

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

Eliška BAŽANTOVÁ

**Politika apartheidu v Jihoafrické unii (Jihoafrické republice)
po druhé světové válce a její reflexe v zahraničí
na příkladu události v Sharpeville v roce 1960**

**The Policy of Apartheid in SAU (SAR) after the Second World War and Its
Reflection in the Foreign Countries on the Example of Sharpeville in 1960**

Diplomová práce

Praha 2011

**Vedoucí diplomové práce
Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.**

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D. za ochotnou pomoc a trpělivost. Poděkování patří také mým rodičům za celoživotní podporu a péči.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

podpis:

Abstrakt

Tato diplomová práce je věnována analýze politiky apartheidu v Jihoafrické unii a později v Jihoafrické republice a její reflexi v zahraničí. Na proměnu postoje k politice rasové segregace měl významný vliv masakr v Sharpeville, který se odehrál 21. března 1960 poblíž Johannesburgu. Ve střetu policejních složek a demonstrujících proti politice apartheidu a především proti povinnosti nošení vnitřních pasů, přišlo o život 69 demonstrantů a desítky lidí byly zraněny. Sharpeville se stal symbolem segregáční politiky a útlaku nebělošského obyvatelstva v Jižní Africe. Dočkal se celosvětového ohlasu a odsouzení. Práce se zaměřuje na dopady této události v samotné Jižní Africe, kde incident způsobil vznik krátkodobé vnitropolitické krize. Hlavní část této práce je pak věnována dopadům na poli mezinárodním. Práce analyzuje vliv následné celosvětové kritiky apartheidu na vztahy se státy Commonwealthu, Organizací spojených národů, Organizací africké jednoty a Spojenými státy americkými.

Klíčová slova

Apartheid, Jihoafrická republika, Jihoafrická unie, Sharpeville

Abstract

This thesis deals with the policy of apartheid in the SAU and later in the SAR and its reflexion in the foreign countries. Massacre in Sharpeville, which took place on March 21, 1960 close to Johannesburg had an important impact on the approach to the policy of racial segregation. South African police opened fire on the crowd of protesters against pass law, 69 people were killed and many others wounded. Sharpeville became a symbol of the policy of racial segregation and oppression of the non – white population of South Africa and it gained worldwide response. Thesis is focused on the impact of this event on the short – term domestic crisis. The main part deals with the influence in international relations. It analyzes the impact of worldwide critique of apartheid on the relation with Commonwealth, United Nations Organization, Organization of the African Unity and USA.

Key words

Apartheid, South African Union, South African Republic, Sharpeville

Obsah

Seznam zkratek

Úvod.....	8
1. Apartheid, „an Evil System“	15
1.1. Rasismus.....	16
1.2. Základy rasismu v dějinách Jižní Afriky.....	17
1.3. Jihoafrická unie a afrikánský nacionalismus.....	22
2. Éra apartheidu	27
2.1. Apartheid v legislativě.....	28
2.1.1. Hlavní období segregační legislativy.....	31
3. Sharpeville, zlomový bod v dějinách Jižní Afriky	37
3.1. Africké hnutí odporu na cestě k Sharpevillu.....	37
3.2. Masakr v Sharpeville.....	40
3.3. Následky v Jihoafrické unii.....	45
3.4. Sharpeville ve světě jako cesta k nezávislosti Jižní Afriky	48
4. Sharpeville a hnutí proti apartheidu v zahraničí.....	57
4.1. Velká Británie a Commonwealth.....	60
4.1.1. Hnutí proti apartheidu ve Velké Británii.....	60
4.1.2. Debata o vyloučení Jižní Afriky z Commonwealthu a role Kanady ..	64
4.2. Organizace spojených národů	67
4.2.1. Působení OSN před rokem 1960.....	68
4.2.2. OSN a Jižní Afrika po roce 1960	70
4.3. Sportovní bojkot.....	77
4.4. Africké státy a Organizace africké jednoty.....	79
4.5. Spojené státy americké	81
4.5.1. Hnutí proti apartheidu před rokem 1960.....	82
4.5.2. Sharpeville ve Spojených státech amerických.....	85
4.5.3. Rozvoj amerického hnutí proti apartheidu v 60. letech	88

Závěr.....	94
Seznam použitých pramenů a literatury.....	99
Prameny	99
Seznam použitých zákonů.....	101
Seznam použitých projevů.....	101
Použité rezoluce OSN.....	102
Tisk.....	103
Použité články z tisku.....	103
Literatura	104
Kvalifikační práce.....	108
Články.....	109
Internetové zdroje.....	110
Seznam příloh.....	114

Seznam použitých zkratk:

- AAM – *Anti – apartheid movement* – Antipartheidní hnutí
- ACOA – *American Committee on Africa* – Americký výbor pro Afriku
- ANC – *African National Congress* – Africký národní kongres
- BBC – *British Broadcasting Corporation*
- BM – *Boycott movement* – Bojkotní hnutí
- CAA – *Council on African Affairs* – Rada afrických záležitostí
- CBS – *Columbia Broadcasting System*
- DAF – *Defence and Aid Fund* – Fond obrany a pomoci
- NAACP – *National Association for Advancement of Coloured People* –
Národní asociace pro vzestup barevného obyvatelstva
- NATO – *North Atlantic Treaty Organization* – Organizace severoatlantické
smlouvy
- OAU – *Organization of the African Unity* – Organizace africké jednoty
- OSN – *United Nations Organization* – Organizace spojených národů
- PAC – *Panafricanist Congress* – Panafrický kongres
- RB – *Security Council UN* – Rada bezpečnosti OSN
- SACP – *South African Communist Party* – Jihoafrická komunistická strana
- SACPO – *South African Coloured People Organization* – Organizace
afrických barevných obyvatel
- SAIC – *South African Indian Congress* – Jihoafrický indický kongres
- SAR – *South African Republic* – Jihoafrická republika
- SAU – *South African Union* – Jihoafrická unie
- TRC – *Truth and Reconciliation Commission* – Komise pravdy a usmíření
- UNIA – *Universal Negro Improvement Association* – Všeobecná asociace pro
zlepšení černošského postavení
- VS – *General Assembly UN* – Valné shromáždění OSN

Úvod

„Tím, že dnes stojíme zde, jsme splnili slib, který jsme dali sami sobě i celému světu. Slib, že Jižní Afrika se změní a rozšíří hranice lidské svobody. ...Z mnoha Sharpevillů, které potkaly naši historii, se zrodilo neotřesitelné přesvědčení, že respekt k lidskému životu, svobodě a dobru musí být uchován jako právo, které nemůže být žádnou silou odepřeno.“¹

Nelson Mandela, 10. prosince 1996, Sharpeville

V roce 1996 byla schválena nová demokratická ústava „duhového státu“. Za místo podpisu tohoto dlouho očekávaného dokumentu jihoafrickým prezidentem a bojovníkem za svobodu Nelsonem Mandelou byl zvolen Sharpeville. Místo, které se stalo symbolem útlaku a brutality apartheidu, se v tomto roce stalo dějištěm oslav nového státu. Současně zde Nelson Mandela otevřel památník, který je dnes místem piety a vzpomínek na všechny oběti dlouholetého boje za svobodu.

Dne 21. března se před policejní stanicí v Sharpeville shromáždil mnohatisícový dav demonstrujících proti politice apartheidu a především proti povinnosti nosit průkazy totožnosti. Demonstrace zorganizovaná vůdci Panafrického kongresu skončila krveprolitím, během něhož zemřelo 69 účastníků demonstrace. Příslušníci policejních jednotek nezvládli vypjatou situaci a použili střelbu k rozehnání davu, kterým se cítili být ohroženi. Mezi těly mrtvých a zraněných obyvatel Sharpevillu bylo nalezeno i deset dětí. Incident, který vešel do dějin jako masakr v Sharpeville, byl jedním z nejbrutálnějších projevů rasistického režimu v Jižní Africe. Stal se symbolem utrpení jihoafrického lidu a boje za svobodu. Fotografie z incidentu doslova obletěly celý svět a vyvolaly zděšení a opovržení jihoafrickým režimem.

Posun ve vnímání apartheidu a jihoafrické vlády se stal důležitým tématem v mezinárodních vztazích po druhé světové válce, kdy se společnost začala věnovat dodržování lidských práv a bojovat za rasovou rovnoprávnost po celém světě. V šedesátých letech došlo k rozvoji širokého hnutí proti apartheidu, které se snažilo přesvědčit vládní představitele k přerušení kontaktů s Jihoafrickou unií (a později s Jihoafrickou republikou). Mezinárodní tlak a domácí odpor dospěly v devadesátých letech ke zhroucení režimu apartheidu a ustavení demokratického zřízení.

¹ *Speech by President Nelson Mandela at the Signing of the Constitution*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=3502>, Copyright © 1999 – 2008, [cit 10. července 2011].

K volbě tohoto tématu mě přimělo studium na univerzitě v Antverpách, kde je jihoafrická problematika vzhledem k historické provázanosti obou zemí velmi reflektována. Boj proti politice apartheidu se stal celosvětovým hnutím s důležitými dopady na vývoj jihoafrické i světové moderní společnosti. Ačkoli se daná tematika řadí k významným a zpracovávaným okruhům světové (především anglicky psané) historiografie, česky psaná literatura na toto téma se objevuje především v širších syntézách o dějinách Jižní Afriky. Předním českým odborníkem na dějiny jihoafrického státu je Otakar Hulec, jehož kniha *Dějiny Jižní Afriky* vyšla v nakladatelství Lidových novin. Pokusy o zmapování daného tématu můžeme najít i v pracích Karla Laciny, které jsou ovšem spíše tendenčně zaměřené výlučně na aktivitu komunistických stran.

Tato práce analyzuje dopady ohlasu incidentu v Sharpeville ve světě a vlivu na další vývoj protiapartheidního hnutí v šedesátých letech. Z toho důvodu je první část práce zaměřena na rozbor situace v Jižní Africe a bezprostředních příčin incidentu. Druhá část je věnována ohlasu, který zaznamenal apartheid ve světě, a dopadu na mezinárodní vztahy.

První kapitola pojednává o vývoji rasismu a rasistické ideologie v dějinách Jižní Afriky. Předkládá problémy soužití příchozích Evropanů s domorodými kmeny vedoucí k nesnášenlivosti. Stručný přehled konfliktů a nedorozumění ilustruje předpoklad, že rasismus není záležitostí pouze dvacátého století, ve kterém se objevila jeho nejextrémnější forma. Ale že se rasistická ideologie vyvíjela na území dnešní Jihoafrické republiky již od 17. století v důsledku různých dějinných událostí. Zvláštní důraz je kladen na vývoj búrského a později afrikánského nacionalismu, kde je možné hledat představy o nadřazenosti, a tedy podhoubí pro rezonanci rasistické ideologie. Podrobněji se kapitola zabývá analýzou období existence Jihoafrické unie mezi lety 1910 – 1960. Právě v této době došlo k plnému etablování bělošské dominance v celé Jižní Africe a byly přijaty důležité plány pro realizaci rasové segregace obyvatelstva.

Od roku 1948 lze již hovořit plně o režimu tzv. apartheidu, který je tématem druhé kapitoly. Zaměřuji se zde na hlavní znaky apartheidního režimu a realizaci rasové segregace ve všech sférách života obyvatel Jižní Afriky. Tvrzení, že jihoafrický apartheidní režim je ve své podstatě téměř unikátním (srovnatelný pouze se dvěma příklady v historii), je zde doloženo rozbořením zákonů vzniklých mezi lety

1910 až 1960, v nichž byl rasismus plně legalizován. Při citaci zákonů je v poznámkovém aparátu uváděno i původní znění, kvůli přesnosti interpretace.

Ve třetí kapitole jsem se podrobněji věnovala událostem v Sharpevillu a Lanze z roku 1960. Na masakr, který se odehrál 21. března, lze najít v literatuře i pramenech rozdílné názory. Velmi často se neshodují ani výpovědi očitých svědků. Cílem této kapitoly není popis všech možných verzí, či stanovení té nejpravděpodobnější. Důraz je zde kladen především na rozbor tří hlavních způsobů prezentace události, které se objevily ve světě a měly tedy možnost ovlivňovat veřejné mínění. První verze představuje oficiální stanovisko jihoafrické vlády k celému incidentu, která plně podporovala jednání policejních příslušníků. Druhá varianta propagovaná především odpůrci apartheidu předkládala masakr jako cílený komplot vládních kruhů. Třetí model vše prezentuje jako výsledek náhodných chyb a nedorozumění. V první části této kapitoly se ještě zaměřuji na dění v samotné Jihoafrické unii a na následky násilných akcí na vnitropolitickou situaci. Ve druhé části kapitoly se již věnuji světovému veřejnému mínění, které velmi silně reagovalo na takový projev státní brutality apartheidu. Události v Sharpevillu a Lanze tak nezůstali pouze lokálním konfliktem, ale nabyly světového významu. Text analyzuje také bezprostřední dopady Sharpevillu na mezinárodní politické scéně, které vedly k odchodu Jihoafrické unie z Commonwealthu a ke vzniku nezávislé Jihoafrické republiky.

Čtvrtá kapitola se věnuje dopadu celosvětové reakce na incident v Sharpeville, který ovlivnil celkový pohled na politiku apartheidu a postoj k jihoafrické vládě. Analyzuje vývoj diskuze o aplikaci sankcí proti Jižní Africe v šedesátých letech a důvody neochoty britské a americké vlády k jejich zavedení. Rok 1960 akceleroval vzrůst hnutí proti apartheidu v zahraničí, ze kterého se vyvinulo široké sociální hnutí. V práci se zaměřuji na analýzu nárůstu hnutí proti apartheidu v 60. letech především ve dvou zemích, které představují důležité obchodní partnery Jižní Afriky – tedy ve Velké Británii a ve Spojených státech amerických. Negativní obraz apartheidu měl vliv také na multilaterální vztahy, proto se další část této kapitoly zabývá postojem Organizace spojených národů, Organizace africké jednoty a Commonwealthu k Jižní Africe. Velmi často v práci pro zjednodušení používám zkratky jednotlivých organizací. Všechny zkratky jsou vytvořeny z původních anglických názvů, pouze v případě Organizace spojených národů uvádím již zavedené české zkratky.

Podrobněji se zde také věnuji roli Kanady, která důležitým způsobem ovlivnila debaty o znovupřijetí Jižní Afriky do Commonwealthu v případě jejího vyhlášení republikánského zřízení. Diskuze o jihoafrickém problému se promítly i ve vývoji všeobecných postojů a zásad v rámci obou nadnárodních organizací. Proto se v obou případech zabývám i vývojem postojů k otázce domácích záležitostí a mezinárodní intervence. Odpor vůči apartheidu přispěl k všeobecné diskuzi o rasové diskriminaci a lidských právech po druhé světové válce, měl tedy dopad i na vytváření univerzálních morálních hodnot v moderní společnosti.

Důležité zdroje pro mou diplomovou práci představovaly vydané dokumenty k dějinám Afriky i mezinárodních organizací. V českém vydání ministerstva zahraničí existují *Dokumenty k politickému vývoji Afriky*,² ve kterých se nachází především písemnosti z konferencí afrických států a rezoluce proti politice apartheidu v 60. letech. Velmi užitečným a vzácným pramenem pro studium oficiálních postojů jihoafrické vlády v roce 1960 pro mne byly vydané projevy premiéra Hendrika Verwoerda *Verwoerd aan die woord*.³

Pro ilustraci života v období apartheidu jsem využila i paměti a eseje některých bojovníků za svobodu či jihoafrických literátů. Jedním z nejznámějších odpůrců apartheidu je bezesporu Nelson Mandela, jehož paměti vyšli v několika vydáních pod názvem *Long Walk to Freedom*,⁴ jsou běžnou součástí knihoven po celém světě. Soubor jeho projevů, článků a esejí vyšel pod podobným názvem: *No Easy Walk to Freedom*.⁵ Velmi osobní dokumenty z Mandelova života pak byly publikovány v roce 2010 v knize *Conversation with Myself*, ke které napsal předmluvu prezident USA Barack Obama. Mezi známé jihoafrické aktivisty za svobodu patřil také Steven Biko, který zemřel na následky zranění z brutálního výslechu v roce 1977. Jeho životní odkaz předkládá kniha *I Write What I like*,⁶ výběr jeho esejí a úvah nad problematikou jihoafrické společnosti. Další eseje o apartheidu,

² *Dokumenty k politickému vývoji Afriky (dokumenty z konferencí)*, Ministerstvo zahraničí, Praha 1968.

³ *Verwoerd aan die woord, Toesprake 1948 – 1962*, Praetoria 1964.

⁴ MANDELA, Nelson, *Long Walk to Freedom*, London 1994.

⁵ *No Easy Walk to Freedom, Articles, Speeches and Trial Adresses of Nelson Mandela*, London, Ibadan, Nairobi, Lusaka 1976.

⁶ BIKO, Steve, *I Write What I like*, Oxford 1987.

kteře napsali pŕedevšim pŕednı jıhoafričtı čı britštı spisovatelé, obsahuje kniha *The Anti – Apartheid Reader*.⁷

Pŕı své pŕacı jsem využívala kromé relevantnı odborné literatury, paměti a vydaných pŕamenů také tzv. alternativnı zdroje, které jsou v dnešnı době velmi rozsáhlé a pro zkoumání nejnovějšich dějin velmi užitečné. V jıhoafričké historiografii se po roce 1994 objevuje snaha vypořádat se s minulostí apartheidu. Díky tomu jsou různá důležitá dokumenty vydávány v elektronické podobě a jsou volně pŕístupné na internetových stránkách. Ve druhé kapitole prezentuji jıhoafričký apartheid jako otevřeně rasistický režim za použitı analýzy jıhoafričkého zákonodárství. Všechny důležité rasistické zákony vydané mezi lety 1910 – 1980 lze najít na internetových stránkách *Digital Innovation South Africa*⁸ spolu s dalšími důležitými zdroji k dějinám Jižnı Afriky. Pro zkoumání dějin vnitrostátnıho černošského odporu proti apartheidu mi posloužil pŕedevšim internetový archiv samotného Afrického národního kongresu - *African National Congress*,⁹ kde jsou uveřejněna všechna důležitá prohlášení, manifestace, projevy a apely z dějin této organizace. Vybrané pŕameny lze najít i na webových stránkách *South African History Online*.¹⁰

Pro čtvrtou kapitolu jsem využívala pŕedevšim internetové stránky Organizace spojených národů – *United Nations*,¹¹ kde jsou volně dostupné rezoluce Valného shromáždění a Rady bezpečnosti OSN. Pro ilustraci ohlasu incidentu v Sharpeville v americkém prostředí jsem využila dostupných politických projevů v písemné i audio podobě, které jsem získala na stránkách *John F. Kennedy, Presidential Library and Museum Archive*.¹² Pro přílohovou část byl velmi pŕínosný internetový portál *African Activist Archive*,¹³ kde je shromážděno velké množství fotografií, plakátů, karikatur, ale i informačních brožur jednotlivých organizací.

⁷ MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, New York 1987.

⁸ *Digital Innovation South Africa*, [online], URL: <http://disa.nu.ac.za/>, © 2009, [cit. 15. července 2011].

⁹ *African National Congress*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/>, © ANC 2011, [cit. 15. července 2011].

¹⁰ *South African History Online*, [online], URL: <http://sahistory.org.za/>. Copyright © 1999 – 2008, [cit. 15. července 2011].

¹¹ *United Nations*, [online], URL: <http://www.un.org/en/>, Copyright © United Nations 2011.

¹² *John F. Kennedy, Presidential Library and Museum Archive*, [online], URL: <http://www.jfklibrary.org/Research/About-Our-Collections.aspx>, [cit. 15. července 2011].

¹³ *African Activist Archive*, [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/>, [cit. 15. července 2011].

Ve své diplomové práci se snažím analyzovat vliv událostí v Sharpevillu a Lanze na mezinárodní situaci a na odpor proti apartheidu ve světě. Pro tyto účely bylo nezbytné využít i prezentaci Jižní Afriky v médiích. Tištěné noviny představovaly v šedesátých letech stále velmi silný informační zdroj a měly vliv na vytváření veřejného mínění. Pro prezentaci toho, jak světový tisk referoval o událostech v JAU, jsem využila britský deník *The Times* a *Guardien* a americký deník *New York Times*. V šedesátých letech se již plně rozvinul nejen rozhlas ale i televize, v nichž byla situace v JAU také velmi pečlivě sledována. Pro ilustraci uvádím vysílání kanadské společnosti *Columbia Broadcasting System* (CBS) a britské společnosti *British Broadcasting Corporation* (BBC). Audio i video záznamy jsou dostupné v digitálních archivech těchto společností.¹⁴ Tyto digitální archivy také obsahují audio – nahrávky důležitých politických projevů.

Pro přesnost je nutné vysvětlit některé používané pojmy. Ve své práci používám termín Jihoafrická republika, který ovšem v historii označoval dva různé státy. V prvním případě se jedná o stát rozkládající se mezi řekami Vaal a Limpopo, který byl založen búrskými usedlíky v této oblasti jako svobodný na Britech nezávislý stát. Samostatná existence tohoto státu trvala mezi lety 1852 – 1877 a 1881 – 1902. Pro větší přehlednost bývá tento stát nazýván historiky Transvaal, což ovšem nebyl oficiální název. Druhý stát, který v dějinách nese toto jméno, je Jihoafrická republika, která vznikla v roce 1961 osamostatněním na Britském společenství národů, a existuje až dodnes. Ve své práci používám termín Jihoafrická republika vždy pro označení druhé zmiňované varianty. Pouze v první kapitole se objevuje búrský stát Jihoafrická republika, ale vždy je v závorce uvedeno, že se jedná o území Transvaalu.

Problematické je i prolínání termínů Jižní Afrika a jižní Afrika. Termín Jižní Afrika používám ve své práci pro označení území státu dnešní Jihoafrické republiky. Termín jižní Afrika se pak vztahuje k širšímu geografickému vymezení a zahrnuje území dnešních států: Angola, Botswana, Lesotho, Madagaskar, Malawi, Mauricius, Mozambik, Namibie, Jihoafrická republika, Svazijsko, Zambie, Zimbabwe.

V první kapitole také dochází k prolínání pojmů Búrové a Afrikánci označující vždy stejnou skupinu obyvatel Jižní Afriky. Búrové jsou bělošští usedlíci evropského původu, kteří žili na území Jižní Afriky od konce 17. století. Pojem

¹⁴ *BBC Archive*, [online], URL: <http://www.bbc.co.uk/archive/>, © 2011; *CBS Digital Archives* [online], URL: <http://archives.cbc.ca/>, Copyright © CBC 2011, [cit. 15. července 2011].

Afrikánec se používá v historiografii pro potomky těchto Búrů ve 20. století, konkrétně od vzniku Jihoafrické unie.

Stejně problematické je v dějinách Jižní Afriky i prolínání termínů holandština a afrikánština. Afrikánština je západogermánský jazyk, který se vyvinul na území Jižní Afriky z původního jazyka nizozemských osadníků. Zjednodušená verze tohoto jazyka se stala mateřským jazykem búrského obyvatelstva a také dorozumívacím jazykem mezi obyvatelstvem Jižní Afriky před příchodem Britů. Není přesně stanoveno, kdy se z holandštiny stává afrikánština, která v sobě obsahuje i vlivy angličtiny, francouzštiny, němčiny či domorodých jazyků Khoisanů. Oficiálně byla afrikánština stanovena jazykem, který nahradil holandštinu a stal se rovným angličtině, až v roce 1926. Ovšem o afrikánštině a afrikánské kultuře lze mluvit již mnohem dříve v 19. století, tedy nezávisle na použití termínu Afrikánec pouze pro 20. století. Pojem afrikánština a afrikánská kultura používám ve spojení s afrikánským nacionalismem i v 19. století. Zárodky národního cítění Afrikánců lze totiž vystopovat již u búrského obyvatelstva.

Na závěr je nutné vysvětlit používání termínu rasa a rasových označení různých skupin obyvatel v Jižní Africe. Ve své práci představuji antropologické odmítnutí existence ras ve významu biologické kategorie. Přesto je nutné vzhledem k tématice používat v textu termíny *rasa* a *rasové soužití* či *rasová problematika*, ovšem především ve smyslu sociologickém. Ve své práci představuji ideologii apartheidu, která rozdělila obyvatele do skupin podle barvy pleti a původu a používá pro tyto skupiny obyvatel označení *rasa*. Tento termín je používán v práci ve stejném významu, v jakém byl využíván jihoafrickou vládou. Často je nutné přistoupit k rozlišování skupin obyvatel podle tzv. rasové příslušnosti, tedy především podle barvy pleti. Toto rozlišování představuje důležitou složku výkladu událostí.

První kapitola

Apartheid, „*an Evil System*“

Období v letech 1948 – 1990 je v nejjihnějším státě Afriky spojeno s érou apartheidu. Politický systém oficiálně prosazovaný bělošskou vládnoucí menšinou se snažil o úplnou rasovou segregaci obyvatelstva. Výraz „apartheid“ pochází z afrikánštiny a znamená oddělení nebo odloučení. Cílem státu se stalo striktně oddělit vývoj jednotlivých ras v Jihoafrické republice a zamezit kontaktu či dokonce míšení obyvatelstva, které bylo považováno za vysoce nemorální a neetické. Je pozoruhodné, že jen několik let poté, co se Evropa snažila vypořádat s vlnou antisemitismu a hrůzami druhé světové války, se v Jihoafrické republice plně prosadil politický systém založený na otevřené rasové diskriminaci obyvatel neevropského původu. Systém, který se postupně etabloval již mezi lety 1910 – 1961 a plně se prosadil až po vyhlášení samostatné Jihoafrické republiky, se stal jedním z nejdokonalejších rasistických režimů dvacátého století. Albert Luthuli, držitel Nobelovy ceny a vůdce domácího hnutí odporu, označil apartheid jako „*ten nejhroznější sen na světě*“.¹⁵

Apartheid byl založen na promyšlené rasistické teorii o nerovnosti lidí různé barvy pleti a původu. Privilegovaná bělošská část společnosti vytvořila státní mašinerii, která plně kontrolovala životy tzv. barevných a domorodých obyvatel. Afrikánský básník Breyten Breytenbach se o režimu v Jihoafrické republice vyjádřil jako o unikátním systému: „*Je jedinečný ve svém řešení všech problémů kulturního a ekonomického soužití, řešení jako jsou tábory, domoviny, masové transporty, klasifikace obyvatelstva, represe a krizová kontrola... Je jedinečný ve svém zavedení masivního státního násilí proti vlastnímu obyvatelstvu, v kontrolovaném rozšiřování limitů akceptovatelného násilí. Je jedinečný ve své vědomé banalizaci nelidskosti.*“¹⁶

Základ apartheidního režimu tkvěl především v promyšlené rasistické teorii, která se vyvíjela od příjezdu prvních evropských obchodníků do Kapska a během celých čtyř století soužití s domorodci a dovezenými otroky. Rasová příslušnost určovala sociální postavení jednotlivce ve společnosti a jeho možnosti politické participace, či přístupu ke vzdělání. V právním řádu jihoafrického státu byla plně

¹⁵ LUTHULI, J. Albert, Perspectives on contemporary South Africa, In: MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, New York 1987, s. 18.

¹⁶ BREYTENACH, Breyten, *The South African Wasteland*, tamtéž, s. 29 – 30.

zakotvena tato rasistická ideologie, kterou vládnoucí vrstva uvedla v praxi a prosazovala po více než třicet let.

1.1. Rasismus

Rasismus není ve světě ničím ojedinělým a právě dějiny dvacátého století se staly dějinami rasových a etnických konfliktů. Rasová nesnášenlivost a rovnost či nerovnost lidských ras se staly diskutovaným tématem moderní společnosti. Původ těchto ideologií je nutné hledat hlouběji v historii. Při setkávání obyvatel z různých koutů světa nebylo možné si nevšimnout odlišnosti lidských jedinců například v barvě pleti. Barevná škála lidské pokožky zahrnuje rozptyl od čistě bílé přes lehce žlutou, červenou a zlatavě hnědou k odstínům velmi tmavě černé. Postupně se vyvinula teorie o různých rasách lidského druhu. Nejvíce rozšířená teorie prezentuje existenci tří ras: europoidní (nebo také kavkazská), mongoloidní a negroidní.

Tato teorie je víceméně přijímána ve společnosti dodnes, ačkoli se ukázala být velmi problematickou. Současný antropologický diskurs odmítá jakoukoli existenci lidských ras ve významu biologické kategorie. Podle antropologů existuje pouze jeden lidský druh, tedy *homo sapiens sapiens*. Různé fyziologické znaky a odlišnosti lze přičíst geografickému rozšíření a působení klimatických podmínek v obývaných oblastech. Koncept rasy představuje tedy jakýsi socio – kulturní konstrukt, který slouží k ospravedlnění sociální stratifikace.¹⁷

Teorie ras je odjakživa spojena s koncepcí rasismu. Některé radikální sociologické názory označují za rasistické i samotné tvrzení o objektivní existenci ras. Za základ rasismu je ovšem považováno především přiřazování specifických vlastností k dané rase a vytváření jakési rasové identity. S tím souvisí i hledání biologických důkazů o nerovnosti lidských ras, které by odůvodnily nadřazenost jedné rasy nad druhou. Tyto představy ještě umocnila evoluční teorie Charlese Darwina, která se stala mocným nástrojem rasistických ideologií devatenáctého, ale i dvacátého století. Dezinterpretace a různé výklady evoluční teorie posloužily jako vědecký podklad pro rasistické názory. Podřazené postavení ras vykládali teoretikové rasismu jako důsledek evoluce. Podobné úvahy o čistotě rasy vyústily v *eugeniku*, sociálně – filozofický směr zkoumající možnosti vylepšení genetického fondu člověka.

¹⁷ KAMÍN, Tomáš, MACHALOVÁ, Tatiana, *Kritika rasy a rasismu*, Brno 2003.

Hlavním důvodem vzniku rasismu a rasistických teorií se stala legalizace praktické politiky či chování k některé skupině obyvatelstva. Podle slov Michela Foucaulta funguje rasismus jako „přijatelná podmínka zabíjení a likvidace v normalizované společnosti“.¹⁸ Prvním, kdo popsal a teoreticky odůvodnil nadřazenost bílé rasy nad ostatními, byl francouzský hrabě Arthur de Gobineau ve své esejí *O nerovnosti lidských plemen* (1855). Ve svém díle prezentuje názor, že pouze potomci pradávne indoevropské rasy zvané árijská jsou nositeli kultury. Každá civilizace v dějinách stála podle Gobineaua na této árijské krvi a zároveň zanikla při její ztrátě.¹⁹ Jinými slovy lze říci, že se civilizace rozpadly kvůli míšení krve zakladatelů s ostatními rasami, které vede k degeneraci a přináší chaos.²⁰

Právě tato teorie rezonovala velmi silně ve Třetí říši a stala se základem nejen nacistické ideologie. Podle marxistické historiografie představují důvod pro vznik rasismu především ekonomické faktory. Rasismus byl pokládán za výsledek tržních vztahů a využíval se ke kritice kapitalismu a kolonialismu.²¹ Rasismus se ve dvacátém století podílel na systematickém útlaku určitých skupin obyvatelstva, které byly postupně vylučovány z rovného přístupu k životně důležitým zdrojům a všem komfortům společnosti.

1.2. Základy rasismu v dějinách jižní Afriky

Nastíněné aspekty rasismu můžeme najít i v Jižní Africe. Propracovaná rasistická teorie se vyvíjela od počátku evropského osídlování a střetávání s domorodými kmeny, a není tedy záležitostí pouze dvacátého století, kde se představila již jako plně vyvinutá ideologie.

Evropané rozlišovali v Jižní Africe tři typy domorodých obyvatel, které od sebe jen stěží rozeznali. Farmářům dali jméno Kafrové, pastevcí byli označováni jako Hotentoti a lovce a sběrače pojmenovali výrazem Křováci. Tito Hotentoti a Křováci dostali později oficiální jména – Khoikhoiové a Sanové. Vyvinuli se na

¹⁸ FOUCAULT, Michel, *Vorlesung vom 17. März 1976*, [online], URL: http://www.momo-berlin.de/Foucault_Vorlesung_17_03_76.html, poslední úpravy 25. listopadu 2010, [cit. 20. dubna 2011].

¹⁹ BONNETT, Alstair, *Anti – racism*, London 2000, s. 26.

²⁰ DACÍK, Tomáš, *Člověk a rasa*, Brno 2001, s. 86 – 87.

²¹ KAMÍN, Tomáš, MACHALOVÁ, Tatiana, *Kritika rasy a rasismu*, s. 83 – 89.

rozsáhlém území Afriky z pravěkých předchůdců člověka a jejich potomci žijí dodnes na území nejen Jihoafrické republiky, ale i v okolních státech.²²

Období khoisanské jižní Afriky bývá nazýváno mladší dobou kamennou, jejíž konec předznamenal příchod bantusky hovořících kmenů z oblasti střední Afriky. V době železné se jižně od řeky Limpopo usadily tzv. negerské kmeny, které měly výrazně tmavší pleť než Khoisanové. Jejich hlavní obživou se stalo zemědělství a většinou je možné hovořit i o znalosti výroby a obrábění železa. Tuto skutečnost, že negerské kmeny přišly na jih Afriky později a nebyly tedy přímo původními obyvateli, využili Evropané pro účely rasistické historiografie. Tento názor můžeme najít například v projevu Hendrika Verwoerda: „*Osídlili jsme zemi, která byla prázdná. Bantuské kmeny přišly a přivlastnily si části této země pro sebe.*“²³ Tvrzení, že našli zemi neobydlenou, neboť černošské obyvatelstvo přišlo na území dnešní Jihoafrické republiky buď současně s Evropany, nebo až po nich, zapomíná na existenci původního khoianského obyvatelstva a záměrně pozměňuje dobu příchodu negerských kmenů.

Nejj jižnější část Afriky objevili portugalští mořeplavci již v 15. století při hledání cesty do Indie v důsledku přerušeného spojení s Orientem. Kapský poloostrov představoval strategické místo na půli cesty. Většina portugalských lodí však u jihoafrického pobřeží nepřistávala kvůli nepříznivým zkušenostem ze setkání s khoianským a později i negerským obyvatelstvem. Prvotní konflikty byly většinou způsobeny nedorozuměním a částečně také nevybíravým chováním evropských mořeplavců. První trvalé osídlení začalo vznikat na místě budoucího Kapského města až v roce 1651, kdy zde byla pod správou Sjedenocené nizozemské východoindické společnosti (*Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie*) založena nizozemská obchodní stanice pro podporu plavby.

V průběhu 17. a 18. století se na území Kapska z obchodní stanice vyvinulo permanentní osídlení. Kolonisté začali hledat volnou půdu a usazovat se na území

²² Pocházejí ze stejné Khoianské jazykové skupiny, jazyky těchto kmenů obsahují mnoho specifických mlaskavek. Sanové bývají někdy označováni jako nejstarší národ na světě. Získali jméno od svých sousedů Khoikhoiů, kteří je pojmenovali hanlivým označením „lidé bez dobytka“. Sanové žili především jako lovci sběrači, kdežto khoikhoiskou hlavní obživu tvořilo pastevectví tlustoocasých ovcí, sdíleli ovšem kočovný způsob života. *The New Encyclopedia Britannica*, 15th Edition, Chicago 1991, Vol. 10, s. 383; tamtéž, vol. 6, s. 838.

²³ Hendrik Frensch Verwoerd: Bedankingswoord gerig aan mnr. Harold Macmillan, Eerste Minister van die Verenigde Koninkryk, 3. Februarie 1960, *Verwoerd aan die woord, Toesprake 1948 – 1962*, Praetoria 1964, s. 319.

mimo obchodní stanici, která již nedokázala vyprodukovat dostatek potravin pro zásobování kolem plujících lodí. Z těchto farmářů se stali *Búrové* (*Boer* znamená „farmář v okolí“), jejichž jazyk se v průběhu staletí vyvinul z původní holandštiny v dnešní afrikánštinu. Rozšiřování území stále početnějších Búrů s sebou neslo časté konflikty s domorodým obyvatelstvem, násilné zabírání půdy i stád.

Díky postupnému pronikání evropských přistěhovalců dále do vnitrozemí se podařilo zlomit společenskou strukturu domorodých kmenů a narušit tak jejich způsob života. Mnoho kmenových příslušníků, především Khoisanů, bylo nuceno opustit kmenové uskupení a přejít do závislosti na farmářích. Dostali se tak do podřízené pozice, která se postupem času proměnila v otroctví. Rozšiřování búrské populace vedlo k pronikání dále do vnitrozemí a na východ, kde již farmáři narazili na negerské kmeny. Důsledkem neomezeného zabírání pastvin a vzájemného nepochopení došlo v průběhu 18. a 19. století k sérii válek s kmenem Xhosů.²⁴

Búrové, kteří se rozhodli k odchodu do vnitrozemí, se také dobrovolně uchýlili do společenské izolace. Spojení s obchodní stanicí ztěžovala vzdálenost a farmáři neradi opouštěli své farmy. Způsob života, v němž Búrové potřebovali rozlehlé pastviny pro svá stáda, také způsobil odloučení jednotlivých rodin. Cesta k sousední búrské farmě trvala většinou několik dní cesty. Tento způsob života utvářel specifický charakter búrské populace a promítl se i do budoucího nacionálního citění. Búrové upřednostňovali samostatnost, nezávislost a sdíleli neochotu podrobit se jakékoli svrchované autoritě. Toto jejich lpění na volnosti často hraničilo až s anarchií. Součástí farmářského separatismu se stala i kulturní izolace, která způsobila zaostalost.

Často jedinou knihu, kterou Búrové znali, představovala Bible, která se stala alfou a omegou jejich přesvědčení o privilegovaném postavení. Búrské náboženské smýšlení vycházelo z kalvinismu, který byl tehdy v Nizozemí velmi rozšířen. Již zde můžeme najít počátky rasistického přesvědčení o nadřazenosti. Součástí učení Jana Kalvína tvořila myšlenka o predestinaci, tedy předurčení ke konkrétnímu úkolu či postavení ve společnosti. Búrové došli na základě vlastního výkladu Bible k závěru, že právě oni představují onen vyvolený biblický národ, který přišel do země zaslíbené.

²⁴ Viz MOSTER, Noel, *Frontiers; The Epic of South Africa's Creation and the Tragedy of the Xhosa People*, London 1990.

Podle búrských představ oddělil Bůh světlo od tmy, tedy bělošské obyvatelstvo od černošského. Domorodci, jakožto potomci Chámovi,²⁵ nesoucí jeho břímě, byli předurčení navždy sloužit bílému obyvatelstvu. Búrové byli přesvědčeni o své nadřazenosti dané od Boha a o svém právu využívat domorodé obyvatelstvo. Náboženské představy nahradilo v průběhu devatenáctého století přesvědčení o kulturní a biologické podřazenosti domorodých obyvatel.²⁶ Tento trend se ještě prohloubil příchodem britské správy.

Druhá vlna evropského obyvatelstva přišla s britským převzetím správy nad Kapskem. Napoleonské války na kontinentu se projeví i v koloniích a Britové se rozhodli definitivně zajistit bezpečnost plavby kolem mysu Dobré naděje roku 1805 obsazením Kapska.²⁷ Území kolem Stolové hory se na základě britsko – nizozemské smlouvy oficiálně stalo britskou korunní kolonií v roce 1815. Touto změnou vzniká velmi specifická situace, neboť se do klasického vztahu kolonizátora a kolonizovaného dostává třetí aktér.²⁸ S jejich správou dochází k vytváření nové bělošské části populace, která na rozdíl od Búrů mluví anglicky.

Ačkoli běloši vždy tvořili pouze menšinu populace v Jižní Africe, nebyli zdaleka jednotní. Mezi Brity a Búry se od počátku projevoval silný antagonismus. Hlavním důvodem rozkolu se stal rozdílný přístup k domorodému obyvatelstvu. Po zákazu obchodu s otroky z roku 1807 bylo v roce 1833 v celém Britském impériu zrušeno otroctví. Veškeré domorodé obyvatelstvo bylo zrovnoprávněno nařízením z roku 1828 (tzv. Ordinance no. 50). Tento přístup byl plně v rozporu s búrským přesvědčením o výjimečnosti a především také se způsobem života, ve kterém využívali domorodce jako levnou pracovní sílu.

V souvislosti s tímto nařízením je v knihách často citováno vyjádření Anny Steenkamp: „*Netrápí nás tolik to, že tito lidé dostali svobodu, ale to, že mají být*

²⁵ Chám, syn Noemův, se provinil neúctou ke svému otci a byl jím proklet i se svými potomky – podle pozdějších teorií to byly černošské národy. Jeho potomstvo je určeno k otroctví a službě potomkům Chámových bratrů, ze kterých měli vzejít národy nadřazené, tedy evropské. Viz BUDIL, Ivo T., *Jitro Árijců, Život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie*, Praha 2009.

²⁶ FREDERICKSON, M. Georg, *The Historical Origins and Development of Racism*, [online], URL: http://www.pbs.org/race/000_About/002_04-background-02-01.htm, © 2003 California Newsreel, [cit. 28. května 2011].

²⁷ K první britské okupaci (za souhlasu členů oranžské dynastie v exilu) došlo v letech 1793 – 1803, kvůli invazi francouzských vojsk do Spojených nizozemských provincií. V roce 1803 bylo Kapsko navráceno pod správu Batavské republiky. V roce 1805 ovšem byla rozpoutána nová válka s Napoleonem a Velká Británie přikročila ke stejnému opatření a obsadila Kapsko.

²⁸ Viz MEMMI, Albert, *The Colonizer and the Colonized*, London 1990.

považováni za zcela rovnocenné křesťanům. To je v rozporu s božími zákony a přirozenými rozdíly, které existují mezi rasami a náboženstvími. Pro slušného křesťana je nepřijatelné strpět takovou potupu. Proto se raději odstěhujeme, abychom mohli naše vnitřní přesvědčení zachovat nedotčené.“²⁹ S búrským důrazem na svobodu se neshodoval ani britský požadavek na pravidelnou vojenskou službu.

Nespokojení Búrové prodávali své farmy a stěhovali se více do vnitrozemí, aby se zbavili britské nadvlády a našli nová území. V mytologii afrikánského nacionalismu se období odchodu Búrů z dosahu britské nadvlády nazývá Velký trek (*Die Groot Trek*). Během tohoto rozsáhlého stěhování do hlubšího vnitrozemí museli Búrové čelit útokům domorodých kmenů a některé výpravy byly zmasakrovány dříve, než se usadily na nové půdě. Odpor k domácímu obyvatelstvu se tímto pouze zvyšoval. A. Memmis uvádí definici rasisty takto: „*rasista je člověk, který má strach; strach má proto, že je útočníkem, agresorem, a útočí proto, protože má strach*“.³⁰ Pojmenovává tak jeden z faktorů vzniku rasismu, tedy strach, strach z neznámého a především „jiného“. Tato definice velmi dobře vystihuje situaci v Jižní Africe. Búrové se Kafrů báli, často měli až panický strach z přepadení a otrávených šípů. Ovšem sami tyto útoky vyvolávali tím, že bezohledně a násilně zabírali půdu i stáda domorodců.

Završením této migrace se ve druhé polovině 19. století stalo konstituování dvou nezávislých búrských států: Oranžský svobodný stát (*Oranje – Vrystaat*) mezi řekou Oranž a Vaal a Jihoafrická republika (častěji označována jako *Transvaal*) na území za řekou Vaal. Ústavy obou republik obsahovaly zákaz otroctví, zároveň však nepřiznávaly politická práva černošskému obyvatelstvu.³¹ Britové původně uznali nezávislost těchto území a vyhlášení samostatnosti obou búrských států akceptovali. Ovšem neustálé ohrožení ze strany britské správy Kapska a Natalu (Natal, původně búrská republika na území východně od Kapska, která neměla dlouhého trvání a byla obsazena Brity již v roce 1943) či ze strany domorodců a černošských říší pomohlo k vytváření búrského a později afrikánského nacionalismu.

Zlomovým bodem pro existenci těchto států se stal nález ložisek diamantů v řekách Vaal a Oranje a také naleziště zlata v Transvaalu, čímž význam území

²⁹ THOMPSON, Leonard, *A History of South Africa*, New Haven, London 1990, s. 88; HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010, s. 108.

³⁰ KAMÍN, Tomáš, MACHALOVÁ, Tatiana, *Kritika rasy a rasismu*, s. 153.

³¹ NERAD, Filip, *Velká Británie a búrské státy: příspěvek ke studiu politiky v jižní Africe na sklonku viktoriánské éry*, (rigorózní práce), Praha 2004, s. 14.

rapidně vzrostl. Do obou zemí začaly proudit davy evropských přistěhovalců tzv. *uitlanderů* toužících po rychlém výdělku a zvýšily tak napětí mezi Búry a cizinci. Obě búrské republiky se rychle dostaly do popředí zájmu Velké Británie, která se rozhodla k anexi a jejich spojení s Kapskem. Samostatnost búrských republik skončila druhou búrskou válkou³² v letech 1899 – 1902 a následně v roce 1910 vytvořením Jihoafrické unie v rámci Commonwealthu. Právě období existence Jihoafrické unie připravilo půdu pro etablování režimu apartheidu. „*Lze tedy bez nadsázky říci, že domorodí Afričané byli jediní, kteří Búrskou válku opravdu prohráli.*“³³

1.3. Jihoafrická unie a afrikánský nacionalismus

Jihoafrická unie vznikla v roce 1910 spojením čtyř provincií: Natal, Kapsko, Transvaal (území původní búrské Jihoafrické republiky) a Oranžského svobodného státu (nově nazvána kolonie Oranžské řeky). Vlajka³⁴ nového státu nesla spojení vlajek Velké Británie i obou búrských států. V čele nové kolonie stál britský guvernér, v roce 1910 se jím stal lord Herbert John Gladstone. Hlavní posty ve vládě obsadili dva významní vojenští velitelé z Jihoafrické strany, kteří se proslavili během búrských bojů za nezávislost – Louis Botha³⁵ a Jan Christiaan Smuts.³⁶

Podle nového uspořádání měla Jihoafrická unie tři hlavní města: Pretorii, Kapské město a Bloemfontein, v nichž sídlily různé vládní instituce. Oficiální hlavu státu představoval britský panovník, který měl tedy právo rozhodovat o zahraničních záležitostech a vstupu do války. Proto také ve chvíli britského vyhlášení války vilémovskému Německu vstoupila do konfliktu automaticky i Jihoafrická unie. Britské velení pověřilo unii zabráním německé kolonie v jižní Africe – Německé jihozápadní Afriky (dnešní stát Namibie). Až v roce 1931 získala Jihoafrická unie úplnou nezávislost podle Westminsterského statutu. Země pak měla s Velkou Británií společného pouze panovníka. Po propuknutí druhé světové války již kapská vláda rozhodovala sama o své angažovanosti na straně Britského impéria.

³² Viz WARWICK, Peter, *The South African War, The Anglo – Boer War 1899 – 1902*, London 1980; v češtině také dostupná kniha NERAD, Filip, *Búrská válka*, Praha 2004.

³³ NERAD, Filip, *Búrská válka*, s. 225.

³⁴ Viz příloha č. 1.

³⁵ Viz příloha č. 2.

³⁶ Viz příloha č. 3.

Britské představy o poangličtění africké kolonie se nakonec nesplnily. Hlavní politický vliv v Jihoafrické unii získali Afrikánci, kteří si jej udrželi i v pozdější Jihoafrické republice, a své představy o nadřazenosti rozvíjeli během celého 20. století. V této době se plně rozvinulo afrikánské nacionální cítění a afrikánská kultura. Již v roce 1925 vyšla Bible přeložená do afrikánštiny. Roku 1926 byla afrikánština prohlášena oficiálně samostatným jazykem nahrazujícím holandštinu a byla postavena na roveň angličtiny. Další z vojenských velitelů búrských komand, Jamese Barry Munnik Hertzog, založil v roce 1914 politickou stranu: Národní strana (*Nasionale Party*). Jamese Hertzog bývá označován za otce moderního afrikánského nacionalismu.³⁷ Národní strana začala prosazovat velmi silně zájmy Afrikánců na úkor ostatních obyvatel, především černošského obyvatelstva. Díky této straně rezonovaly v politické sféře představy o „bílém státě“ a začaly se prosazovat myšlenky na územní segregaci obyvatelstva.

Louis Botha, Christiaan Smuts i James Hertzog představali novou generaci státníků, která realisticky posoudila situaci a chápala nutnost spolupráce s Brity. Během svého působení prosazovali politiku usmíření dvou bělošských skupin obyvatel. V nově vzniklém státě začalo Brity a Afrikánce sblížovat především vědomí menšiny a ohrožení ze strany domorodého obyvatelstva, které mělo daleko vyšší přirozený přírůstek. Již na počátku britsko – afrikánského sblížování Britové slíbili Búrům, že domorodé obyvatelstvo nedostane volební právo.³⁸

Nedošlo tedy k rozšíření původních politických práv v Kapsku a Natalu, kde volit mohl každý občan splňující majetkové podmínky, na celou Jihoafrickou unii. Úsilí nového státu se soustředilo na zavedení úplné rasové segregace obyvatelstva a úplné vyloučení domorodců z politické participace. Tato diskriminační politika sledovala neustálý přísun levné pracovní síly pro neodborné práce a především odsun černých Afričanů z měst, kde jejich přítomnost vyvolávala obavy bělošského obyvatelstva. Ryze pragmatické ekonomické důvody byly spojeny s původním búrským přesvědčením o přirozeném právu na „zotročování“ domorodců. Jakékoli protesty diskriminované části obyvatel proti tzv. „barevné přehradě“ vláda striktně potlačovala.

K hlavnímu nárůstu afrikánského nacionalismu došlo ve třicátých letech. Na veřejnosti začal sílit odpor vůči umírněné politické koalici Jihoafrické strany

³⁷ THOMPSON, Leonard, WILSON, Monica, *The Oxford History of South Africa II.*, s. 367.

³⁸ Tamtéž s. 353.

Christiaana Smutse a Národní strany Jamese Hertzoga.³⁹ Sloučením těchto politických stran vznikla nová Sjednocená strana (*Verenigde Party*). Někteří Afrikánci odsuzovali spojenectví Jamese Hertzoga s Janem Smutsem, který plně zastával myšlenku úzké spolupráce s Velkou Británií, jako zradu afrikánských idejí a národní hrdosti. Také považovali postoj této aliance vůči domorodému obyvatelstvu za příliš umírněný.

V roce 1935 vznikla odštěpením z původní Národní strany Očištěná národní strana (*Gesuiwerde Nasionale Party*), kterou vedl Daniel François Malan, jako výraz nesouhlasu s jednáním Jamese Hertzoga a příliš „benevolentní“ vládou. Začalo také působit uskupení s názvem Afrikánské bratrstvo (*Afrikaner Broederbond*), které bylo již v samotné Jižní Africe přirovnáno k fašistické organizaci.⁴⁰ Jednalo se o tajnou čistě mužskou elitní polonáboženskou organizaci, do které vstupovali pouze bílí protestanti z dobře situovaných rodin. Broederbond si vytkl za cíl posilovat národnostní cítění a afrikánskou identitu a snažil se prostoupit a ovlivňovat všechny sféry společnosti. Organizace podporovala především ekonomický růst a samozřejmě afrikánskou dominanci ve státě. V době růstu sociálního nacionalismu v Německu navázala tato organizace kontakt s nacisty.⁴¹ V řadách Afrikánského bratrstva bychom našli i pozdějšího premiéra Hendrika Frensche Verwoerda, přezdívaného architekt apartheidu, či prezidenta Frederika de Klerka, muže spojovaného především s demontáží apartheidu.

Afrikánský nacionalismus silně podporovaly i některé noviny. Ty nejznámější ve třicátých letech představuje list Transválec (*Trasvaaler*), kde post hlavního redaktora zastával právě dr. Hendrik Verwoerd.⁴² Afrikánské národní cítění posiloval důraz na búrskou historii, především z období Velkého treku. V roce 1938 proběhly velkolepé oslavy stoletého výročí búrské migrace do vnitrozemí. Při této příležitosti byl položen základní kámen *Památníku voortrekerů* v hlavním městě Pretorii. Tato glorifikace búrské secese přerůstala až do velmi přehnaných rozměrů. Búrské války označovala afrikánská propaganda vždy jako války za nezávislost.

Vývoj Jihoafrické unie zasáhla ve čtyřicátých letech, stejně jako zbytek světa, druhá světová válka, která vztahy mezi jednotlivými skupinami obyvatel ještě více

³⁹ Viz příloha č. 5.

⁴⁰ THOMPSON, Leonard, WILSON, Monica, *The Oxford History of South Africa II.*, s. 397.

⁴¹ PIRIE, G. H., ROGERSON, C. M., BEAVON, K. S. O., *Covert power in South Africa: The geography of the Afrikaner Broederbond*, In: *Area*, Vol. 12, No. 2, s. 99.

⁴² HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, s. 187.

vyhrotila. Otázka vstupu do války se neobešla bez střetu názorů na politickém kolbišti. V jihoafrickém prostředí se objevila jistá ambivalence mezi vztahem k „mateřskému“ britskému impériu a částečnou sympatií k nacionálnímu socialismu v Německu.⁴³ Nakonec při hlasování vlády zvítězil těsnou většinou názor Christiaana Smutse, který prosazoval podporu Velké Británie a jejích spojenců. Druhá světová válka se v rasovém soužití jihoafrických národů zapsala především zmařenými nadějemi na lepší budoucnost. Během války působila jihoafrická vojska v Habeši a poté v Itálii, kde vedle sebe bojovali černošští i bělošští vojáci. Většina černošských dobrovolníků sice mohla zastávat pouze pomocné funkce, přesto při společných akcích se s vojáky jakékoli barvy pleti jednalo stejně. Spali, jedli a bojovali bok po boku. Bělošští vojáci také umírali stejně jednoduše jako ti černošští.

Většina navrátilých se vojáků domorodého původu si přinesla z války víru v lepší a rovnocenný život i v míru. Domácí prostředí bylo také zasaženo válečnou ekonomikou. Mnoho bílých kvalifikovaných dělníků odešlo do války a tato místa se tak uvolnila i pro dříve diskriminované dělníky, jejichž životní úroveň se v průběhu války zlepšovala. Celou společností začaly také rezonovat antirasistické myšlenky a demokratické ideály. Do povědomí pronikl duch *Atlantické charty* ze 14. srpna 1941, která obsahovala: „*právo všech národů vybrat si vlastní formu vlády, ve které budou žít*“.⁴⁴ Nerovnoprávná pozice černošského obyvatelstva začala zajímat i menší část bílé populace. I mezi Afrikánci se našly hlasy, které volaly po nápravě stávajících poměrů.

Návrat z válečných bojišť znamenal pro mnoho vojáků nepříjemnou kolizi s realitou. Ekonomická produkce se díky snížení nákladů na válečné výdaje zmenšila. Nebylo již potřeba tolik dělníků a kvalifikované posty začali opět obsazovat bílí dělníci. Poměry diskriminovaných skupin obyvatel se oproti očekávání po válce nezlepšily a země se ocitla ve víru dělnických stávek. Sílicí národní hnutí nejen domorodého obyvatelstva a požadavky na zrovnoprávnění se Afrikáncům jevily jako hrozba pro jejich vlastní existenci. Ve druhé světové válce se zrodila další vlna afrikánského nacionalismu, která vynesla ve volbách roku 1948 do

⁴³ Jihoafrickému prostředí nebyl cizí ani antisemitismus způsobený z velké části silnou emigrací německých perzekuovaných Židů právě do Jižní Afriky.

⁴⁴ ROOSEVELT, F. D., CHURCHILL, W. S., *The Atlantic Charter*, [online], URL: http://www.nato.int/cps/en/SID-6A062658-06877324/natolive/official_texts_16912.htm, last updated: 11. October 2009, [cit. 25. května 2011].

čela státu Národní stranu Daniela F. Malana.⁴⁵ Tato strana využila poválečných nálad a postavila volební kampaň na zastrašování bílého obyvatelstva „černým nebezpečím“. Ve svém programovém prohlášení „Politika Národní strany vůči barevným“ (*National Party Coloure's Policy*) z roku 1948 se odvolávala ke křesťanským zásadám spravedlnosti a božímu řádu.

⁴⁵ Viz příloha č. 6.

Druhá kapitola

Éra apartheidu

Projev nového ministerského předsedy Daniela F. Malana nastiňoval směr, kterým se vývoj v zemi ubíral v následujících letech: „...*mraky zmizely a slunce opět vysvitlo. V minulosti jsme se cítili jako cizinci ve vlastní zemi, ale dnes patří Jižní Afrika opět nám. Poprvé od vzniku Jihoafrické unie je Jižní Afrika opět naše. Bůh žehnej tomu, aby naše i zůstala.*“⁴⁶ Rok 1948 znamenal důležitý mezník v dějinách, kdy započala systematická realizace apartheidu. Afrikánská dominance v mnohonárodnostním státě se završila. Bílá vládnoucí vrstva ovládala stát, ve kterém museli žít čtyři skupiny obyvatel, rozdělené podle původu a většinou barvy pleti. Oficiální označení zněla: bílí, barevní, domorodí obyvatelé a samostatnou skupinu vytvořili později i velmi početní Indové.

S problémy rasového soužití se vláda snažila v průběhu existence unie navždy vypořádat. Ve vládě zasedli přívrženci nacistického režimu z dob války a sympatizanti úplné rasové segregace. Vláda striktně prosazovala ideu, která velmi připomíná americkou doktrínu odděleného vývoje (*separate – but – equal doctrine*).⁴⁷ Vytouženým cílem bylo plně zamezit kontaktu mezi příslušníky jednotlivých rasových skupin. Představitelé jihoafrického státu dovedli tuto myšlenku mnohem dále. Idea odděleného vývoje obsahovala předpoklad o vzniku malých nezávislých států na území původních rezervací, do nichž by se měli sestěhovat všichni domorodí obyvatelé.

Život v „samostatných“ státech měl pokračovat v domorodém duchu na kmenové úrovni prakticky bez výdobytků civilizace. Ty podle vlády náležely pouze bílým potomkům Evropanů, kteří do země civilizaci přivezli. Podle slov afrického bojovníka za svobodu Stevena Bika byl od této chvíle život obyvatel Jihoafrické unie plně oddělen: „*Narozen krátce před rokem 1948, prožil jsem celý život v rámci institucionalizované ideologie odděleného vývoje. Má přátelství, má láska, mé*

⁴⁶ Daniel François Malan: *Election Speech 1. 6. 1948*, Afrikaner Nationalism Captures the State, *South African History Online*, [online], URL <http://v1.sahistory.org.za/pages/library-resources/onlinebooks/Luli/Place-in-the-city/Unit4/unit4.htm>, © 1999 – 2008, [cit. 30. dubna 2011].

⁴⁷ Tato doktrína prosazovala ve Spojených státech amerických segregaci obyvatel. Byla etablována případem Plessy vs. Ferguson v roce 1896 a zavržena až v padesátých letech rozhodnutím v případě Brown vs. Board of Education (1954). Viz: MAUK, D., OAKLAND, J., *American Civilization*, London 2005.

*vzdělání, mé myšlení a všechny ostatní aspekty mého života byly utvářeny jako součást odděleného vývoje.*⁴⁸

Hlavním propagátorem apartheidu se stal Hendrik Frensch Verwoerd.⁴⁹ Narodil se v Nizozemsku, odkud se jeho rodiče přestěhovali do Afriky pro své sympatie s Búry. Během studií a působení v akademické sféře oboru psychologie navštívil Británii, USA i Německo, kde prožil právě nástup nacionálního socialismu. Po návratu do Jižní Afriky se snažil své politické ambice realizovat v Malanově Národní straně, jejíž vítězství mu vyneslo funkci ministra pro domorodé záležitosti v letech 1950 – 1958. Z Hendrika Verwoerda se stal horlivý Afrikánec. Od roku 1958 pak zastával post premiéra jihoafrické vlády až do svého zavraždění v roce 1966. Díky své politické aktivitě sledující neomylně segregáčnické cíle si vysloužil přezdívku „architekt“ apartheidu.

Během svého působení v politice se snažil vybudovat afrikánský sen o „bílé“ Jižní Africe. O apartheidu sám mluvil jako o „*politice dobrého sousedství*“.⁵⁰ Nejsilnější vlna segregáčnických zákonů zasáhla domorodé obyvatele právě v době působení Hendrika Verwoerda. Kritika ze strany Velké Británie a některých dominií nesl velmi nelibě a považoval ji za nedostatečné porozumění apartheidu. Nakonec dosáhl i vytouženého cíle osamostatnit se na Británii, aby se Jižní Afrika mohla dále vyvíjet v nastaveném směru totální segregace. Ve stopách svého předchůdce poté zdárně pokračoval i jeho nástupce John Vorster, jenž zastával premiérský úřad v letech 1966 – 1978.

2. 1. Apartheid v legislativě

Podle názoru biskupa Desmondů Tutu se v Jižní Africe jednalo o „*režim zla, zcela neobhajitelný běžně akceptovanými metodami, který stojí na celé řadě drakonických zákonů stejně jako na bezpečnostních předpisech, které jsou specifické pro Jižní Afriku.*“⁵¹ Jak již bylo řečeno, režim nastolený jihoafrickou vládou se stal systémem unikátním především díky zakotvení rasistické teorie v legislativě podobně jako v Norimberských zákonech. Na rozdíl od Německa však tento systém přetrvál

⁴⁸ BIKO, Steve, *I Write What I Like*, s. 27.

⁴⁹ Viz příloha č. 7.

⁵⁰ KEYAN, Tomaselli, Freedom Square – Back to the Future, *Culture, communication and Media Studies*, [online], URL: http://ccms.ukzn.ac.za/index.php?option=com_content&task=view&id=320&Itemid=44, © 2007, [cit. 30. dubna 2011].

⁵¹ TUTU, M. Desmond, Apartheid: An evil system, In: MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, s. 41.

více než třicet let. Podle sociologů lze rozlišit nejméně tři úrovně rasismu. První se projevuje na osobní bázi při konkrétním jednání či postoji jedince. Druhou úroveň představuje počínání politické strany či hnutí. O třetí nejvyšší příčce rasismu v praxi lze hovořit v případě, že je tato ideologie plně zakotvena v politickém programu státu právě jako v případě Jižní Afriky a nacistického Německa.⁵²

Apartheid bývá v některých pojednáních o rasismu srovnáván s režimem v Německu v letech 1933 – 1945, ale také se situací ve Spojených státech amerických od konce 19. století až do 60. let 20. století.⁵³ Jihoafrická legislativa uzákoňující rasovou segregaci se vyvíjela již od vzniku Jihoafrické unie a své hlavní období zažila v padesátých a šedesátých letech. První zákony prosadily pravidla tzv. „barevné přehrady“ (*colour bar*) v celém státě a daly tak legální základ rasové diskriminaci. Termín „barevná přehrada“ zahrnoval soubor praktik uplatňovaných původně jen v těžební oblasti, kde byli bílí dělníci vždy upřednostňováni před ostatními.

V první dekádě se objevily hned dva důležité zákony omezující možnosti domorodého obyvatelstva. První, vydaný v roce 1911, s názvem „Zákon o dolech a práci v nich“ (*Mines and Works Act*), zakazoval stávky a nepřímo upřednostňoval kvalifikovanou práci pro bílé dělníky. Vylepšení zákona bylo přijato v dodatku z roku 1925 (*Mines and Works Amendment Act*).⁵⁴ Roku 1913 schválil parlament „Zákon o půdě domorodců“ (*Natives Land Act*), který patří mezi základní stavební kameny apartheidu. Podle tohoto zákona mohli domorodci vlastnit pouze půdu pro tyto účely zvláště vyhrazenou. Půda zajištěná v domorodých rezervacích představovala přibližně 7% celkové rozlohy Jihoafrické unie a nacházela se především v neúrodných oblastech. V žádném případě tak nemohla stačit pro uživení takového počtu obyvatel. Mimo rezervace neměli domorodí obyvatelé právo vlastnit ani si půdu pronajmout.⁵⁵ Zákon měl chránit bílé obyvatelstvo a kontrolovat pohyb „nebezpečné domorodé masy“. Vyhrazená půda byla později „Zákonem o správě

⁵² KAMÍN, Tomáš, MACHALOVÁ, Tatiana, *Kritika rasy a rasismu*, s. 119.

⁵³ FREDRICKSON, M. George, *White Supremacy; A Comparative Study in American and South African History*, New York, Oxford 1981.

⁵⁴ THOMPSON, Leonard, *A History of South Africa*, New Haven, s. 167.

⁵⁵ *Native Land Act 1913*, [online], URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydoc&recordID=leg19130619.028.020.027, © 2009, [cit. 20. dubna 2011].

a vlastnictví domorodé půdy“ (*Natives Trust and Land Act*) z roku 1936 nepatrně rozšířena až na 13 %.⁵⁶

Ve dvacátých letech vznikaly další segregační zákony. Roku 1923 byl přijat „Zákon o městských oblastech pro domorodé obyvatelstvo“ (*Natives Urban Areas Act*), který řešil problematiku práce domorodého obyvatelstva ve městech. Zákon byl oficiálně vydán pro „zlepšení podmínek života pro domorodé obyvatelstvo v, či blízko městských aglomerací [a]...osvobození barevných z účinnosti zákonů o osobních dokladech“.⁵⁷ V okolí měst, která byla určena pouze pro bílé, měly být zřízeny speciální oblasti, kde se mohlo usadit černošské obyvatelstvo potřebné pro práci ve městě. S výjimkou služebnictva museli všichni dělníci domorodého původu na noc město opustit. Pro barevné obyvatelstvo zákon ještě neplatil. Přístup do ryze „bílých“ měst se začal přísně kontrolovat a pohyb domorodého obyvatelstva se stal značně omezeným. „Zákon o mzdách“ (*Wage Act*) z roku 1925 podpořil rasovou diskriminaci na pracovišti a garantoval zvýhodnění bílých dělníků, kteří dostávali několikanásobný plat.

Hertzogova administrativa pokračovala ve vydávání segregačních zákonů, které jsou často souhrnně nazývány „Hertzogovy zákony“. Většinou se jedná o zákony zabývající se omezením politické participace a upevněním kontroly nad domorodým obyvatelstvem. „Zákon o právech barevných občanů“ (*Coloured Persons Right Bill*) z roku 1927 popřel práva domorodých obyvatel Kapska ve prospěch tzv. barevných. „Zákon o zastoupení domorodého obyvatelstva v parlamentu“ (*Representation of Natives in Parliament Bill*) to potvrdil zrušením privilegia kapských domorodců volit své zákonné zástupce. Podle nového uspořádání měli být všichni domorodí občané celé unie zastoupeni sedmi bílými poslanci, kteří měli právo hlasovat pouze v případě, že se projednávaly záležitosti přímo se týkající domorodého obyvatelstva. Tito zástupci měli být voleni vůdci afrického lidu vybranými ovšem generálním guvernérem. Jako náhražka došlo podle dalšího „Zákona o domorodém výboru v unii“ (*Union Native Council Act*) ke zřízení

⁵⁶ Viz příloha č. 8.

⁵⁷ „...Improved conditions of residence for natives in or near urban areas ... and for exemption of coloured persons from the operation of pass laws...“ *Native Urban Areas Act 1923*. [online], © 2009, URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=leg_19230614_028.020.021, [cit. 20. dubna 2011].

padesátičlenného domorodého výboru, který měl plnit jakousi poradní funkci v parlamentu.⁵⁸

Velmi závažný zákon byl přijat roku 1927 v otázce mezirasového sexu. „Zákon o nemorálnosti“ (*Immorality Act*) se zabýval sexuálním stykem mezi bílými a domorodými obyvateli. Nemanželský styk mezi černým mužem a bílou ženou, stejně tak jako mezi černou ženou a bílým mužem, byl postaven mimo zákon. Muž měl být za tento počín odsouzen k trestu odnětí svobody nepřekračující lhůtu pěti let, u žen se jednalo o lhůtu čtyř let.⁵⁹ Tuto sérii završuje „Zákon o domorodé správě“ (*Natives Administration Act*) z roku 1929, který vytvořil okresy pro přehlednější a dokonalejší systém kontroly pohybu domorodého obyvatelstva s povinností nosit osobní doklady tzv. vnitřní pasy.

Hertzogovy zákony ještě doplnila a zpřísnila série rasových zákonů z období akcelerace afrikánského nacionalismu ve třicátých letech. „Zákon o reprezentaci domorodého obyvatelstva“ (*Natives Parliamentary Representation Bill*) z roku 1936 navrhoval zrušení jakéhokoli i bílého zastoupení domorodého obyvatelstva v parlamentu. Většina obyvatelstva tak přišla o jakékoli i bílé zastoupení v parlamentu a o jakoukoli možnost rozhodovat o vlastním osudu. O rok později přišel „Zákon o domorodých právech“ (*Native Laws Amendment Act*), který ještě zdokonalil kontrolní mechanismy vstupu do městských částí vyhrazených pouze pro bílé obyvatelstvo. Kontrola byla rozšířena i na barevné obyvatelstvo, které do této doby podobným opatřením nepodléhalo.

2.1.1. Hlavní období segregační legislativy

K největšímu nárůstu rasistického zákonodárství došlo v Jihoafrické unii v období od nástupu Malanovy Národní strany roku 1948 až do vzniku samostatné Jihoafrické republiky roku 1961. Již v roce 1949 vyšel „Zákon o zákazu smíšeného manželství“ (*Prohibition of Mixed Marriages Act*) jasně definující soužití partnerů různých ras jako nelegální. Zákon doslova „zakazoval manželství mezi Evropany a ne – Evropany“.⁶⁰ V souvislosti s touto tematikou byl o rok později vydán dodatek

⁵⁸ HILL, A. ROBERT, *The Marcus Garvey and Universal Negro Improvement Association Papers, Africa for the Africans*, Vol. X, London 2006, s. 298.

⁵⁹ *Immorality Act 1927*, [online], © 2009, URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydoc&recordID=leg19270327.028.020.005, [cit. 25. dubna 2011].

⁶⁰ „To prohibit marriages between Europeans and non – Europeans...“ *Prohibition of Mixed Marriages Act 1949*, [online], © 2009, URL:

k zákonu z roku 1927 – „Dodatek k zákonu o nemorálnosti“ (*Immorality Amendment Act*). V nové verzi se označení „domorodé obyvatelstvo“ nahrazuje termínem „ne – Evropan“. Bílá rasa se tak měla vyvarovat jakéhokoli míšení „čisté krve“ s ne – evropským obyvatelstvem, které Afrikánci vnímali jako nebezpečné a degenerující. V obou zákonech jsou ne – Evropané definováni jen velmi vágně: „*Ne – Evropan znamená občan, který podle vzhledu je, nebo je obecně považován za ne – Evropana.*“⁶¹ Malanova vláda velmi záhy přikročila k jasnější definici rasové identity obyvatel v zákoně o připravovaném registru obyvatelstva jihoafrického státu.

„Zákon o registraci obyvatelstva“ z roku 1950 (*Population Registration Act*) stanovil klasifikaci obyvatel Jihoafrické unie do tří kategorií: bílí (*whites*), barevní (*coloured*) a domorodí (*native/bantu*) obyvatelé. Každý občan v zemi měl být na základě tohoto zákona zařazen odpovědným, vládou pověřeným úředníkem do jedné ze stanovených kategorií, které odpovídaly již existujícímu rasovému členění společnosti. Tato kategorie měla být zaznamenána v průkazu identity⁶² a měla být součástí registru obyvatelstva. Hlavním klasifikačním kritériem se logicky stal vzhled a tedy barva pleti. Občané Jihoafrické unie podléhali rozřazení do těchto tří skupin obyvatel podle svého vzezření. Zákon zpočátku stanovoval kritéria velmi volně a počítal s možností nesprávného přiřazení rasové identifikace a ošetřoval možnosti vznesení protestu proti klasifikaci.

Slovem „domorodý“ zákon označil africké původní černošské obyvatelstvo: „...*za domorodého je považován ten občan, který reálně je, nebo je obecně považován, za člena jakékoli původní rasy či kmene v Africe.*“⁶³ Domorodé obyvatelstvo tedy představuje potomky lidí, kteří se vyvinuli ze Sanů, Khoikhoiů, ale především později přichozích tzv. negerských kmenů. Převážná část současné

http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=leg19490708.028.020.055, [cit. 25. dubna 2011].

⁶¹ „*Non – European means a person who in appearance obviously is, or who by general acceptance and repute is a non – European.*“ *Immorality Amendment Act 1950*. [online], © 2009, URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=leg19500512.028.020.021, [cit. 25. dubna 2011].

⁶² Viz příloha č. 4.

⁶³ „...*Native means a person who in fact is or is generally accepted as a member of any aboriginal race or tribe in Africa.*“ *Population Registration Act 1950*, [online], © 2009, URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=leg19500707.028.020.030, [cit. 25. dubna 2011].

černošské populace (oficiální skupiny: Nguni, Sotho – Tswana, Tsonga a Venda)⁶⁴ v Jihoafrické republice pochází právě z těchto negerských kmenů. Představitelé Sanů a Khoikhoiů je možné najít již jen velmi zřídka.

Definice evropského obyvatelstva již není tak jednoznačná a je možné z ní vyčíst jakousi neurčitost: „...*bílý občan je ten občan, který jasně podle vzhledu je, nebo je obecně přijímán, za bílého občana, ale nepatří sem občané, kteří podle vzhledu jsou jasně bílí, ale jsou obecně přijímáni za barevné*“.⁶⁵ Původní termín „Evropan“ používaný v předchozích zákonech zde nahrazuje již termín „bílý občan“. Tato změna se lépe shoduje s tím, že klasifikace je prováděna na základě vzhledu. V závěru zákona je ještě dodáno, že „...*občan, který je podle vzhledu jasně bílý, bude pro účely tohoto zákona pokládán za bílého, dokud nedojde k prokázání opaku*“.⁶⁶ Bělošské obyvatelstvo v Jižní Africe představují potomci evropských přistěhovalců, především z oblasti historického Nizozemí a později Velké Británie.

Samostatnou velmi komplikovanou kategorii představovali tzv. barevní. Obyvatelé, kteří byli v registru obecně označeni tímto termínem, definoval zákon již naprosto nespécificky: „...*barevný občan je občan, kterého nelze označit za bílého ani domorodého*“.⁶⁷ Určení identity obyvatel označených v zákoně jako „barevní“ je složitější než u předchozích, neboť zahrnuje velmi široké etnické rozpětí. Obecně lze říci, že se jedná o obyvatelstvo označované jako míšenci a také přistěhovalci z mimoevropských oblastí.

Během dlouhého soužití domorodých obyvatel a dovezených otroků s evropskými přistěhovalci vznikla pestrá mozaika obyvatelstva smíšeného původu. Již na konci 17. století zjistili obchodníci z holandské společnosti, že tři čtvrtiny nově narozených dětí jsou míšenci pocházející ze spojení khoisanských matek a evropských mužů, kteří byli označováni jako *bastaardi*.

Další etnické skupiny se dostaly do Jižní Afriky díky dovozu otroků a levné pracovní síly. Velmi brzy po založení kapské obchodní stanice začali Nizozemci dovážet otroky především z Batávie a dalších koloniálních držav. Podle zákona

⁶⁴ South Africa's People, *South African Government Information*, [online], URL <http://www.info.gov.za/aboutsa>, last modified: 05 July 2010, [cit. 29. dubna 2011].

⁶⁵ „...*White person means a person who in appearance obviously is, or who is generally accepted as a white person, but does not include a person who, although in appearance obviously a white person, is a generally accepted as a coloured person.*“ *Population Registration Act 1950*.

⁶⁶ „*A person who in appearance obviously is a white person shall for the purposes of this Act be presumed to be a white person until the contrary is proved.*“ tamtéž.

⁶⁷ „...*Coloured person is a person who is not a white person or a native*“ tamtéž.

o městských oblastech z roku 1923 znamená skupina tzv. barevných „osoby smíšeného evropského a domorodého původu a zahrnuje také osoby patřící do skupiny nazývané Kapští Malajci“.⁶⁸

Malajci se do Kapska dostali právě s přílivem otroků z Batávie, díky svým řemeslnickým schopnostem rychle bohatli a často se dokázali vykoupit z otroctví. V 19. století Britové dováželi pro práci na plantážích v Natalu pracovní síly z Indie. Někteří Indové zůstali v jižní Africe natrvalo a rozrostli se ve velmi početnou populaci, která vytvořila samostatnou skupinu obyvatel, někdy nazývanou také jako „Asiaté“. Dodnes se v Jihoafrické republice nachází více než 4 miliony obyvatel indického (či asijského původu), což představuje celých 9% z celkového počtu obyvatel.⁶⁹ Barevní se nelišili pouze svým původem, ale často také kulturně i nábožensky. Indové s sebou přinesli hinduismus a islám.

V návaznosti na rozdělení obyvatel pro potřeby registrace byla parlamentem schválena další velmi tvrdá opatření ošetřující územní segregaci. „Zákon o území pro jednotlivé skupiny obyvatel“ (*Group Areas Act*) z roku 1950 navazoval na předchozí zákony z roku 1913 a 1936. Vymezoval opět tři hlavní skupiny obyvatel: bílá skupina (*white group*), domorodá skupina (*native group*), barevná skupina (*coloured group*). Podle článku 3 měl generální guvernér právo prohlásit vymezenou oblast územím určeným k bydlení či obchodní činnosti pouze pro jednu ze tří hlavních skupin obyvatel, či menší definovanou podskupinu. Pro účely tohoto zákona měl být zřízen jakýsi poradní orgán dohlížející na rozdělování území. Tento „Poradní výbor pro držbu půdy“ (*Land Tenure Advisory Board*) měl sestávat z nejvýše sedmi úředníků jmenovaných ministrem vnitřních záležitostí.⁷⁰ Právě tento zákon vedl k násilným přesunům obyvatel v pozdějších letech. Známé příklady představují násilné transporty obyvatel ze Sophiatownu v Johannesburgu či z okrsku číslo 6 v Kapském městě a následné srovnání těchto míst se zemí.

Realizace těchto plánů nastíněných v nejnovějších zákonech trvala celá padesátá léta a znamenala významné zhoršení podmínek pro život domorodých

⁶⁸ „...Persons of mixed European and native descent shall include any person belonging to the class called Cape Malays.” *Native Urban Areas Act 1923*.

⁶⁹ South Africa's People, *South African Government Information*, [online], URL <http://www.info.gov.za/aboutsa>, last modified: 05 July 2010, [cit. 29. dubna 2011].

⁷⁰ *Group Areas Act 1950*, [online], © 2009, URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=leg19500707.028.020.041, [cit. 29. dubna 2011].

i barevných obyvatel. Černošští dělníci byli vystěhováni z městských aglomerací a měli se usadit ve vznikajících rezervacích, tzv. bantustanech.

Všechna města byla v roce 1952 podle „Dodatku k zákonu o domorodé půdě“ (*Native Land Amendment Act*) prohlášena za „bílé oblasti“, kde se volně nesměli pohybovat ani domorodci, ale již ani obyvatelé patřící do skupiny barevných. Do města měli nezaměstnaní ne – bílí dělníci přístup pouze na 72 hodin, pokud za tuto stanovenou dobu nenašli zaměstnání, museli město opustit. Černošští obyvatelé nad šestnáct let podléhali „Zákonu o domorodcích“ (*Native Act*), častěji zvanému „Pasový zákon“ (*Pass Law*) ze stejného roku. Tento zákon stanovuje povinnost nosit knihu dokladů tzv. pas, v němž měla být obsažena příslušná povolení k pobytu ve městě. Lidé doufající v nalezení práce ve městech často zákony porušovali a museli čelit násilnému transportu do rezervací podle své kmenové příslušnosti.⁷¹

Život v Jihoafrické unii se na počátku šedesátých let stal plně odděleným. Další zákony stanovily segregaci na všech veřejných místech. „Zákon o zajištění oddělené občanské vybavenosti“ (*Reservation of Separate Amenities Act*) z roku 1953 zajistil řešení problémů s oddělením lidí v dopravních prostředcích, kinech, restauracích, na pláži či ve sportovních záležitostech. V Jihoafrické unii se začaly objevovat cedule s nápisy „pouze pro bílé“ připomínající nápisy z nacistického Německa, které zakazovaly vstup Židům na veřejná místa. Podle „Zákona o vzdělání pro domorodce“ (*Bantu Education Act*) z téhož roku podléhalo i vzdělávání přísným segregacním nařízením. Každý krok v životě domorodých i barevných obyvatel byl těmito zákony plně předepsaný.

Politická praxe řídící se těmito zákony splňovala všechna kritéria *otevřeného rasistického státu* podle historika George M. Fredericksona, který se zabýval především komparativní historií a problematikou rasismu ve světových dějinách. Ve svém pojednání o historii rasismu předkládá srovnání jihoafrického režimu s nacistickým Německem i situací na jihu Spojených států amerických a nazývá tyto systémy *otevřenými rasistickými režimy*.⁷² Hlavním znakem takového režimu byla existence oficiální ideologie, která v sobě skrývá jasné aspekty rasismu. V Jihoafrické republice tuto podmínku splňovala představa o nadřazenosti bílé rasy a předurčení domorodého obyvatelstva k podřadnému postavení, které pramenilo

⁷¹ WORDEN, Nigel, *The Making of Modern South Africa; Conquest, Segregation and Apartheid*, Oxford, Cambridge 1996, s. 98.

⁷² FREDRICKSON, M. *George, Racism, A Short Story*, s. 100 – 101.

z afrikánského nacionalismu. S touto myšlenkou se postupně identifikovala i velká část ne – afrikánského bělošského obyvatelstva.

Tato ideologie byla zpravidla umocněna druhým symptomem rasismu, tedy představou o nemorálnosti míšení jednotlivých skupin obyvatelstva. Přesvědčení o nedotknutelnosti rasové čistoty zajišťovala nařízení a zákony o zákazu mezirasového sexuálního styku i manželství. „Zákon o zákazu smíšeného manželství“ sloužil v Jižní Africe, stejně jako v nacistickém Německu „Zákon na ochranu německé krve a cti“, k ochraně čisté krve „vyvoleného“ národa. Třetí rys otevřeného rasistického režimu představuje rasová segregace plně zakotvená v zákonodárství. Nejedná se tedy pouze o praxi na základě dlouhodobého zvyku, kdy stát pouze mlčky toleruje diskriminaci a segregaci obyvatel.

V případě Jihoafrické republiky obsahují zákony i definice jednotlivých skupin obyvatel a plně rozvíjejí rasovou segregaci. Další znak předpokládá neúčast členů diskriminované skupiny obyvatel na fungování státu, neboť nemohou zastávat jakékoli úřední funkce. Tato záležitost je často spojena i s minimálním přístupem ke vzdělání a ekonomickým zdrojům. Omezované obyvatelstvo se tak většinou nachází na hranici chudoby, což Frederickson považuje za pátý znak otevřeného rasistického režimu. Tyto charakteristické rysy odlišují otevřeně rasistické režimy od ostatních multi – etnických společností, které se potýkaly či potýkají s rasovými a etnickými nesváry.

Třetí kapitola

Sharpeville, zlomový bod v dějinách Jižní Afriky

3. 1. Africké hnutí odporu na cestě k Sharpevillu

Na přelomu padesátých a šedesátých let se v Jihoafrické unii již pevně ukotvila politika apartheidu a probíhala její plná realizace. Bělošská menšina totálně kontrolovala své privilegované postavení v zemi a svou nadvládu nad většinou obyvatelstva. V roce 1960 se v Jižní Africe běloši podíleli pouhými 19% na celkové populaci. Barevné obyvatelstvo a Indové tvořili 12% a zbylých 68% představovali černošští obyvatelé v počtu přesahujícím deset milionů.⁷³ Práva ne – bělošského obyvatelstva byla redukována na minimum a život většiny obyvatel se stal pouze „snahou o přežití“ v krutých podmínkách konstituovaného režimu. Proklamovaná idea apartheidu, tzv. „oddělená svoboda“ (*separate freedom*), stála v rozporu s následnou realitou zahrnující diskriminaci, útlak a nerovnost. Brutální praktiky jihoafrického režimu, mezi něž patřily vnitřní pasy, násilné transporty a uvěznění bez soudu podnítily v utlačovaném obyvatelstvu silná hnutí odporu.

Rezistence černošského obyvatelstva se projevovala různými způsoby, většinou se jednalo o rozličné formy občanské neposlušnosti a o ignoraci rasistických nařízení. Velmi úspěšným se stal například bojkot autobusové dopravy v padesátých letech, který dosáhl snížení cen za přepravu černošských dělníků na místo jejich zaměstnání. Nejdůležitější organizací, která stála v čele rezistence vůči apartheidu, představuje Africký národní kongres ANC (*African National Congress*). K založení této instituce došlo již v roce 1912 v Bloemfontein. Svou důležitou roli sehrála především v období po druhé světové válce, kdy si získala celonárodní podporu. V roce 1949 se prezidentem ANC stal Jamese Moroka a do výkonného výboru byli zvoleni zástupci Ligy mladých (*Youth League*), která sdružovala mladé radikálnější členy ANC. Tyto zástupce představoval Walter Sisulu, Olivier Tambo a nejznámější osobnost Jižní Afriky Nelson Mandela. Do vedení kongresu se tak dostaly významné osobnosti, které zůstaly v čele organizované občanské neposlušnosti po celá padesátá a především šedesátá léta.

Africký národní kongres vydal během výročního zasedání v prosinci v témže roce prohlášení o své budoucí politice v tzv. „Akčním programu“ (*Programme of*

⁷³ THOMPSON, Leonard, *A History of South Africa*, s. 243.

Action). Hlavním cílem ANC se stalo dosažení národní svobody a osvobození z bílé nadvlády. Prohlášení se stavělo proti všem formám segregace a požadovalo právo na sebeurčení a přiznání základních lidských práv. Tvůrci Akčního programu předložili plány různých opatření pro dosažení proklamovaných cílů. Za hlavní prostředky zvolil Akční program „...aktivní bojkot, stávky, občanskou neposlušnost [a] nespolupráci...“ s režimem.⁷⁴

V souladu se stanoveným prohlášením organizoval ANC v průběhu padesátých let mnoho masových akcí, stávek a demonstrací, které měly nenásilnou cestou vést k dosažení rovnoprávnosti. Například den 26. června byl prohlášen „Národním dnem protestu a smutku“ (*National Day of Protest and Mourning*), kdy mnoho studentů, dělníků, i obchodníků všech národností mělo zůstat doma a nepracovat, aby tak vyjádřilo nesouhlas s diskriminačními zákony. Tento projev neposlušnosti se měl každoročně opakovat. Dokument vyhlášující 26. červen dnem bojkotu obsahoval heslo: „Sjednocení vyhraje svobodu“,⁷⁵ které prezentuje smýšlení vůdců Afrického národního kongresu. Jejich cílem bylo sjednotit obyvatele Jižní Afriky trpící pod režimem apartheidu a získat svobodu pro všechny skupiny obyvatel, nejen pro černošskou většinu. Již od roku 1912 se ideologie kongresu zakládala na prohlášení o existenci jednoho jihoafrického národa. ANC neusiloval o vyhnání bělošské menšiny či převrácení apartheidního režimu ve prospěch jiné národnostní skupiny, ale o sjednocení všech obyvatel této země v jeden africký národ.

Africký národní kongres spolupracoval v duchu této ideologie s organizacemi zastupujícími různé skupiny obyvatel. Indické obyvatelstvo prezentoval Jihoafrický indický kongres SAIC (*South African Indian Congress*).⁷⁶ Důležitý podíl na protiapartheidních kampaních měla i často opomíjená Jihoafrická komunistická

⁷⁴ *Programme of Action, 17. 4. 1949*, [online], URL: http://www.sahistory.org.za/pages/library-resources/articles_papers/karis-cartervol2/document60.htm, Copyright © 1999 – 2008, [cit 7. května 2011].

⁷⁵ *Monday 26th June, National Day of Protest and Mourning, 1950*, tamtéž, [cit. 10. května 2011].

⁷⁶ Národní uvědomování indického obyvatelstva se objevilo již na přelomu 19. a 20. století. Ke zformování indického hnutí přispěl Mahátma Ghándi svým bojem za práva indických obyvatel. Roku 1919 byl v Kapském městě založen Jihoafrický indický kongres. Fungoval až do šedesátých let, kdy podlehl silné ofenzivě ze strany státu. *South African Indian Congress, African National Congress*, [online], URL: <http://www.sahistory.org.za/pages/governance-projects/organisations/saic/saic.htm>, © ANC 2011, [cit 7. května 2011].

strana SACP (*South African Communist Party*).⁷⁷ Za práva obyvatel, které Zákon o registraci zařadil mezi barevné, bojovala Organizace jihoafrických barevných obyvatel SACPO (*South African Coloured People Organization*).⁷⁸

Nenásilný aspekt hrál velmi důležitou roli v rezistenci černošského i barevného obyvatelstva až do roku 1960. Apel na nenásilné protesty a projevy občanské neposlušnosti je často dáván do souvislosti se *satjágrahou*. Učení o nenásilnosti odporu (neboli satjágraha) rozvinul v Jižní Africe mladý indický právník Mohándas Karamčand Ghándí, který se zde snažil zlepšit postavení nejen indického obyvatelstva.⁷⁹ Důležitým zastáncem nenásilnosti byl také Albert Luthuli, jehož popularita vynesla v roce 1952 na post prezidenta ANC. V roce 1955 svolal všelidovou konferenci pod názvem „Lidový kongres“, kterého se zúčastnili zástupci všech různých skupin obyvatel Jižní Afriky.⁸⁰ Na zasedání v malém městě Kliptown došlo k přijetí Charty svobody (*The Freedom Charter*), která deklarovala svobodu a rovná práva pro všechny národy země: „*Jižní Afrika patří všem, kteří v ní žijí, černým i bílým...[a] ...všechny skupiny obyvatel mají mít rovná práva.*“⁸¹ Charta tak určila směr budoucí politiky ANC a dalších organizací.

Ovšem ne všichni bojovníci za svobodu sdíleli takto umírněný postoj vůči bílé nadvládě a představu o jednom národu. I uvnitř samotného ANC se objevily rozpory. Názor na budoucnost Jižní Afriky rozdělil členy kongresu na dvě skupiny. První skupina, která bývá nazývána jako „chartisté“, prezentovala naprostou většinu a plně se ztotožňovala s proklamacemi Charty svobody. Druhá, velmi malá skupina, která bývá označována jako „afrikanisté“, zastávala odlišný názor v otázce budoucnosti bílé populace. Afrika se měla stát zemí Afričanů, tedy původního domorodého obyvatelstva. Rozpory mezi chartisty a afrikanisty vyústily v roce 1959 v odtržení skupiny afrikanistů a založení nové organizace s názvem Panafrický kongres PAC

⁷⁷ Založena v Kapském městě roku 1921. Srv. *South Africa Communist Party*, [online], URL <http://www.sacp.org.za>, © Copyright SACP 2009, [cit 7. května 2011].

⁷⁸ Působila od roku 1953 až do 60. let.

⁷⁹ Ghándí strávil své mládí mezi lety 1893 – 1914 střídavě v Indii, ale především v Jižní Africe. Již při svém příjezdu se setkal s diskriminací indických obyvatel. Během svého působení v roli advokáta se snažil organizovat odpor vůči rasistické politice a také vzbudit mezinárodní zájem o situaci v Jižní Africe. Své vzpomínky z tohoto období popsal v knize *Můj život* z roku 1931. Učení o nenásilném odporu poté praktikoval především v rodné Indii.

⁸⁰ Viz příloha č. 9.

⁸¹ *The Freedom Charter* 26. 6. 1955, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=72>, © ANC 2011, [cit 28. května 2011].

(*Pan Africanist Congress*). Prezidentem PAC se stal Robert Sobukwe,⁸² který byl plně věrný heslu: *Afrika Afričanům*.⁸³ PAC se nestal tak masovým hnutím jako ANC, ale získal si také silnou podporu v řadách utlačované části populace. Jeho příznivci většinou nesdíleli trpělivost umírněných vůdců ANC a požadovali rychlejší řešení problémů a radikální přístup. PAC prezentoval především mladickou horlivost a přitahoval zklamané příznivce ANC.

Všechny tyto organizace stály většinu padesátých let na pokraji ilegality díky zákonu z roku 1952. Tento „Zákon na potlačení komunismu“ (*Suppression of Communism Act*) zakazoval nejen existenci Jihoafrické komunistické strany, ale také se zabýval i jinými způsoby protistátní činnosti. Stávky, bojkoty i další projevy nesouhlasu s vládou byly postaveny mimo zákon.⁸⁴

3. 2. Masakr v Sharpeville

Intenzita občanských neposlušností, demonstrací a pokojných protestů se zvýšila na přelomu padesátých a šedesátých let. Africký národní kongres i Panafrický kongres koordinovaly svou protestní činnost s dalšími organizacemi a také s odborovými svazy.⁸⁵ Na 47. výročním zasedání Afrického národního kongresu v roce 1959 vyjádřil prezident Albert Luthuli ve svém projevu naději, že následující rok bude „osudovým rokem pro Jižní Afriku“.⁸⁶ Jeho přání se vyplnilo, neboť právě rok 1960 se stal významným předělem v dějinách hnutí odporu. V této době se obě organizace soustředily na protestní akce zaměřené proti nenáviděné povinnosti nosit pasy, které představovaly symbol apartheidního systému. Povinnost nosit vždy u sebe osobní doklady umožňovala státnímu aparátu kontrolovat pohyb domorodých obyvatel. Demonstrace proti nošení pasů většinou zahrnovaly i pálení těchto osobních dokladů. Vůdci protestních organizací se snažili chodit příkladem,

⁸² Viz příloha č. 10.

⁸³ WORDEN, Nigel, *The Making of modern South Africa; Conquest, Segregation and Apartheid*, s. 106.

⁸⁴ *Suppression of Communism Act 1952*, [online], URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_display&recordID=leg19500717.028.020.044, © 2009, [cit. 28. května 2011].

⁸⁵ ANC podporoval Jihoafrický kongres odborových svazů (*South African Congress of Trade Unions*) a PAC si založil novou Federaci svobodných odborových svazů (*Federation of Free African Trade Unions of South Africa*). V Jihoafrické unii byla zakázána činnost odborů se smíšeným členstvím. HULEC, O., *Dějiny jižní Afriky*, s. 208 – 209.

⁸⁶ LUTHULI, Albert, *The Liberation Struggle Is on in Earnest*, Presidential Address to the 47th Annual Conference of the African National Congress, Durban, 12 December 1959, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=165>, © ANC 2011, [cit. 28. května 2011].

a tak pálili své doklady jako první.⁸⁷ ANC vyhlášoval jednotlivé protestní pochody, ovšem PAC požadoval vytrvalejší odpor.

Panafrický kongres se na počátku roku 1960 rozhodl předběhnout ANC, který plánoval velikou demonstraci na 31. března, a vyhlásil konání mohutné protestní akce na 21. března. Na vyhlášených místech se měli shromáždit lidé bez osobních dokladů. Podle platných zákonů měli být všichni občané bez dokladů vzati do vazby. Organizátoři se tímto způsobem snažili o ochromení státního aparátu. Zatýkání velkého množství lidí mělo způsobit přeplnění věznic a ekonomika se mohla ocitnout v ohrožení kvůli nedostatku levných dělníků. Aktivisté se takto snažili donutit úřady ke zrušení tohoto omezujícího nařízení.

Dne 21. března 1960 se Robert Sobukwe s dalšími členy PAC bez dokladů dostavili na policejní stanici Orlando v Sowetu, kde se nechali zatknout.⁸⁸ Podobné protesty se udály i na více místech, ovšem ne všechny proběhly takto poklidným způsobem. Na výzvu PAC se tohoto dne shromáždil i před policejní stanicí v Sharpeville⁸⁹ (předměstí Vereenigingu nedaleko Johannesburgu) mohutný dav protestantů bez příslušných dokladů, kteří byli odhodláni nechat se zatknout. Neozbrojený zástup protestujících dosáhl několikatisícového počtu.⁹⁰ Demonstrující lidé zpívali písně a skandovali „Izwe Lethu“ (naše země), „Dom Pass“ (hloupé pasy) a další hesla požadující změnu politického systému.

Velké shromáždění v Sharpevillu vyvolalo paniku na policejní stanici a strážníci vykonávající službu se rozhodli použít zbraně na rozehánání davu. O průběhu demonstrace lze v publikacích vyčíst rozdílné názory. Objektivně lze konstatovat pouze to, že policejní hlídka použila střelné zbraně proti zástupu neozbrojených demonstrantů, mezi nimiž byly i děti. Překvapení lidé se snažili zachránit útekem. Z fotografií⁹¹ pořízených bezprostředně po střelbě je jasné, že policisté stříleli i do prchajících demonstrantů, neboť většina obětí byla střelena do zad. Během celého incidentu zemřelo celkem 69 mužů a žen, mezi nimiž bylo i deset

⁸⁷ Viz příloha č. 11.

⁸⁸ WYK, Chris van, *Robert Sobukwe*, South Africa 2006.

⁸⁹ Viz příloha č. 12.

⁹⁰ Údaje o počtu protestujících se pohybují od 5000 (WYK, Chris van, *Robert Sobukwe*) až k 10 tisícům (MWAKIKAGILE, Godfrey, *South Africa in Contemporary Times*, Praetoria 2008).

⁹¹ Viz příloha č. 13.

děti. Během střelby došlo ke zranění více jak 180 dalších lidí.⁹² Událost vstoupila do dějin pod názvem masakr v Sharpeville.

Události v Sharpeville se staly i předmětem vyšetřování Komise pravdy a usmíření TRC (*Truth and Reconciliation Commission*), která začala působit v roce 1995, krátce po pádu apartheidu. Právě během působení této komise se na svět dostaly i výpovědi očitých svědků, kteří do této chvíle nemohli svobodně podat svá svědectví. Ovšem otázka konkrétních příčin střelby není příliš jasná ani dnes. Jak již bylo řečeno, je možné najít rozdílné názory na celý incident a jeho průběh. V Jižní Africe a následně v literatuře informující o tomto masakru se objevily tři různé verze.⁹³

První pohled prezentovala velmi brzy po incidentu vláda jako své oficiální stanovisko. Státní aparát plně podpořil jednání příslušníků policejních složek, jejichž reakce byla přiměřená nastalé situaci. Střelba pouze reagovala na chování demonstrantů, a byla tedy použita v sebeobraně. Jeden ze strážníků D. H. Pienaar odůvodnil palbu tím, že došlo k vyprovokování. Již samotná demonstrace podle něj představovala provokaci a tím také ospravedlnila střelbu. Podle jeho vlastních slov nemůže být černošské shromáždění mírumilovné a mít poklidný průběh: „*Smýšlení domorodých obyvatel nedovoluje, aby se shromáždili k pokojné demonstraci. Pro ně shromáždění znamená násilí.*“⁹⁴

V duchu rasistického smýšlení neznamenal život domorodého či barevného obyvatele tolik co životy bílých obyvatel. Státní aparát byl s ospravedlněním střelby ze strany policejních strážníků plně uspokojen. Vysvětlení se omezilo na fakt, že policejní příslušníci se cítili ohroženi na životech nekoordinovanou „hordou“ demonstrujících.⁹⁵ Právě použití termínu „horda“ je pro sdělovací prostředky v Jihoafrické unii specifické. Dokonale ilustruje snahu vytvořit představu o domorodém obyvatelstvu jako o „nebezpečné nepřemýšlející“ mase, se kterou se nelze rozumně domluvit a která si není schopna sama vládnout. Objevila se i tvrzení

⁹² Publikace staršího data i některé novinové titulky se neshodují s údajem obětí – číslo se pohybuje od 67 – 72. Novější publikace již uvádí pouze číslo 69 obětí.

⁹³ MAYLAM, Paul, *A Tragic Turning – point: Remembering Sharpeville Fifty Years on*, Talk Given at the Faculty of Humanities, Rhodes University 23 March 2010, [online], URL: http://www.sahistory.org.za/pages/pdf/remembering_sharpeville.pdf, Copyright © 1999 – 2008, [cit. 28. května 2011].

⁹⁴ MWAKIKAGILE, Godfrey, *South Africa in Contemporary Times*, s. 50.

⁹⁵ Tamtéž, s. 51.

o tom, že se policejní stanice ocitla v obležení, útočníci byli ozbrojeni a policisté vystaveni kamenování. Tyto teorie ovšem vyvracely fotografie z místa incidentu.

Druhá verze proklamovaná odpůrci apartheidu a vůdci jednotlivých hnutí předkládala tvrzení, že došlo ke komplotu ze strany státního aparátu. Výpovědi očitých svědků ze strany protestujících se většinou shodovaly na tom, že se jednalo o mírumilovnou demonstraci bez jakéhokoli projevu násilí: „*Stáli jsme a zpívali, když jsme najednou viděli policii, jak na nás namířila zbraně. Zatímco my jsme pořád zpívali, bez jediného slova, bez jediného důvodu, jen jsme zaslechli, že začala střelba.*“⁹⁶ Policejní příslušníci použili pro rozehnání davu nejen osobní revolvéry, ale také kulometnou palbu. Střelení skončilo až ve chvíli, kdy před nimi nezbyl žádný z demonstrantů. Nikdo nic podobného neočekával a zpočátku mnoho lidí ani nezaregistrovalo, co se děje.

Humphrey Tyler, asistent editora magazínu Drum, popsal první okamžiky náhlé střelby: „*Slyšeli jsme rachot kulometné palby a poté další. Protestující si ovšem mysleli, že jsou to slepé náboje či varovné výstřely. Jedna žena byla zasažena asi 10 yardů od našeho auta. Když upadla na zem, její společník si myslel, že zakopla a snažil se ji zvednout...*“⁹⁷ Podle osvobozeneckých vůdců byla střelba předem promyšleným aktem. Měl sloužit jako exemplární příklad a zamezit tak konání dalších podobných akcí, které ztěžovaly chod státní ekonomiky. Sharpeville měl naučit onu „nezvladatelnou masu“ poslouchat. Tuto představu podporovala i slova H. D. Pienara: „*Pokud takto jednají, musí se učit tvrdým způsobem.*“⁹⁸

Součástí této prezentace jsou také popisy brutality policejních složek během incidentu i po něm. Poté, co prchající dav zmizel, zůstaly před policejní stanicí desítky těl mrtvých i zraněných demonstrantů. Zranění byli odvezeni do nemocnice, ale později věznění a často brutálně vyslýcháni. Dokonce se mezi výpověďmi objevilo nepodložené tvrzení, že policejní příslušníci ještě po skončení kulometné střelby zabili několik zraněných: „*Policisté procházeli mezi těly a doráželi ty, kteří přežili.*“⁹⁹ Otázkou ovšem zůstává, zda – li by stát měl zájem na takovémto incidentu, který nutně musel vyvolat negativní ohlas ve světě. Vláda se podle této teorie snažila, aby se podrobnosti okolo incidentu nedostaly na veřejnost. Policie

⁹⁶ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, New York 2011, s. 10.

⁹⁷ MWAKIKAGILE, Godfrey, *South Africa in Contemporary Times*, s. 55.

⁹⁸ Tamtéž, s. 51.

⁹⁹ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, New York 2011, s. 14.

bránila přístupu novinářů i fotografů k místu incidentu, utajení se však z větší části nepodařilo. Jeden z mála aspektů střelby, který se utajit povedlo, je údajné použití nábojnic *dumdum*. Tyto nábojnice způsobují velmi bolestivé rány a při výstupu tkáň doslova trhají, z tohoto důvodu byly také odsouzeny i na mezinárodním poli.

Třetí teorie předkládá incident v Sharpeville jako nešťastnou souhru okolností (*massacre as mistake theory*).¹⁰⁰ Podle této teorie mohlo dojít k prvnímu výstřelu různými způsoby nepochopení. A ve chvíli, kdy byla vypálena první kulka, následovala střelba nervózních strážníků, kterou již nebylo možné zastavit.¹⁰¹ Podle názoru jihoafrického historika Paula Maylama, je celý incident nutné posuzovat také na pozadí atmosféry apartheidu. Ve svém projevu k příležitosti padesátého výročí masakru v Sharpeville předložil jeden z možných pohledů na celou událost. „*Střelba byla nemilosrdným výrazem rasového násilí – policie přiznala, že by nestřílela na bílý dav. Stříleli na odlidštěný dav „jiných“, téměř jako když lovci střílí jen pro zábavu.*“¹⁰²

Apartheid ovlivňoval všechny složky společnosti. Bílá rasa byla odmalička vychovávána v přesvědčení o své vlastní nadřazenosti. Do služeb policie mohli vstupovat pouze mladí bílí muži, kteří byli často plně oddáni ideologii apartheidu. „*V tomto kontextu, kdy se ztrácí veškeré zábrany, není takové překvapení, že se obyčejný člověk stane brutálním vrahem.*“¹⁰³ Černošské obyvatelstvo představovalo v očích zastánců apartheidu nižší stupeň vývoje člověka. Pro ospravedlnění rasové segregace sloužilo režimu jako prostředek jakési odlidštění. V oficiálních sděleních, novinách a politických agitacích byly používány výrazy, jež evokovaly spojení se zvěří. Střelba do lidí, musela být pro mladé policisty těžkým úkolem, ovšem střelba do bytostí nižšího stádia vývoje již v lidské mysli není tak problematická. I obyčejní muži se tak mohou stát pěšáky těch nejzvrudnějších rasistických teorií.¹⁰⁴

Sharpeville nebyl jediným místem, kde 21. března došlo ke střetu s policií. Zprávy o událostech v Sharpeville se v zemi velmi rychle rozšířily. Násilí se objevilo i na předměstí Kapského města v Lanze. Na večer kolem šesté hodiny se v Lanze shromáždil dlouhý zástup lidí, kteří chtěli vyjádřit svou účast na incidentu

¹⁰⁰ MAYLAM, Paul, *A Tragic Turning – point: Remembering Sharpeville Fifty Years on*.

¹⁰¹ Tuto teorii prezentuje i Philip Frankel ve své knize *An Ordinary Atrocity, Sharpeville and its Massacres*, New Haven 2001.

¹⁰² MAYLAM, Paul, *A Tragic Turning – point: Remembering Sharpeville Fifty Years on*.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Podobné úvahy zaměřené na problematiku druhé světové války a popravy židovského obyvatelstva představil ve své knize *Obyčejní muži* Christopher R. Browning.

a protestovat proti brutalitě státního aparátu. Opět došlo k vyhrocení konfliktu s policií, tentokrát způsobené především chováním demonstrantů, kteří atakovali policejní příslušníky házením kamenů. Policie odpověděla střelbou, které padly za oběť dva lidské životy.¹⁰⁵ Incident přerostl v nepokoje, které trvaly ještě do dalších dnů. Dvacátý první březen roku 1960 si tak v Jižní Africe vyžádal celkem 71 mrtvých a stovky zraněných. Události v Sharpevillu a Lanze vyvolaly krátkodobou krizi systému apartheidu. V celé zemi se zvedla vlna protestu černých, barevných, ale i některých bílých obyvatel proti brutalitě, se kterou policejní složky potlačily demonstrace.

Dvacátý první březen měl své dalekosáhlé následky, které lze rozdělit na dvě oblasti. V domácím prostředí Jihoafrické společnosti se důsledky projevíly především bezprostředně po incidentu, kdy státní aparát reagoval na vzniklou krizi represemi, vyhlášením výjimečného stavu a dalším omezováním svobody obyvatelstva. Dlouhodobé konsekvence se projevíly především v mezinárodním měřítku a veřejném mínění. Postavení jihoafrického režimu se v očích okolního světa velmi zhoršilo a následná kritika vedla k vyhlášení samostatnosti Jižní Afriky. V zahraničí se zvedla silná vlna odporu, která silně ovlivnila budoucí vývoj hnutí proti apartheidu.

3. 3. Následky v Jihoafrické unii

Po tragických událostech v Sharpevillu a Lanze došlo ke vzbouření velkých skupin utlačovaného obyvatelstva v Johannesburgu, Kapském městě, Durbanu i v Port Elizabeth. V Kapském městě se odpor projevil týdenní stávkou černých dělníků. Albert Luthuli prohlásil 28. března dnem smutku a vyzval k projevu úcty všem, kteří položili své životy při boji proti apartheidu. Vyhrocení situace přišlo 30. března 1960, kdy se v centru Kapského města konal protestní pochod. K pochodu se sešly desetitisíce lidí z různých skupin obyvatelstva a mířily opět k policejní stanici. Obrovský třicetitisícový¹⁰⁶ dav vedl Philip Ata Kgosana, mladý člen Panafrického kongresu, který se nakonec rozhodl směřovat protest přímo k parlamentu

¹⁰⁵ FRYER, Marlene, *The Road to Democracy in South Africa, Vol. 1 (1960 – 1967)*, Cape Town 2004, s. 260.

¹⁰⁶ Philip Ata Kgosana, *South African History Online*, [online], URL: <http://www.sahistory.org.za/pages/people/bios/kgosana-pa.htm>, Copyright © 1999 – 2008, [cit. 14. května 2011].

a požadovat rozhovor s ministrem spravedlnosti. Situace z 21. března se tak mohla opakovat a to v mnohem větším měřítku.

Celá protestní akce skončila nakonec bez dalších ztrát na životech, neboť se představitelé státu uchýlili ke lsti. Policejní příslušníci slíbili Philipu Kgosanovi interview s ministrem spravedlnosti, pod podmínkou že se dav pokojně rozejde. Po splnění tohoto požadavku byl mladý vůdce místo setkání s ministrem zatčen a uvězněn.¹⁰⁷ V následujících dnech se objevily stejné pokusy o protestní pochody v jiných městech, které již byly velmi záhy zastaveny policií a nedosáhly žádných významných úspěchů.

K atmosféře strachu, která se rozhostila nad Jižní Afrikou, přispěl i atentát na nejvyššího představitele státní ideologie Hendrika Verwoerda. Dne 9. dubna 1960 přežil premiér pokus o atentát, který spáchal bílý jihoafrický farmář David Pratt ve Wittwaterstrandu.¹⁰⁸ Dva výstřely zasáhly Hendrika Verwoerda do obličeje a poranily mu ucho a tvář. Premiér, který představoval ztělesnění apartheidu, byl odvezen do nemocnice a dlouho se ze svého zranění zotavoval. Na veřejnosti se objevil až po dvou měsících rekonvalescence. Jeho dlouhou nepřítomnost pocítovala velmi nepříjemně především vláda, kde se premiér těšil velmi dominantnímu postavení. Bílá nadvláda nad Jižní Afrikou se zdála být ohrožena a vládnoucí vrstva obyvatelstva se začala obávat budoucího vývoje Jihoafrické unie.

Všechny tyto události iniciovaly vlnu represí ze strany státu. Vláda přistoupila k radikálnímu řešení krize a vyhlásila výjimečný stav. Představitelé PAC i ANC byli pozatýkáni. Do vězení bylo odvezeno i mnoho dalších, na incidentech nijak nezúčastněných lidí, kteří stáli již delší dobu proti režimu a stali se potenciálním ohrožením míru. Státní aparát uplatňoval tvrdý postup vůči politickým vězňům. Často docházelo k zatčení bez konkrétního obvinění, k uvěznění bez soudu či domácímu vězení. Jako příklad může sloužit osud jednoho z iniciátorů protestu ze dne 21. března – Roberta Sobukwe.

Po svém zatčení očekával mladý vůdce PAC mírný trest a brzké propuštění, jak tomu bývalo doposud. Ovšem vzhledem k uplynulým událostem byl Robert Sobukwe odsouzen za podněcování k akcím proti státu a dostal tříletý trest odnětí svobody. Původně vykonával svůj trest ve vězení Fort v Kapském městě. Vláda jej považovala za nebezpečnou osobnost, protože jeho vliv přesahoval zdi vězeňské

¹⁰⁷ MAYLAM, Paul, *A Tragic Turning – point: Remembering Sharpeville Fifty Years on*.

¹⁰⁸ David Pratt byl následně uvězněn a v roce 1961 nalezen ve své cele oběšený.

cely. Poté co odsloužil ve vězení své tři roky, odmítla vláda jeho propuštění a Sobukwe byl převezen k dalšímu pobytu ve vězení na ostrov Robben Island vzdálený asi 12km od kapského pobřeží. Zde byl Sobukwe držen v izolaci i od ostatních vězňů ještě dalších 6 let. Po propuštění v roce 1969 ovšem stále nedostal plnou svobodu a byl držen v domácím vězení, kde po dalších devíti letech Robert Sobukwe zemřel jako mučedník apartheidu.¹⁰⁹

Již 8. dubna 1960 vyšel nový „Zákon o nezákonných organizacích“ (*Unlawful Organizations Act*), který „pro udržení státní bezpečnosti a veřejného pořádku“¹¹⁰ prohlásil ANC i PAC za nelegální. V důsledku toho odešli představitelé obou organizací do zahraničí, nebo se stáhli do podzemí a jejich činnost pokračovala v přísném utajení. Olivier Tambo odešel na misi do exilu a snažil se získat podporu v zahraničí pro boj proti apartheidu. Nelson Mandela zůstal v Jihoafrické unii a pokračoval v organizaci podzemního domácího odboje až do svého zatčení v roce 1962.

Se stávající situací se změnil i názor na nenásilné protestní akce a začala se rodit myšlenka na důraznější odpor za použití zbraní. V důsledku tohoto změněného postoje vznikla později organizace zvaná „Kopí národa“¹¹¹ (*Umkonto we Sizwe*), které mělo představovat ozbrojenou složku ANC.¹¹² Manifest ustanovující Kopí národa vyhlášoval změnu metod, které byly až do této doby používány: „...*lidská trpělivost není nekonečná. V životě každého národa přijde chvíle, kdy zbývají jen dvě možnosti: podřídít se nebo bojovat...Státní politika tvrdé síly, represe a násilí se nebude již více střetávat pouze s nenásilnou rezistencí!*“¹¹³ Hlavním prostředkem Kopí národa v boji proti apartheidu se měly stát sabotážní akce a útoky na vojenské cíle, které byly využívány státními orgány k utužení rasistického režimu. Za důvod obratu k ozbrojenému boji bylo označeno jednání státních orgánů: „*Tato volba není*

¹⁰⁹ Zemřel 27. února 1978 po 18 letech vězení. Jeho pohřeb v Kimberley se stal velkou událostí, které se zúčastnilo mnoho jeho příznivců a obdivovatelů. WYK, Chris van, *Robert Sobukwe*, s. 39.

¹¹⁰ *Unlawful Organization Act 1960*, [online], URL: http://disa.nu.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=leg19600407.028.020.034, © 2009, [cit. 28. května 2011].

¹¹¹ Viz příloha č. 14.

¹¹² HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, s. 226.

¹¹³ *Manifesto of Umkhonto we Sizwe, Leaflet issued by the Command of Umkhonto we Sizwe, 16th December 1961*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=77>, © ANC 2011, [cit. 28. května 2011].

*naše, byla provedena vládou, která zavrhlá všechny mírové požadavky lidu na práva a svobodu a která odpověděla na každý tento požadavek silou a ještě větší silou.*¹¹⁴

Jedním ze zakladatelů této organizace byl Nelson Mandela,¹¹⁵ ale v řadách Kopí národa bychom našli i další pozdější představitele postapartheidního státu, byli jimi Jacob Zuma či Thamo Mbeki. Již v roce 1961 zahájila tato organizace ve spolupráci s Komunistickou stranou protistátní teroristické akce. I Panafrický kongres se uchýlil k vytvoření ozbrojené složky zvané „Osamocení“ (*Pogo*). Součástí protiapartheidního boje Osamocených bylo již neskrývané násilí a vraždy. Hlavním cílem se staly policejní stanice a jejich příslušníci, ale i „kolaboranti“ z řad domorodého obyvatelstva. Akce této ozbrojené skupiny zasely do celé jihoafrické společnosti strach, nejistotu a obavy z možné rebelie černošského obyvatelstva a opakování situace ze sousedních afrických států.

Cílem vlády se stalo stabilizovat situaci a zvládnout vzniklou krizi prohloubením kontroly ve všech oblastech života obyvatel země. Jakákoli činnost opozice měla být znesnadněna a postavena mimo zákon. Již v roce 1962 se podařilo zatknout Nelsona Mandelu, Waltera Sisulu, Thamo Mbekiho a další představitele Afrického národního kongresu. Za protistátní činnost zahrnující sabotáže, bombové útoky a ozbrojené akce byli obžalovaní odsouzeni v roce 1964 k doživotnímu vězení. K výkonu trestu byli převezeni do vězení Robben Island.¹¹⁶ Stejný osud postihl i další vůdce odporu v komunistické straně a Panafrickém kongresu.

3.4. Sharpeville ve světě jako cesta k nezávislosti Jižní Afriky

Své následky měly události v Sharpeville a Lanze i na mezinárodním poli, neboť právě v této době se oči světové veřejnosti upíraly k černému kontinentu. Vývoj v Africe zasáhla vlna nacionalismu a mnoho dosavadních kolonií špelo k získání nezávislosti. Francie ustoupila ze subsaharské Afriky, Velká Británie uznala nezávislost Somálska a Demokratická republika Kongo získala nezávislost na Belgii. Rok 1960 se tak stal rokem Afriky. Pro Jihoafrickou unii představovaly tyto nově vzniklé státy spíše odstrašující příklad. Téměř každý z osamostatněných států

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Účast Nelsona Mandely v Umkonto we Sizwe je často posuzována jako velmi rozporuplná skutečnost v jeho životě. Díky této skutečnosti bylo jméno Nelsona Mandely dlouho na seznamu teroristů ve Velké Británii.

¹¹⁶ Robben Island se stal symbolem apartheidního režimu a dnes je toto vězení přístupné pro návštěvníky jako muzeum. Je zde možné prohlédnout si i celu Nelsona Mandely, který zde strávil 27 let svého života.

prošel občanskou válkou, či propadem ekonomiky, v nejhorších případech postihly zemi obě katastrofy zároveň.

Velmi těžce neslo následky vývoje afrického nacionalismu především bílé obyvatelstvo, doposud zvyklé využívat privilegia elitního postavení v zemi. Na mnoha místech Afriky se potomci Evropanů stali terčem útoků a brutálního násilí. Do Jižní Afriky proudily davy bílých uprchlíků především z Demokratické republiky Kongo. Bělošská vláda Jižní Afriky se cítila v ohrožení a obávala se podobného vývoje i ve svém státě. Strach z „černé masy“, který ještě posílily březnové události, se odrážel i v politické sféře. Silná většina bílých obyvatel vyslovila podporu apartheidnímu režimu a jeho upevnění v celé zemi. Světové veřejné mínění se ovšem k praktikám jihoafrické vlády začalo stavět negativně. Prvním projevem změny mezinárodního klimatu se stalo vystoupení britského premiéra Harolda MacMillana.¹¹⁷

Již na počátku roku 1960 vykonal britský premiér cestu po afrických zemích Commonwelthu. Na svých cestách navštívil i Jižní Afriku, kde 3. února přednesl řeč před zástupci jihoafrického parlamentu v Kapském městě. Legendární projev vstoupil do dějin pod názvem „Větr změn“ (*Wind of change*). Pojmenování si získal podle nejčastěji citované věty o vzrůstu afrického národnostního cítění. „*Větr změn vane tímto kontinentem. Ať se nám to líbí nebo ne, vzrůst národního uvědomění je politický fakt. Musíme to akceptovat jako fakt a v úvahu to musí vzít i naše národní politiky.*“¹¹⁸ Macmillanův projev předznamenával důležité změny v dějinách afrického kontinentu a přípravy na udělení nezávislosti koloniím. Zároveň také signalizoval počátek protiapartheidních nálad v Británii i po celém světě. Cestu britského premiéra po černém kontinentě bedlivě sledoval celý západní svět a Macmillanova slova v jihoafrickém parlamentu si získala uznání.

V samotné Jihoafrické unii vyvolala premiérova řeč spíše negativní ohlasy a velké rozčarování. Macmillan podrobil Jižní Afriku opatrné kritice kvůli politice apartheidu a podle novin *The Times* naznačil, že tato země kráčí jiným směrem než zbytek světa. Důležitý aspekt britské politiky, tedy rasová rovnoprávnost, představovala pro Macmillana zásadní překážku v podporování Jihoafrické unie

¹¹⁷ Projev Harolda Macmillana je možné vyslechnout jako audio záznam na webových stránkách digitálního archivu BBC: Apartheid in South Africa, Living under Racial Segregation and Discrimination, *BBC Archive*, [online], URL: <http://www.bbc.co.uk/archive/apartheid/7203.shtml>, © 2011, [cit. 22. května 2011].

¹¹⁸ Mr. Macmillan's Appeal to South Africans, *The Times*, 4. 2. 1960, s. 15.

v její politice. „*Je naším vroucím přáním poskytnout podporu a povzbuzení Jižní Africe, jako našemu partnerovi ve Společenství britských národů... Ale jsou zde aspekty naší politiky, které podporu znemožňují bez toho, abychom se zpronevěřili našemu vlastnímu hlubokému přesvědčení o politickém sebeurčení svobodného člověka, což se snažíme realizovat ve všech zemích.*“¹¹⁹

Vláda Jihoafrické unie byla projevem, který parlament vyslechl za „hrobového ticha“¹²⁰, velmi pohoršena. Jediná kladně přijatá část premiérova projevu byla pasáž předznamenávající budoucí politiku Velké Británie k pozdější Jihoafrické republice. Harold Macmillan v ní vyslovil nesouhlas s pokusy zorganizovat oficiální bojkot na jihoafrické zboží, který by měl negativní dopad na obchodní vztahy v Commonwealthu. Tento postoj zastávaly poté všechny britské vlády až do nástupu Margaret Thatcherové do premiérského úřadu.

Premiér Hendrik Verwoerd odpověděl vzápětí na MacMillanovu výzvu vlastním projevem, ve kterém odhodlaně obhajoval kritizovanou politiku apartheidu. Především vyzdvihl jakési výhradní právo Evropanů na civilizaci a její užívání. „*Nazýváme se Evropané, ale ve skutečnosti reprezentujeme bílé obyvatelstvo Afriky. Nejen zde v unii, ale i v celé Africe žijí lidé, kteří sem přinesli civilizaci a bez kterých by ani nové národní uvědomění afrických národů nebylo možné.*“¹²¹

Hlavním tématem Verwoerdovy odpovědi se stala demonstrace toho, že i bílí obyvatelé Afriky jsou Afričané a mají stejné právo na rovnoprávný život ve své zemi. „*V současné době se v Africe objevily tendence k osamostatnění všech národů, ale zároveň s tím i spravedlnost pro všechny. To ovšem neznamená spravedlnost pouze pro černého muže Afriky, ale také pro bílého muže Afriky. ...toto je naše jediná mateřská země, my nemáme již kam jít.*“¹²² Čelní politický představitel Jihoafrické unie se snažil vyzdvihnout také sounáležitost Jižní Afriky k západnímu světu, což bylo v prizmatu prvních let studené války velmi ceněno. Hendrik Verwoerd si, na rozdíl od Harolda Macmillana, za svůj projev vysloužil nadšený aplaus publika.

Premiér SAU se ve svých projevech často snažil vysvětlit, že politika apartheidu bývá ve světě nepochopena, částečně kvůli neznalosti specifické situace

¹¹⁹ Mr. Macmillan's Appeal to South Africans, *The Times*, 4. 2. 1960, s. 15.

¹²⁰ Heard in Silence, *The Times*, 4. 2. 1960, s. 10.

¹²¹ *Verwoerd aan die woord, Toesprake 1948 – 1962*, s. 319.

¹²² Tamtéž.

v Jižní Africe. Podle Verwoerdovy rétoriky měla politika apartheidu sloužit právě k zajištění rovnoprávného vývoje pro všechny národy Jižní Afriky, tedy i pro bělošské obyvatelstvo. Přesuny domorodého obyvatelstva do domovin měly představovat šanci na vlastní vývoj a svobodu. Řeč premiéra Harolda MacMillana byla prvním oficiálním projevem kritického postoje Velké Británie k praetorijské vládě a politice, kterou praktikovala. Jihoafrické unie chápala však podobnou kritiku apartheidu jako vměšování do vnitřních záležitostí země a rozhodně nehodlala akceptovat další podobné kroky ze strany Británie.

K definitivnímu zhoršení situace přispěl březen roku 1960, kdy se na světovou veřejnost dostaly zprávy o událostech v Sharpevillu a Lanze. V tuto chvíli se již veřejné mínění obrátilo plně proti jihoafrické vládě. Den po incidentu 22. března informovaly všechny důležité zpravodajské deníky v mnoha zemích o masakru v Jižní Africe. Fotografie z místa incidentu oběhly celý svět. Západní společnost byla událostmi velmi šokována. Hlavní překvapení způsobila skutečnost, že se vše odehrálo v té africké zemi, která byla jako jedna z mála považována za „civilizovanou“. Slogany jako „*Tragédie v Sharpeville*“, ¹²³ „*Desítky mrtvých v Sharpeville*“ ¹²⁴ či „*Jatka v Sharpevillu*“ většinou figurovaly v hlavních titulcích v Británii, Spojených státech amerických ale i v Austrálii a Kanadě.

Články kladly důraz na to, že mezi mrtvými jsou i ženy a především děti. Britský deník *The Times* věnoval situaci v Jižní Africe téměř celou dvoustranu nazvanou *56 lidí zabito během demonstrací blízko Johannesburgu*. ¹²⁵ Sharpeville je zde přirovnáván ke krvavé lázni. Články přinášející reportáže z vývoje současného stavu v nejjihnější Africe se poté na stránkách Timesů objevovaly pravidelně každý den až do konce března a začátku dubna, kdy se objevily další překvapivé zprávy o pokusu o atentát na premiéra Hendrika Verwoerda. Statě den po dni upřesňovaly počty obětí březnového masakru a popisovaly průběhy dalších demonstrací a protestů v zemi spolu s různými návrhy na řešení stávající situace.

Šok vyvolalo především zjištění, že většina obětí incidentu byla střelena do zad. ¹²⁶ To znamenalo, že policisté stříleli do davu prchajících lidí ve chvíli, kdy již nebyli bezprostředně ohroženi. V novinách se začaly objevovat i výzvy k boji proti

¹²³ The Tragedy at Sharpeville, *The New York Times*, 22. 3. 1960.

¹²⁴ Dozens killed in Sharpeville, *The Guardian*, 22. 3. 1960.

¹²⁵ 56 Killed in Riot near Johannesburg, *The Times*, 22. 3. 1960, s. 11.

¹²⁶ Many Shot in Back in Sharpeville Riot, *The New York Times*, 4. 5. 1960.

apartheidu a k bojkotu Jižní Afriky. Americký deník *The New York Times* vyslovil otázku: „Opravdu si Jižní Afrika myslí, že zbytek světa bude ignorovat takové masakry?“¹²⁷

Incident v Sharpeville se dostal i do televizních a radiových přenosů. Například britská společnost *British Broadcasting Corporation* (BBC) natočila 8. dubna 1960 téměř třicetiminutový rádiový spot na téma: *Sharpeville a jeho důsledky*. Chování jihoafrické vlády k domorodým obyvatelům je zde přirovnáno k sovětské agresi v Maďarsku roku 1956. Reportér John Freeman diskutoval o možnostech budoucího vývoje v Jižní Africe se členy různých politických stran jihoafrického parlamentu. V radiovém přenosu nelze přeslechnout reportérovo překvapení z některých tvrzení Dr. Erica Lowa, který obhájí politiku apartheidu. Z jeho odpovědí plyne, že násilí vzniklo především kvůli nedostatečnému dodržování rasové segregace a že situace se v Jižní Africe uklidní velmi brzy po zavedení důsledného apartheidního režimu.¹²⁸ Již v červnu 1960 představila BBC dvoudílný dokumentární pořad nazvaný „Jihoafrické dilema“ (*South African Dilema*), ve kterém se snaží vyložit současné rasové problémy v Jižní Africe a hledat jejich kořeny v dějinách.¹²⁹

V Kanadě odvysílala společnost *Columbia Broadcasting System* (CBS) video-reportáž s novinářem Normanem Phillipsem, který odjel do Jižní Afriky den po masakru monitorovat současnou situaci v zemi. Během své návštěvy v Durbanu byl tento reportér deníku *Toronto Daily Star*, zadržen a uvězněn. Důvodem zatčení se staly jeho kritické reportáže vůči jednání jihoafrického parlamentu, které pravidelně posílal do Kanady. Podle prohlášení ministra zahraničních záležitostí Dr. Erica Lowa se jednalo o nebezpečné reportáže, jež mohly poškodit dosavadní dobré vztahy s Kanadou.¹³⁰ Norman Phillips byl svědkem několika násilných akcí policie proti demonstrantům, ale přístup na místo nejkrvavějších událostí mu byl odepřen. Jeho zatčení vyvolalo překvapení a okamžitou reakci kanadské vlády, která požadovala reportérovo propuštění. Po svém návratu poskytl Norman Phillips 17. dubna 1960 televizi CBS rozhovor, kde podal podrobné svědectví o násilnostech, jež viděl.

¹²⁷ The Tragedy at Sharpeville, *The New York Times*, 22. 3. 1960.

¹²⁸ Apartheid in South Africa, Living under Racial Segregation and Discrimination, *BBC Archive*, [online], URL: <http://www.bbc.co.uk/archive/apartheid/7204.shtml>, © 2011, [cit. 22. května 2011].

¹²⁹ Tamtéž, URL: <http://www.bbc.co.uk/archive/apartheid/7205.shtml>, [cit. 22. května 2011].

¹³⁰ Mr. Macmillan Concludes a Memorable Visit, *The Times*, 6. 2. 1960.

Vyslovil také silné obavy z budoucího vývoje Jižní Afriky, který spěje k dalšímu krveprolití.¹³¹

O události v Jihoafrické unii se nezajímaly pouze země Commonwealthu, ale také další zahraniční vlády. V den pohřbu obětí masakru byly norské vlajky staženy na půl žerdi. V Brazílii se objevily i náznaky sportovního bojkotu, který bude tvořit důležitou součást boje proti apartheidu. Byl zrušen plánovaný fotbalový zápas proti Jižní Africe v Riu de Janeiru. Některé země také odvolaly na protest proti incidentu své vyslance z Jihoafrické unie. V Indii či na Novém Zélandu projeví političtí představitelé zemí svou účast symbolickou minutou ticha za oběti incidentu v Sharpeville.¹³² V Austrálii se zvedly bouřlivé protesty proti policejní brutalitě v Jižní Africe a někteří protestující museli být uvězněni australskou policií. Australská rada obchodních unií (*Australian Council of Trade Unions*) vyzvala v zápětí australskou vládu k bojkotu jihoafrického zboží.

Sharpeville a Langa započaly vnitřní krátkodobou krizi jihoafrické vlády, která skončila vyhlášením republiky a osamostatněním na Commonwealthu. Změna světového postoje k politice apartheidu posílila v Jihoafrické unii touhu po úplném osamostatnění na britském společenství. Nesouhlas s postupy v rasové otázce podnítil obavy z vměšování cizích vlád do vnitřních záležitostí země. Macmillanův projev byl pochopen jako podpora černošskému obyvatelstvu a výzva k uchopení vlády. Události v Sharpeville a pokus o atentát na Hendrika Verwoerda posílily požadavek na neústupnost centrální vlády kvůli ochraně bílé menšiny. V roce 1960 tak zesílila podpora myšlenky na samostatnost, která mezi Afrikánci rezonovala již od vytvoření unie.

Anglicky mluvící část obyvatel stála původně proti podobným úvahám, ale obava z černošské nadvlády více sblížila anglicky a afrikánsky mluvící bělošské obyvatelstvo. Hendrik Frensch Verwoerd byl rozhodnut uskutečnit tento afrikánský sen a přerhat vazby s Commonwealthem již v době svého nástupu do funkce premiéra. K definitivnímu rozhodnutí uskutečnit tento krok dospěl právě v roce 1960, když byla Jihoafrická unie vystavena otevřené kritice za své jednání nejen ze

¹³¹ Canada and the Fight Against Apartheid, *CBS Digital Archives*, [online], URL: http://archives.cbc.ca/politics/international_politics/topics/703/, Copyright © CBC 2011, [cit. 22. května 2011].

¹³² CALVOCORESSI, Peter, *South Africa and World Opinion*, London 1961, s. 34, citováno v BRIAN, Martin, *Justice Ignited: The Dynamics of Backfire*, Littlefield 2007, s. 11.

strany Velké Británie a mnoha afrických zemí, ale také ze strany tzv. bílé kolonie Kanady.

Překvapení z nesouhlasu především bělošských států utvrdilo jihoafrickou vládu v tom, že nikdo nemůže pochopit tuto specifickou situaci, kdy se v jedné zemi setkávají téměř všechny rasy zeměkoule. Z Jihoafrické unie se stal vydědělec.¹³³ Státní krize vyžadovala rozhodné a tvrdé řešení, které by se v Commonwealthu nesetkalo s kladným ohlasem. Pro existenci apartheidního režimu bylo nezbytné osamostatnění. Jisté kroky k samostatnosti podnikla jihoafrická vláda již dříve. Například při státních příležitostech se přestala hrát britská hymna a byla použita pouze jihoafrická hymna Hlas (*Die Stem*). Od roku 1932 používala Jihoafrická unie i vlastní znak, který obsahoval biblická témata a odkazy k afrikánským dějinám, jako je například povoz voortrekerů či pomerančový strom.¹³⁴ Těž došlo k vytvoření vlastního jihoafrického občanství.¹³⁵

Na podzim roku 1960 vypsala jihoafrická vláda referendum. Všichni (bílí) voliči dostali otázku, jestli se má Jižní Afrika stát republikou. Anglicky mluvící bělošské obyvatelstvo již pochopilo, že se v rasové otázce nemůže spoléhat na ochranu Britského impéria, a v referendu značně přispělo ke kladným hlasům. Pro vznik republiky se vyslovilo 52 % občanů, tedy těsná většina. Zbýlých 48 % dotazovaných se vyslovilo pro uchování historických vazeb s mateřskou Británií. Idea republiky zvítězila díky postkoloniálnímu traumatu, který zachvátil Afriku, a díky obavě bílého obyvatelstva ze ztráty privilegovaného postavení v zemi.

Během roku 1960 se v zemích Commonwealthu objevil silný odpor vůči politice apartheidu. Veřejnost požadovala od politických představitelů nejen vyjádření nesouhlasu, ale také podniknutí určitých kroků vůči Jižní Africe. Silné antiapartheidní přesvědčení vyjádřily především africké země, za nimi ovšem nezaostávaly ani další členové Commonwealthu v čele s Indií. Odpor proti apartheidu se stal otázkou mezinárodní morálky. V roce 1961 se konalo zasedání Britského společenství, kde premiér Hendrik Verwoerd oznámil 15. března vystoupení Jihoafrické unie. Učinil tak zřejmě dříve, než došlo k návrhu na její vyloučení kvůli oficiální rasistické politice státu.

¹³³ JOYCE, Peter, *The Making of a Nation, South Africa's Road to Freedom*, Cape Town 2007, s. 119.

¹³⁴ Viz příloha č. 15.

¹³⁵ HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, s. 223 – 224.

Odchod ze Společenství proběhl bez větších nepříjemností a ekonomické vazby na Commonwealth nebyly nijak výrazně ovlivněny. Dne 31. května 1961 byla vyhlášena nezávislá Jihoafrická republika, jejímž prvním prezidentem se stal Charles Robberts Swart (1961 – 1967). Od této chvíle mohla vládnoucí vrstva upevnit systém apartheidu a kontrolovat svou nadřazenost nad většinou obyvatelstva, aniž by se obávala vměšování cizích států do vnitřních záležitostí země. Pro domorodé obyvatelstvo tím nastalo nové období rozkvětu rasové segregace a dosažení rovnoprávnosti se tak vzdálilo o desítky let.

Masakr v Sharpeville zničil mezinárodní reputaci Jižní Afriky a stal se symbolem státní brutality. Krátkodobá vládní krize, která vznikla v roce 1960, vyústila ve vyhlášení samostatná republiky a odchod z Commonwealthu. Význam Sharpevillu se projevil především ve změně mezinárodního postoje a znamenal zlom v zahraničních vztazích pro Jižní Afriku. Světový vliv této lokální události vystihl ve své knize *Let my people go* Albert Luthuli: „*Výstřely z Sharpeville byly slyšet po celém světě a nikde, kromě totalitních zemí, již nikdo nepochyboval o tom, co se doopravdy děje. Vláda tak otevřela otázku, co s neúprosným a bezohledným režimem.*“¹³⁶

Sharpeville se v dlouhodobé perspektivě obrátil proti režimu samotnému. Od vyhlášení samostatné republiky se apartheid stal v očích světové veřejnosti otevřeně rasistickým systémem, který plně zdiskreditoval reputaci jihoafrické vlády. Rok 1960 se stal předělem v dějinách Jižní Afriky, ale (přestože dny apartheidu jím nekončily) i počátkem konce tohoto režimu. Incident ukázal světu, že přes proklamovanou svobodu a spravedlnost pro všechny rasy není velká část obyvatel spokojena. Režim, který je nucen použít kulometnou palbu proti vlastním lidem, prokazuje své chyby i svou zranitelnost.

Sharpeville se stal symbolem útlaku a nespravedlnosti stejně jako Lidice i či Tien an men. Pronikl do povědomí široké veřejnosti a dodnes si lidé připomínají události z roku 1960, nejen v Jižní Africe ale i po celém světě. Organizace spojených národů prohlásila již v roce 1966 21. březen oficiálně mezinárodním dnem pro odstranění rasové diskriminace (*International Day for the elimination of racial discrimination*).¹³⁷

¹³⁶ LUTHULI, Albert, *Let My People Go*, London 1962, s. 222.

¹³⁷ *International Day for the Elimination of Racial Discrimination*, [online], URL: <http://www.un.org/en/events/racialdiscriminationday/>, © 2010, [cit. 22. května 2011].

Odkaz Sharpevillu pronikl i do kultury a umění. Již několik dní po události složil britský zpěvák song „Ballada o Sharpeville“ (*The Ballad of Sharpeville*), ve které mužský a ženský hlas vypráví o těchto krvavých událostech. Refrénem této antiapartheidní písně se stala věta „*Dom pass*“, kterou měli údajně protestující opakovat během pochodu k Sharpevillské policejní stanici.¹³⁸ Sharpeville se promítl i ve výtvarném umění, objevily se obrazy připomínající Picasovu Guernicu. Za všechny lze zmínit obraz „Masakr v Sharpeville“ (*Massacre in Sharpeville*) od Dumile Feni.¹³⁹

¹³⁸ Viz příloha č. 16.

¹³⁹ Viz příloha č. 17.

Čtvrtá kapitola

Sharpeville a hnutí proti apartheidu v zahraničí

Šedesátá léta jsou v dějinách Jižní Afriky označována za období mnoha změn a rok 1960 považuje většina autorů za dramatický zvrat, který měl své dlouhodobé následky především v mezinárodních vztazích: „*Rok 1960 může být popsán jako annus horribilis.*“¹⁴⁰ Jak bylo řečeno, zprávy z incidentu obletěly již 22. března 1960 celý svět. Fotografie, na kterých lze spatřit místo demonstrace několik minut po střelbě, kde leží mrtvá těla demonstrantů, šokovala především západní civilizaci a státy Commonwealthu. Obrazy masakru vyvolaly emotivní odpověď v mnoha vzdálených místech na planetě. Do novin a tedy i do povědomí světové veřejnosti se dostala verze o mírumilovném pochodu, který byl bez důvodu či upozornění chladnokrevně rozstřílen policejními složkami. Největší zděšení vyvolala informace, že většina mrtvých byla střelena do zad, tedy na útěku, a že mezi mrtvými bylo napočítáno i deset dětí. Od tohoto roku se světové veřejné mínění začalo odklánět od Jižní Afriky a v průběhu 60. let se jihoafrický režim stal terčem ostré kritiky.

Jihoafrická unie byla od svého vzniku velmi aktivně zapojena do světových událostí a velmi se angažovala na mezinárodním poli. Hlavní osobností, která se více než vnitropolitickým záležitostem věnovala světovému dění, byl premiér Jan Smuts. Meziválečné postavení mezi vítěznými mocnostmi přineslo Jižní Africe mandátní správu bývalé německé kolonie Jihozápadní Afriky (dnešní stát Namibie).¹⁴¹ Mezi válkami si Jihoafrická unie vybudovala pozici mezi západními mocnostmi a stala se uznávaným členem „civilizovaného“ světa. Velmi aktivně se zapojovala do otázek kolektivní bezpečnosti a podporovala například navržené sankce proti italské agresi. Do druhé světové války vstoupila unie opět po boku Velké Británie a stála i u zrodu Organizace spojených národů OSN (*United Nations*). Jihoafrická vláda byla přijímána jako vysoce respektovaný člen mezinárodního fóra a Commonwealthu. Krátce po válce se ovšem začala měnit domácí situace a s nástupem Malanovy Národní strany začala realizace apartheidu.

Mezinárodní klima procházelo také změnami. Většina států sice podporovala právo na nevměšování se do vnitřních záležitostí cizího státu. Pohled na důvody

¹⁴⁰ WELSH, David, SPENCE, J. E., *Ending Apartheid*, London 2011, s. 150.

¹⁴¹ Jednalo se o mandátní správu třídy C a Jihozápadní Afrika se tak stala integrální součástí Jižní Afriky.

intervence a neintervence se ovšem výrazně změnil v období po válce, kdy se západní svět seznámil s praktikami nacistického Německa na dobytých územích. Dodržování lidských práv se stalo mezinárodním zájmem a rasová rovnoprávnost vytvořila novou dimenzi v úvahách o světovém uspořádání.¹⁴²

Poválečným světem se přehnala vlna nacionalismu afrických a asijských národů, které postupně získávaly samostatnost na impériích. Dekolonizační ideály se neshodovaly s konzervativním rasistickým režimem apartheidu, který se velmi brzy dočkal kritiky právě ze strany nově vzniklých států v Africe i Asii. Moc v rukou úzké skupiny potomků evropských osadníků byla vnímána jako součást dědictví kolonialismu. A současně s dekolonizací Afriky se očekávala i transformace jihoafrického režimu. V padesátých letech se kritika na adresu Praetorie objevovala nejvíce na Valném shromáždění OSN, která: „*legitimizovala antikolonialismus jako ideologii i strategii, přičemž povýšila rasovou rovnoprávnost a právo na národní sebeurčení na normu, podle které bude posuzováno jednání všech států v oblasti mezinárodní i vnitropolitické*“.¹⁴³ Zpočátku se kritika Jižní Afriky vyvíjela v rámci všeobecného zájmu o lidská práva, postupem času se hnutí proti apartheidu stalo samostatným trendem v mezinárodních vztazích. Apel na morální hodnoty začal ovlivňovat zahraničněpolitické postoje k Jižní Africe, ale i širokou veřejnost. Odpor vůči apartheidu se rozrostl v rozsáhlé sociální hnutí, které si získalo příznivce v mnoha zemích po celém světě.

Události v Sharpevillu a Lanze odstartovaly definitivní proměnu přístupu k apartheidnímu režimu. Masakr se odehrál právě ve chvíli, kdy se role médií ve společnosti stala důležitým faktorem. Macmillanova řeč, Sharpeville i následná krize SAU zaznamenaly velikou mediální sledovanost. Tisk i rozhlas měly výrazný vliv na vytváření společenských hodnot západní civilizace a velkou měrou přispěly k diskreditaci apartheidu. Po 21. březnu 1960 se pohled médií na Jižní Afriku změnil. Od této chvíle se začal vytvářet její čistě negativní obraz. Jihoafrický režim se již málokdy objevoval ve sdělovacích prostředcích bez adjektiv „rasistický“ či „zločinecký“. Současně s médii se měnila i společnost. Díky vyšší vzdělanosti začalo ve společnosti vyspělých států rezonovat politické uvědomění a veřejnost se začala důkladněji zabývat děním ve světě.¹⁴⁴

¹⁴² Tamtéž, s. 149.

¹⁴³ Tamtéž, s. 152.

¹⁴⁴ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, s. 239.

Mezinárodní postavení Jižní Afriky se v průběhu 60. let proměnilo a jihoafrická vláda musela zaujmout defenzivní postavení. Její následnou zahraniční politiku pak ovlivňovala především snaha najít možnou cestu k obhájení a udržení apartheidu. Vhodným prostředkem pro udržení mezinárodního významu byl pro Jižní Afriku důraz na antikomunistickou rétoriku v době začínající studené války. Západní mocnosti si v novém konfliktu vážily každého spojence a Jižní Afrika byla ekonomicky velmi důležitou zemí se strategickou polohou mezi Atlantickým Indickým oceánem. Jihoafrická vláda se snažila vytvářet obraz poslední výspy západní civilizace v Africe a podpořit svou důležitost v boji proti komunismu. Jihoafrické jednotky se za hranicemi angažovaly proti „komunistické hrozbě v Africe“.¹⁴⁵ Tato taktika se po dlouhou dobu jihoafrické vládě vyplácela, ačkoli se dostala do jakési diplomatické izolace, ekonomické vazby s důležitými mocnostmi zůstaly až do osmdesátých let nijak zásadně nenarušeny. Velká Británie, Francie i Spojené státy americké se až do této chvíle stavěly proti uvalení jakýchkoli ekonomických sankcí na Jižní Afriku.

Antiapartheidní hnutí bývá označováno za první úspěšné mezinárodní sociální hnutí v moderním globalizovaném světě. Boj proti politice apartheidu zasáhl všechny obydlené kontinenty a rezonoval především v Kanadě, Spojených státech amerických, Indii, různých afrických státech, Austrálii, Velké Británii, ale i v Organizaci spojených národů. Jedinečnost hnutí se skrývá v tom, že podporu našlo nejen u vlád jednotlivých států, samostatných organizací, ale také u jednotlivců napříč sociálním spektrem. Nevídaný ohlas hnutí proti apartheidu je dodnes předmětem výzkumu. Jižní Africe se dostalo více pozornosti, než mnoha dalším zemím, které měly problémy s nedodržováním lidských práv.

Dopad odporu vůči apartheidu se pro Jižní Afriku projevil v bilaterálních vztazích s jednotlivými zeměmi; ovlivnil i multilaterální vztahy v mezinárodních organizacích či společenstvích jako Commonwealth, Organizace spojených národů a Organizace Africké jednoty OAU (*Organization of African Unity*). Zde přispěla jihoafrická otázka k prověření proklamovaných zásad a společenských norem. Největší celospolečenské sítě hnutí proti apartheidu se objevily ve třech evropských zemích, Velké Británii, Nizozemsku, Švédsku, a ve Spojených státech amerických.

¹⁴⁵ Proto se Jižní Afrika také výrazně angažovala v Angole i dalších afrických státech při bojích proti komunismu.

Nejsilnější vliv na vlády svých zemí pak vyvíjeli především britští a američtí aktivisté.

4.1. Velká Británie a Commonwealth

Commonwealth je mezinárodní společenství, jehož specifické vztahy mezi státy vyplývaly ze společné historie v britském kolonialismu. Jihoafrická unie se stala součástí Commonwealthu a od roku 1931 získala status samostatného dominia. Její členství v Britském společenství národů trvalo až do roku 1961, kdy Jižní Afrika vystoupila. Klíčovým motivem pro vystoupení ze svazku států bývalého britského impéria se stal incident v Sharpeville a především následná kritika a zděšení z apartheidních praktik, které se objevilo v ostatních členských zemích. V jihoafrické otázce se plně projevila vzrůstající důležitost společenských norem a základních principů v rámci Commonwealthu. Nedodržování norem, v tomto případě porušování rasové rovnoprávnosti, se stalo nepřekonatelnou překážkou k setrvání členského státu ve společenství.¹⁴⁶

Stejně jako v případě OSN lze u Commonwealthu po druhé světové válce pozorovat posun v otázce domácích záležitostí. Obecně se uplatňovala představa o nedotknutelnosti vnitropolitických problémů, ke kterým podle Hendrika Verwoerda patřila také idea apartheidu. Právě apartheid však přispěl k rozvoji všeobecné diskuze na toto téma a ke změně postoje v otázce rasové diskriminace. Commonwealth se ve druhé polovině 20. století stal multirasovým společenstvím, ve kterém nemohl být akceptován jihoafrický režim apartheidu.

4.1.1. Hnutí proti apartheidu ve Velké Británii

Již před rokem 1960 se objevovala kritika jihoafrického režimu v některých zemích Commonwealthu. Protesty se objevily v Indii, Kanadě, Austrálii a na Novém Zélandě. Jednalo se ovšem spíše o ojedinělé záležitosti bez většího mezinárodního dopadu. Největší ohlas na volání vůdců domácího odporu se objevil i v samotné Velké Británii, kde se již na začátku 50. let začaly formovat protiapartheidní organizace a občanská sdružení, která se postupem času rozrostla na největší mezinárodní hnutí solidarity.¹⁴⁷ Tato hnutí začala vznikat většinou v rámci náboženských a charitativních organizací. V roce 1946 založil anglikánský duchovní

¹⁴⁶ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 57.

¹⁴⁷ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, s. 234.

John Collins uskupení s názvem Křesťanská akce (*Christian Action*), která se v 50. letech orientovala na finanční pomoc jihoafrickým bojovníkům za svobodu. Pro tyto účely byl v roce 1958 založen tzv. Fond obrany a pomoci DAF (*Defence and Aid Fund*), který měl shromažďovat finanční podporu.

Důležitý vliv na vnímání jihoafrické problematiky v britské společnosti mělo vydání knihy jihoafrického spisovatele Alana Patona – *Cry, the Beloved Country*, která vyšla poprvé v roce 1948 ve Spojených státech. Tato kniha z prostředí problematických rasových vztahů v Jižní Africe se stala bestsellerem a již o rok později se dočkala muzikálového zpracování na Broadway. V roce 1952 došlo k adaptaci této knihy v britském filmu se Sidney Poitierem v hlavní roli.¹⁴⁸ Kniha vzbudila zájem v americké i britské společnosti a podnítila sympatie k zápasu domorodého obyvatelstva za svobodu a rovnoprávnost.¹⁴⁹ Podobný dopad měla kniha *Naught for your Comfort*, jejímž autorem byl anglikánský biskup Trevor Huddleston. Kniha vyšla roku 1956 po jeho návratu z třináctiletého pobytu v Jižní Africe.¹⁵⁰

Ve Velké Británii se v průběhu 50. let objevily i další organizace jako Africký výbor (*African Bureau*) či Africká vzdělávací společnost (*African Educational Trust*). Největší vliv si však ve Velké Británii získalo Antipartheidní hnutí AAM (*Anti – apartheid movement*). Tato organizace, původně založená jako Bojkotní hnutí BM (*Boycott movement*), na podporu diskriminované části společnosti v Jižní Africe byla ustavena v lednu 1959 v Londýně. Hnutí vzniklo jako odpověď na apely afrických bojovníků za svobodu, kteří sami vyslovili podporu mezinárodnímu bojkotu jihoafrické vlády. Albert Luthuli vyzval v roce 1959 britské občany k bojkotu Jižní Afriky: „*Když tento bojkot pomůže jihoafrickým autoritám zjistit, že se okolní svět aktivně postaví apartheidu, nadejde čas svobody a spravedlnosti v naší zemi.*“¹⁵¹ Podobný názor vyslovil i budoucí prezident státu Tanzanie, Julius Nyerere, který shrnul jihoafrické požadavky v této větě: „*Nechceme po vás, lidé Británie, nic víc. Jen vás žádáme, abyste přestali podporovat režim apartheidu tím, že nebudete již*

¹⁴⁸ *Cry, the Beloved Country*, 1952, Zoltan Korda. V roce 1995 byl natočen americký remake tohoto filmu, režisérem se tentokrát stal Darell Roodt.

¹⁴⁹ HEYWOOD, Christopher, *A History of South African Literature*, Cambridge 2004, s. 123.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 114.

¹⁵¹ *Statement by Albert Lutuli (Jointly with Dr. G.M. Naicker and Peter Brown) Appealing to the British People to Boycott South Africa, 5. 12. 1959*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4713>, © ANC 2011, [cit. 4. července 2011].

*dále odebírat jihoafrické zboží.*¹⁵² Julius Nyerere se osobně účastnil zakládací schůze BM.

V roce 1960 se Bojkotní hnutí velmi angažovalo v protestech proti britské diplomatické podpoře Jižní Afriky a udržování obchodních kontaktů. Velmi brzy si tato organizace získala příznivce v řadách významných osobností.¹⁵³ Hlavní akce BM ve formě protestů a veřejných demonstrací byly naplánovány shodou okolností na březen 1960, který byl vyhlášen měsícem bojkotu. Díky výrazné finanční podpoře od patronů organizace připravilo BM velké množství informačních letáků. Incident v Sharpeville dodal na důležitosti všem akcím konaným v roce 1960 a legitimizoval odpor vůči jihoafrické vládě ve společnosti. „*Sharpeville vytvořil čerstvé rozhořčení ve společnosti...a přinesl nové uvědomění apartheidu.*“¹⁵⁴

Již druhý den se shromáždilo několik stovek lidí před jihoafrickým zastupitelstvím, aby v tichosti uctily památku obětí. Protesty proti násilí poté trvaly nepřetržitě až do konce měsíce. Dne 27. března byl zorganizován pochod Londýnem směřující opět k jihoafrické ambasádě na Trafalgar Square. Podobná akce se opakovala i 30. března za účasti tisíců lidí. V této době také došlo k přejmenování BM na Antiapartheidní hnutí a činnost organizace byla značně rozšířena.¹⁵⁵ Masakr v Jižní Africe rozhodl o budoucnosti tohoto hnutí. Řady jeho členů se v roce 1960 znásobily a AAM se etablovalo v britské společnosti jako vedoucí organizace v této problematice. Postupem času vznikly jednotlivé odnože této organizace ve Skotsku, Irsku i Walesu, které organizovaly hnutí na nižší regionální úrovni.

Kampaň pro podporu obětí apartheidu se objevila i v tisku. Například v deníku *The Times* se 25. března 1960 objevila výzva: Oběti barbarské policejní akce potřebují tvoji pomoc (*South Africa Victims of Savage Police Action Need your Help*). Sloupek, který vyzýval k zaslání finanční částky pro pomoc obětem v Jižní Africe a jejich rodinám na adresu FAD, byl uveden slovy: „*Tisíce lidí v Británii byly zděšeny reportážemi o policejní akci v Jižní Africe. Zde uvnitř Britského společenství*

¹⁵² MINTY, Abdul, *The Anti – Apartheid Movement: 40 – years perspective*, [online], URL: <http://www.sahistory.org.za/article/anti-apartheid-movement-40-year-perspective-2>, Copyright © South Africa History Online, [cit. 4. července 2011].

¹⁵³ GURNEY, Christabel, A Great Cause: The Origins of the Anti – Apartheid Movement, June 1959 – March 1960, *Journal of Southern African Studies*, Vol 26., No. 1 (March 2000), s. 135.

¹⁵⁴ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, s. 237.

¹⁵⁵ GURNEY, Christabel, A Great Cause: The Origins of the Anti – Apartheid Movement, s. 143.

*národů, policie střílela do neozbrojeného davu...*¹⁵⁶ Politika apartheidu se zde objevila již ve spojení s adjektivem „krutý“, toto spojení se potom v rétorice antiapartheidních hnutí objevovalo velmi často. Text uzavírá konstatování: „*Není možné omluvit tento projev brutality...*“ Pod výzvou byla podepsána řada významných osobností i John Collins či Trevor Huddleston.

Vzhledem k úzkým kontaktům Jižní Afriky a Velké Británie bylo obyvatelstvo obou zemí často spřízněno rodinnými vztahy. Mnoho Britů odcházelo v průběhu let 1945 – 1960 za prací do Jižní Afriky. Vzrůstající povědomí o režimu apartheidu v britské společnosti utužovala také přítomnost jihoafrických emigrantů, která se zvýšila právě po roce 1960. Pretorijská vláda přistoupila k perzekučním opatřením a postavila domácí organizace bojující proti apartheidu mimo zákon. V britském exilu se proto ocitli někteří významní vůdci hnutí odporu, kteří většinou pokračovali ve své činnosti a snažili se zvýšit zájem britské společnosti, médií i vlády o boj za svobodnou Jižní Afriku.¹⁵⁷

Silný ohlas zaznamenaly myšlenky rasové rovnoprávnosti na akademické půdě. Univerzitní spolky se od začátku velmi aktivně zapojovaly do organizování informačních kampaní a besed o situaci v Jižní Africe. Současně se zvedala atraktivita humanitních oborů zaměřených na studia dějin, jazyků, literatury a kultury afrického kontinentu.

Názor většiny britské společnosti se jasně stavěl za centrální aplikaci ekonomických sankcí a přerušení veškerých obchodních kontaktů s Jižní Afrikou. Britská vláda se ke všem těmto požadavkům stavěla negativně, nechtěla přerušit kontakty a oficiální tvrzení stavěla na předpokladu, podle něhož je možné apartheid reformovat právě ekonomickým působením. Ekonomické sankce by totiž v první řadě zasáhly hlavně nejchudší obyvatelstvo – tedy většinu domorodého obyvatelstva. Podobných stanovisek se po celých třicet let držela i oficiální zahraniční politika USA tzv. „*constructive engagement thesis*“. Podle představ propagátorů této teze dokáže kapitalismus a rozvoj ekonomických vztahů nelogičnost celého systému apartheidu, který se následně pomalu transformuje v demokratický systém.¹⁵⁸

¹⁵⁶ South Africa Victims of Savage Police Action Need Your Help, *The Times*, 25. 3. 1960, s. 10.

¹⁵⁷ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, s. 238.

¹⁵⁸ FREEMAN, Linda, *All about One, Britain, the Commonwealth and Sanctions*, In: MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, s. 143.

Neochota britské vlády k sankcím se plně projevila i v debatách o vyloučení Jižní Afriky z Commonwealthu.

4.1.2. Debata o vyloučení Jižní Afriky z Commonwealthu a role Kanady

Sharpeville vyvolal v Jižní Africe krátkodobou vnitropolitickou krizi. Dalekosáhlejší důsledky měl na mezinárodním poli, kde masakr vedl k opovržení vůči politice apartheidu. V roce 1961 se jihoafrická vláda na základě referenda rozhodla k ustavení republiky, která měla ovšem zůstat součástí Commonwealthu. Pro tyto účely bylo nutné její opětovné přijetí členskými státy.¹⁵⁹ Tato otázka rozvinula debatu o nemorálnosti otevřeně rasistického režimu. Postupem času se vytvořily dva názorové proudy, které zastupovaly Velká Británie a Austrálie na jedné straně, a většina afrických a asijských států na straně druhé. Velká Británie byla i přes negativní postoj k apartheidu od začátku zastáncem argumentu o nevměšování se do domácích záležitostí; stejný postoj podporovaly i Austrálie a Nový Zéland. Některé africké státy jako Ghana a Nigérie spolu s Indií a Pákistánem však odmítly být součástí Commonwealthu společně s Jižní Afrikou.

Ve společenství se tak střetly dva důležité principy: neintervence a mnohonárodnostní podstata Commonwealthu.¹⁶⁰ Otázka setrvání Jižní Afriky ve Společenství britských národů a opětovné potvrzení jejího členství se tak stala rozdělujícím prvkem mezi členskými státy. V tomto konfliktu hrála důležitou roli Kanada a její postoj k celé záležitosti, který nakonec vytvořil pomyslný most mezi oběma stranami.¹⁶¹

V Kanadě se zvedl široký veřejný odpor vůči apartheidu a vůči udržování kontaktu s Jižní Afrikou stejně jako v ostatních zemích. V kanadské společnosti se před novým setkáním Commonwealthu roku 1961 rozvinula debata o morální odpovědnosti postavit se proti apartheidu, která vyústila v silný tlak na kanadskou vládu. Dne 23. února 1961 pronesl kanadský spisovatel a žurnalista Pierre Berton projev, ve kterém prezentoval názor Výboru pro záležitosti Jižní Afriky (*Committee of Concern for South Africa*). Současně v tomto projevu vyjádřil hlavní podstatu diskuze o apartheidu v kanadské společnosti. Pierre Berton spojil otázku

¹⁵⁹ HAMILL, James, South Africa and the Commonwealth part one: the years of acrimony, [online], URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_n1554_v267/ai_17281259/?tag=mantle_skin;content, © 2010 CBS Interactive, [cit. 4. července 2011].

¹⁶⁰ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 59.

¹⁶¹ Tamtéž.

reprezentace Kanady ve světě s jejím postojem k apartheidu. Kanadská vláda by se měla otevřeně postavit politice rasové segregace a „...ukázat svou morální odvahu...“¹⁶²

Setrvání Jižní Afriky v Commonwealthu by znamenalo, že toto společenství ztratilo svůj význam. Ve svém projevu přirovnal Pierre Berton jihoafrický režim k situaci v nacistickém Německu a přehlížení apartheidu srovnal s kritizovaným appeasementem, který by se již neměl opakovat. Masakr v Sharpeville potvrdil, že jde o policejní stát. Pokud Jižní Afrika, která odmítla upustit od dosavadní domácí politiky, zůstane součástí Commonwealthu, bude v ohrožení samotný Commonwealth. Proto je morální povinností kanadské vlády ujmout se vedení opozice vůči apartheidu na nadcházejícím setkání britského společenství. Kanadští političtí představitelé by měli dát jasně najevo, že „*Kanada nebude mhouřit oči nad takovými reakcemi [Sharpeville], které se dějí v Jižní Africe.*“ Z tohoto důvodu, „...*Commonwealth není dostatečně velký pro Kanadu i Jižní Afriku*“.¹⁶³

Kanadský premiér John Diefenbaker¹⁶⁴ se zpočátku držel podobné politiky, kterou v otázce apartheidu aplikovala Velká Británie, tedy otevřeně nekritizovat domácí záležitosti jiného členského státu.¹⁶⁵ Během jednání o znovupřijetí se však postavil za mnohonárodnostní princip v Commonwealthu a představil myšlenku na vytvoření určitého morálního kodexu, který by musely akceptovat všechny členské státy a řídit se jím. Součástí tohoto kodexu by byla i rasová rovnoprávnost, jež by se stala všeobecným pravidlem, a vymanila by se tak z domácí jurisdikce. Svou podporu kanadskému návrhu vyjádřil především ghanský prezident Kwame Nkrumah a další představitelé třetího světa. V ostatních „bílých“ dominiích a v Británii se již tento návrh s nadšením neseťkal.

Současně se John Diefenbaker snažil dát pretorijské vládě příležitost zůstat součástí Britského společenství národů. Pokud by Jižní Afrika přistoupila na tyto principy, mohlo by její členství po prohlášení republikánského zřízení být znovu

¹⁶² Canada Must Show Some Moral Guts, *CBS Digital Archive*, [online], URL: http://archives.cbc.ca/politics/international_politics/topics/703/, Copyright © CBC 2011, [cit. 5. července 2011].

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ John Diefenbaker – kanadský premiér v letech 1957 – 1963 a leader Progresivně – konzervativní strany Kanady. Viz příloha č. 18.

¹⁶⁵ HENSHAW, Peter, Canada and the "South African Disputes" at the United Nations, 1946 – 1961, *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*, Vol.33, No. 1 (1999), s. 30.

potvrzeno. Tímto způsobem došlo k přijetí kompromisu mezi oběma stranami. Tento diplomatický kompromis se však setkal s velmi negativní reakcí ze strany Jižní Afriky. Jihoafrický premiér Hendrik Verwoerd i ministr zahraničí Eric Louw tento požadavek považovaly za neoprávněný a nehodlali jakkoli měnit domácí politiku vůči domorodému či barevnému obyvatelstvu. Cílem vyhlášení republiky bylo utužení politiky apartheidu a obhájení bělošské koncepce moci.

V březnu 1961 na již zmiňovaném zasedání hlav států Commonwealthu se ohledně jihoafrické otázky dlouho diskutovalo; výsledkem bylo stažení žádosti na potvrzení členství ze strany samotné Jižní Afriky. Hendrik Verwoerd se ve světle kritiky, jíž byla jihoafrická vláda podrobena, rozhodl, že žádost o členství v Commonwealthu je již bezpředmětná.¹⁶⁶ V oficiálním tiskovém prohlášení z 15. března 1961 se vyjádřil k politováníhodnému přístupu koalice afrických a asijských států. *„Byl jsem udiven a šokován nepřátelstvím, se kterým jsem se setkal... Jižní Afrika nebude již dlouho vítána v britském společenství, pokud se 31. května stane republikou.“*¹⁶⁷ Nezapomněl upozornit ani na to, že vměšování do vnitřních záležitostí členských států se může stát nebezpečným precedentem. *„Toto volné uskupení států nemůže dlouho existovat, pokud místo vzájemné oddanosti ke spolupráci ve společných otázkách ministerští předsedové Commonwealthu budou pokračovat ve vzájemném vměšování se ve vnitropolitické oblasti.“*¹⁶⁸

Dne 31. května 1961 byla vyhlášena Jihoafrická republika, která jako samostatný stát nebyla součástí Britského společenství národů. O opětovné přijetí zažádala Jižní Afrika až v 90. letech po pádu apartheidu. Od roku 1994, kdy se v Jižní Africe konaly první demokratické volby do Národního shromáždění, je Jihoafrická republika opět členským státem Commonwealthu.¹⁶⁹

Debata ohledně rasové rovnoprávnosti se stala námětem setkání politických představitelů zemí Commonwealthu a vyústila všeobecným přijetím rasové rovnoprávnosti mezi základní mezinárodní principy. Tato zásada byla potvrzena roku 1971 při konferenci v Singapuru, kde byla přijata Deklarace principů Commonwealthu (*Declaration of Commonwealth principles*): *„Věříme ve svobodu jedince, v rovná práva všech občanů bez ohledu na rasu, barvu pleti, vyznání nebo*

¹⁶⁶ HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, s. 225.

¹⁶⁷ South Africa Decides to Leave, *The Times*, 16. 3. 1961, s. 14.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010, s. 279.

*politickou orientaci...Považujeme rasové předsudky za nebezpečnou chorobu, která ohrožuje zdravý vývoj lidského druhu, a rasovou diskriminaci za největší hrozbu naší společnosti.*¹⁷⁰ Jihoafrická otázka zůstala „řídící silou“ transformace Britského společenství národů.¹⁷¹

Hlavní kritika Jižní Afriky a boj proti politice apartheidu se po roce 1961 přesunul na plénium jiné nadnárodní organizace, která již na principech rasové rovnoprávnosti byla založena.

4.2. Organizace spojených národů

Dne 26. července 1945 vznikla přijetím Charty v americkém San Franciscu Organizace spojených národů. Není bez zajímavosti, že preambuli k Chartě OSN deklarující rovná práva a příležitosti pro všechny bez výjimky sepsal jihoafrický státník Jan Smuts. Tato organizace od počátku své existence prosazovala dodržování lidských práv a základních svobod. Během svého působení také odsuzovala všechny formy diskriminace. Již v roce 1946 byla na prvním zasedání Valného shromáždění VS (*General Assembly*) OSN přijata rezoluce č. 103, která obsahovala apel na ukončení rasové diskriminace: „*Valné shromáždění prohlašuje, že ve vyšším zájmu lidství musí být ukončeno náboženské a tzv. rasové pronásledování a diskriminace.*“¹⁷² O dva roky později byla na Valném shromáždění OSN schválena Všeobecná deklarace lidských práv (*Universal Declaration of Human Rights*), která se měla stát „*základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě*“.¹⁷³ Deklarace stanovila rovnost všech lidí na celém světě bez rozdílu rasy, barvy pleti a dalších kritérií často využívaných k omezování práv jedince či celé skupiny obyvatel. Zásady obsažené v deklaraci se OSN snažila svou činností prosazovat po celém světě.

Již velmi záhy po svém vzniku se tato mezinárodní organizace začala zabývat porušováním lidských práv a rasovou diskriminací také v Jižní Africe a velmi aktivně se zapojovala do kampaně proti politice apartheidu, která byla po mnoha

¹⁷⁰ *Singapore Declaration of Commonwealth Principles 1971*, [online], URL: http://www.thecommonwealth.org/shared_asp_files/GFSR.asp?NodeID=141097, [cit. 5. července 2011].

¹⁷¹ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 61.

¹⁷² *Resolution GA no. 103 (I.), 19. 11. 1946, Persecution and Discrimination*, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r1.htm>, © United Nations 2011, [cit. 11. června 2011].

¹⁷³ *Všeobecná deklarace lidských práv, 10. 12. 1948*, [online], URL: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>, Copyright © 2005 UNIC Praha, [cit. 11. června 2011].

letech dovedena do úspěšného konce. Dne 3. října 1994 ocenil dlouholetý přínos OSN v boji za rasovou rovnoprávnost nový jihoafrický prezident Nelson Mandela těmito slovy: „*Stojíme dnes zde, abychom vzdali poctu Organizaci spojených národů a jejím členům, kteří samostatně nebo společně, spojili síly s našimi lidmi v kolektivním zápasu, který přinesl naši emancipaci a eliminoval rasismus.*“¹⁷⁴ Organizace spojených národů vyvíjela konstantní tlak na vládu Jihoafrické unie (později Jihoafrické republiky) a podporovala mírovou změnu vnitropolitické situace.

4.2.1. Působení OSN před rokem 1960

Problém rasové diskriminace v Jihoafrické unii se na jednání OSN dostal již v roce 1946, tedy ještě před nástupem Malanovy Národní strany k moci. Oficiální stížnost na podmínky a diskriminaci obyvatel indického původu v Jižní Africe podala indická vláda, která byla se situací Indů v jihoafrickém státě velmi znepokojena. Postavení indického obyvatelstva, které se v průběhu 20. století velmi zhoršilo, tak začalo vyostřovat vzájemný vztah mezi Indií a Jižní Afrikou. Valné shromáždění OSN přijalo v roce 1946 rezoluci č. 44, která se zabývala zacházením s Indy v Jihoafrické unii. Prozatím zde bylo velmi neurčitě konstatováno, že s indickým obyvatelstvem by mělo být zacházeno v souladu s mezinárodními závazky členských států. Rezoluce rozhodla o tom, že se k této otázce VS vrátí příští rok, a požadovala na obou státech zprávu o opatřeních, která byla přijata pro zlepšení vzájemných vztahů a vyřešení sporných otázek.¹⁷⁵ Tato tematika se poté objevovala na jednáních OSN i v následujících letech. V roce 1950 zaznělo v nové rezoluci poprvé odsouzení oficiální segregační politiky jihoafrické vlády: „...*politika rasové segregace (apartheid) je založena na doktríně rasové diskriminace*“.¹⁷⁶ Zároveň se již objevilo konstatování, že bude nutné začít stávající situaci v Jihoafrické unii řešit společným

¹⁷⁴ 18. July Nelson Mandela International Day, [online], URL: <http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=42&subkap=43>, © United Nations 2011, [cit. 16. června 2011].

¹⁷⁵ Resolution GA no. 44 (I.), 8. 12. 1946, Treatment of Indians in the Union of South Africa, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r1.htm>, © United Nations 2011, [cit. 11. června 2011].

¹⁷⁶ Resolution GA no. 395 (V), 2. 12. 1950, Treatment of People of Indian Origin in the Union of South Africa, [online], URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/5/ares5.htm>, © United Nations 2011, [cit. 11. června 2011].

setkáním představitelů států Indie, Pákistánu, Jižní Afriky a vybraných členských států OSN.

Počáteční úsilí OSN bylo zaměřeno na zrušení Zákona o území pro jednotlivé skupiny obyvatel z roku 1950, který stál v rozporu s proklamovaným právem volného pohybu a byl založen na ryze rasistickém základě. Požadavek na jeho zrušení obsahovaly i některé rezoluce z 50. let.¹⁷⁷ Nesouhlas vyslovila OSN i s realizací striktně odděleného školství, které vedlo k prohloubení rasové segregace mezi dětmi a mládeží. V roce 1952 rozhodlo Valné shromáždění OSN o vytvoření speciální tříčlenné komise pro analýzu rasové situace v Jihoafrické unii, která v následujících letech vypracovávala zprávy pro OSN. Tyto zprávy odsuzovaly politiku rasové segregace jako „*vědecky chybnou, extrémně nebezpečnou pro vnitřní záležitosti i v mezinárodních vztazích... a v rozporu s důstojností a hodnotami člověka.*“¹⁷⁸ Již v padesátých letech byla tedy touto komisí označena politika apartheidu za neslučitelnou se zásadami obsaženými v Chartě OSN i ve Všeobecné deklaraci lidských práv. OSN rozšířila svůj zájem z obyvatelstva indického původu na veškeré utlačované obyvatele Jižní Afriky.

Komise také potvrdila právo OSN se stavem v Jihoafrické unii vůbec zabývat, neboť se jednalo o záležitost, která narušuje mírové soužití a ohrožuje i mezinárodní vztahy. Komise představila návrhy na vyřešení současné situace v podobě mírových jednání či konferencí kolem kulatého stolu s představiteli Jižní Afriky. Z jihoafrické strany se většinou tyto návrhy neseťkaly s kladnou odezvou a byly záměrně ignorovány. Opakované apely na změnu rasové politiky v SAU a zavedení politické a ekonomické rovnoprávnosti obyvatel v průběhu celých padesátých let se setkávaly s odmítavým postojem vlády především z toho důvodu, že Jihoafrická unie považovala tyto apely za neoprávněné vměšování do vnitřních záležitostí země.¹⁷⁹

V průběhu 50. let se činnost OSN ve vztahu k Jižní Africe vyvíjela v rámci širšího zájmu o lidská práva a poválečného všeobecného odporu vůči rasismu. Postup zahrnoval především apely na dobrovolnou změnu přístupu k rasové politice či požadavky na ustoupení od některých „drakonických“ zákonů. V zásadě lze však říci, že kromě diskuzí na téma apartheid nepřistoupila OSN k žádným konkrétním

¹⁷⁷ ÖZGÜR, A. *Özdemir, Apartheid, the United Nations and Peaceful Change in South Africa*, New York 1982, s. 56.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 57.

¹⁷⁹ *Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů*, s. 199.

akcím či opatřením, které by mohly přimět vládu Jižní Afriky ke spolupráci. Opakované výzvy k uspořádání konference se minuly účinkem, neboť byly založeny na předpokladu dobrovolné kooperace Jihoafrické unie.

3.2.2. OSN a Jižní Afrika po roce 1960

Důležitá změna přístupu OSN k jihoafrickému problému přišla v šedesátých letech, kdy se rasová rovnoprávnost stala rozhodujícím faktorem mezinárodních vztahů. Masakr v Sharpeville způsobil celosvětové zděšení a pohledy světové veřejnosti se zaměřily na pokračování krizového vývoje v Jižní Africe. Organizace spojených národů také reagovala na celý incident změnou přístupu, neboť právě tato událost prokázala neúčinnost jejího dosavadního jednání v záležitosti apartheidu. Situace v Jižní Africe se v roce 1960 poprvé dostala na pořad jednání Rady bezpečnosti OSN 1. dubna, tedy 11 dní po samotném incidentu. Zasedání bylo odůvodněno „...situací vyplývající z hromadného zabíjení neozbrojených demonstrantů“,¹⁸⁰ ke které došlo kvůli neochotě vlády SAU zabývat se předchozími radami Valného shromáždění OSN. Chování jihoafrické vlády již v tuto chvíli stálo plně v rozporu s Chartou OSN a základními morálními statuty, na nichž byla celá organizace založena. Rada bezpečnosti požadovala okamžité řešení stávajících poměrů v Jižní Africe a zrušení politiky apartheidu a rasové diskriminace. Hlasování o této rezoluci se zdržela Francie a Velká Británie.

Situaci, která vznikla v Jižní Africe po masakru v Sharpeville, se snažil řešit i generální tajemník OSN, jím byl již od roku 1953 švédský diplomat Dag Hammarskjöld.¹⁸¹ V roce 1961 přijel na návštěvu do Jižní Afriky, která byla několikrát odložena, a snažil se o problémech země hovořit s premiérem Hendrikem Verwoerdem. Během své návštěvy měl v plánu mluvit i s představiteli opozičních hnutí, ale jeho pohyb byl plně pod kontrolou jihoafrické vlády a setkání s vůdci ilegálních organizací nebylo Hammarskjöldovi umožněno. Jeho rozhovory s premiérem Hendrikem Verwoerdem neměly takový průběh, v jaký OSN doufala.

Hammarskjöld se snažil zavést dialog na téma dodržování lidských práv a transformace apartheidu. Premiér opět velmi odhodlaně obhajoval politiku rasové

¹⁸⁰ Resolution SC no. 134, 1. 4. 1960, *Question Relating to the Situation in the Union of South Africa*, [online], URL: <http://www.un.org/documents/sc/res/1960/scres60.htm>, © United Nations 2011, [cit. 16. června 2011].

¹⁸¹ Viz příloha č. 19.

segregace jako politiku dobrého sousedství. Specifická situace v Jižní Africe si podle něj vyžadovala i specifické řešení, které mohou ostatní státy těžko pochopit. Pokusy o integraci všech skupin obyvatel považoval Verwoerd za „národní sebevraždu“. Rozhovory nepřinesly kvůli vzájemnému neporozumění mezi oběma politiky žádné konkrétní řešení či dohodu. Dag Hammarskjöld považoval rozhovory za neukončené a hodlal v dialogu o apartheidu do budoucna pokračovat. Tyto plány ovšem zmařila letecká nehoda, při které generální tajemník OSN zahynul.¹⁸²

Počátek šedesátých let postupně změnil pohled některých států na tzv. domácí kompetence, které podle článku 2 Charty OSN nemohly být předmětem intervence ze strany Organizace spojených národů.¹⁸³ Jihoafrická vláda se konstantně hájila tím, že jakékoli protesty proti politice apartheidu jsou zasahováním do vnitřních záležitostí jihoafrického státu, a nejsou tedy v kompetenci členů OSN. S tímto stanoviskem původně většina mocností souhlasila, a zdržovala se tak hlasování o rezolucích, které se týkaly tohoto tématu. Mezinárodní klima se však od této chvíle začalo měnit a celosvětový přístup se přiblížil k přijetí mezinárodních opatření proti politice apartheidu, neboť ta představovala v pozdějších stanoviscích OSN již akutní ohrožení mezinárodních vztahů a světového míru: „*Situace v Jihoafrické unii vede k mezinárodnímu napětí, a pokud bude tato situace pokračovat, může ohrozit světový mír a bezpečnost.*“ Ačkoli prosazení konkrétního postupu vyžadovalo mnohem delší časové období, právě post – sharpevillová diskuze se začala zabývat již konkrétními sankcemi, které silně podporovaly především nově vzniklé africké státy.¹⁸⁴

Valné shromáždění se jihoafrickým problémem zabývalo opět v dubnu roku 1961. V nové rezoluci požadovalo na vládě Jižní Afriky, aby se začala chovat v souladu se závazky podepsanými v Chartě OSN. Zatímco v padesátých letech odrazovala OSN zainteresované státy od samostatných kroků, které by mohly zhoršit vzájemné vztahy s SAU a poškodit tak možnou dohodu, v šedesátých letech se již objevila výzva pro všechny ostatní státy ke kolektivním, ale i samostatným akcím,

¹⁸² Dag Hammarskjöld se v této době věnoval především situaci v Kongu, právě za jeho aktivity v Africe mu byla roku 1961 udělena Nobelova cena míru. SAUNDERS, Chris, *Hammarskjöld Visit to South Africa*, [online], URL: <http://www.nai.uu.se/ecas-4/panels/21-40/panel-27/Chris-Saunders-Full-paper.pdf>, [cit. 25. června 2011].

¹⁸³ *Charter of the United Nation, Article 6*, [online], URL: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>, © United Nations 2011, [cit. 16. června 2011].

¹⁸⁴ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 47 – 48.

kteře by mohly vést ke konci apartheidu.¹⁸⁵ Konečně roku 1962 odsouhlasilo Valné shromáždění OSN první konkrétní návrhy na jihoafrický bojkot. Členové OSN byli rezolucí VS č. 1761 dokonce vyzváni k podniknutí následujících opatření: přerušení diplomatických styků, uzavření přístavů pro jihoafrické lodě, odmítnutí jihoafrických letů či bojkot jihoafrického zboží. Zde byla také již jasně vyjádřena možnost vyloučení Jižní Afriky podle článku 6 Charty OSN. Tento článek umožňoval vyloučení člena, který „*neustále porušuje principy obsažené v Chartě*“.¹⁸⁶ Současne došlo také k založení Zvláštního výboru proti apartheidu (*Special Committee on the policies of Apartheid*), který měl nadále monitorovat vývoj v Jihoafrické republice.¹⁸⁷ Tento výbor, později přejmenovaný na Zvláštní výbor proti apartheidu (*Special Committee against Apartheid*), se stal důležitým činitelem v organizaci mezinárodního politického i ekonomického tlaku na jihoafrickou vládu, který OSN vyvíjelo v průběhu následujících desetiletích.

Zprávy Zvláštního výboru proti apartheidu se velmi důkladně zabývaly situací v Jižní Africe a životem nebílých obyvatel. V roce 1963 byly vydány celkem tři detailní zprávy, které popisují vývoj bílé dominance v Jižní Africe a rasistickou legislativu, která postupně omezovala práva domorodého obyvatelstva. Zprávy se věnují tématice bantustanů, školství a také důsledkům politiky apartheidu. Bantustany považoval výbor za umělý výplod „bílého“ parlamentu, který nebyl založen na proklamovaném přirozeném geografickém oddělení obyvatel v historii. Bantustany byly „*navrhnuty vládou, ve které nemá domorodé obyvatelstvo žádný hlas... a byly tak vytvořeny proti jejich vůli*“,¹⁸⁸ zároveň se jedná o nástroj ovládnutí většinového obyvatelstva. Zprávy také odsuzují pasový systém jako jednu z největších křivd na nebílém obyvatelstvu. V této kapitole jsou opět zmíněny protesty a následný masakr v Sharpeville.

¹⁸⁵ *Resolution GA no. 1598 (XV), 13. 4. 1961, Question of race conflict in South Africa resulting from the policies of apartheid of the Government of the Union of South Africa*, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r15.htm>, © United Nations 2011, [cit. 16. června 2011].

¹⁸⁶ *Charter of the United Nation, Article 6*, [online], URL: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter2.shtml>, © United Nations 2011, [cit. 16. června 2011].

¹⁸⁷ *Resolution GA no. 1761 (XVII.), 20. 12. 1962, The policies of apartheid of the Government of the Republic of South Africa*, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r17.htm>, © United Nations 2011, [cit. 16. června 2011].

¹⁸⁸ *Apartheid in South Africa, Summary of the Report of the Special Committee on the Policies of Apartheid of the Government of the Republic of South Africa*, New York, United Nations, [1963], s. 16.

Komise také s politováním konstatuje, že mezi lety 1960 – 1963 vzrostl policejní aparát a pořádkové síly nutné pro udržení politiky apartheidu. Segregační opatření podle komise vyústily ve „vzrůstající napětí... a bludný kruh nespokojenosti u většiny obyvatel a vzrůstající strach mezi privilegovanými“.¹⁸⁹ Komise se také zabývala rétorikou, kterou jihoafrická vláda a především Hendrik Verwoerd používal při obhajobě politiky apartheidu. Termíny jako segregace nebo seburčení označily zprávy za matoucí a klamné. Na závěr zde byla opět potvrzena naprostá neslučitelnost apartheidu se základními proklamacemi Organizace spojených národů a neudržitelnost přátelských vztahů s Jihoafrickou republikou. Apartheid představoval konstantní provokaci pro okolní národy, které se cítily být v příbuzenském vztahu s národy Jižní Afriky.¹⁹⁰

V roce 1963 přijalo valné shromáždění Deklaraci OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace (*Declaration on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*). Deklarace znovu vyzývá k ukončení všech rasových diskriminací „a především politiky apartheidu“.¹⁹¹ Je zde také již jasně stanoveno, že nedodržování těchto zásad bude představovat překážku pro mírové soužití mezi jednotlivými národy a ohrožovat mezinárodní vztahy. Ve stejném roce došlo také k významnému kroku v oblasti vojenských sankcí. Albert Luthuli vyzval ve svém dopise „Žádné zbraně pro Jižní Afriku“ z 8. května 1963 Velkou Británii a další státy k pozastavení dovozu zbraní, které slouží k útisku a pokořování nebílého obyvatelstva. Zároveň také plně ocenil návrhy OSN na zavedení sankcí a bojkotu vůči vládě Jižní Afriky a vyjádřil podporu pro jakákoli další podobná opatření.¹⁹²

Rada bezpečnosti následně upozornila na to, že některé zbraně dovážené členy OSN do Jihoafrické republiky byly a mohly by v budoucnu být používány proti domácímu obyvatelstvu při prosazování politiky apartheidu. V rezoluci ze 7. srpna 1963 požadovala Rada bezpečnosti OSN „neprodlené stažení prodeje zbraní, střeliva a všech druhů vojenských dopravních prostředků do Jižní Afriky.“¹⁹³ Vyhlášené

¹⁸⁹ Tamtéž s. 12.

¹⁹⁰ Tamtéž s. 39.

¹⁹¹ *United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 20. 11. 1963, [online], URL: <http://www.un-documents.net/a18r1904.htm>, © United Nations 2011, [cit. 17. června 2011].

¹⁹² LUTHULI, Albert, *No Arms for South Africa*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4745>, © ANC 2011, [cit. 18. června 2011].

¹⁹³ *Resolution SC 181*, 7. 8. 1963, [online], URL: <http://www.un.org/documents/sc/res/1963/scres63.htm>, © United Nations 2011, [cit. 17. června 2011].

vojenské embargo na dovoz zbraní a veškerého dalšího vojenského materiálu představovalo v 60. letech pouze dobrovolnou sankci. Hlasování o této rezoluci se opět nezúčastnila Francie a Velká Británie, které představovaly hlavní dovozce vojenského materiálu do Jižní Afriky. Většina států, které měly veliký podíl na dovozu zbraní, se k této problematice postavily tak, že budou dovážet pouze zbraně pro obranu, nikoli zbraně využitelné pro utužování politiky apartheidu. K povinnému embargu přistoupila OSN až v sedmdesátých letech.¹⁹⁴

Poprvé v roce 1963 také vyzvalo Valné shromáždění OSN všechny členské státy, aby přestaly zásobovat Jižní Afriku ropou a ropnými produkty.¹⁹⁵ Tento návrh obsažený v rezoluci o Jihozápadní Africe se stal předmětem diskuzí především v 80. letech, na jejichž konci byl realizován. Téhož roku požadovalo VS na vládě Jihoafrické republiky bezpodmínečné propuštění všech politických vězňů a osob, které jsou v současné době stíhány za opozici vůči politice apartheidu.¹⁹⁶ OSN tedy uznala legitimitu boje domácích hnutí odporu v Jihoafrické republice a postupně začala podporovat především Africký národní kongres, který začal představovat oficiální reprezentaci jihoafrického domorodého obyvatelstva.¹⁹⁷ Současně vyšla výzva všem členským státům OSN, aby poskytly humanitární pomoc osobám, které jsou v nebezpečí kvůli boji proti apartheidu, a jejich rodinám.

Velkou pozornost věnovala OSN perzekucím členů ANC v období po vzniku samostatné Jihoafrické republiky a největšího ohlasu se dočkal tzv. Rivonský proces (*Rivonia Trial*) v roce 1964, v němž byli souzeni Nelson Mandela, Walter Sisulu, Govan Mbeki a další přední představitelé domácího odporu. Zpočátku hrozilo, že budou odsouzeni k trestu smrti. Díky vnitropolitickému tlaku a mezinárodní pozornosti, která se procesu dostala, byli obžalovaní odsouzeni „pouze“ k doživotnímu vězení. Boj za propuštění Nelsona Mandely se poté stal součástí mezinárodního hnutí proti apartheidu.

¹⁹⁴ Povinné embargo na dovoz všech zbraní a dalšího vojenského vybavení bylo přijato Radou bezpečnosti v listopadu 1977. Toto opatření bývá dáváno do spojitosti s jiným důležitým incidentem v Jižní Africe – vzpoura v Sowetu 1976, která se neobešla bez mrtvých.

¹⁹⁵ *Resolution GA 1899 (XVIII), 13. 11. 1963, Question of South West Africa*, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r18.htm>, © United Nations 2011, [cit. 17. června 2011].

¹⁹⁶ *Resolution GA 1881, 11. 10. 1963, The Politics of Apartheid of the Republic of South Africa*, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r18.htm>, © United Nations 2011, [cit. 17. června 2011].

¹⁹⁷ Vztahy s Panafrickým kongresem byly problematické kvůli proklamovanému heslu – Afrika Afričanům.

Rok 1966 se stal vyvrcholením post – sharpevillové diskuze o koordinaci postupu proti politice apartheidu. Nová rezoluce VS č. 2022 oficiálně klasifikovala apartheid jako zločin proti lidskosti, což nesporně posílilo negativní obraz jihoafrického politického systému ve světě. Rezoluce také vyjádřila politování nad tím, že hlavní obchodní partneři Jižní Afriky (tedy Francie, Spojené státy americké a Velká Británie) odmítli realizovat předchozí doporučení VS a svou kolaborací tak povzbudili jihoafrický režim k obraně stávající politiky. Jižní Afrika využívala ekonomických vazeb na tyto státy jako důkazu o tom, že apartheid nemusí být překážkou v mezinárodních vztazích. Od této chvíle se však OSN začíná vyjadřovat o Jižní Africe otevřeně jako o rasistickém a zločineckém režimu. Mnoho členských států požadovalo úplnou diplomatickou i ekonomickou izolaci Jižní Afriky, neboť v takovém případě z dlouhodobého hlediska předpokládaly neudržitelnost rasistického režimu. Ovšem pro schválení podobných kroků bylo nezbytné zajistit hlasy tří již zmiňovaných členů Rady bezpečnosti OSN, kteří se od začátku stavěli proti zavedení jakýchkoli konkrétních sankcí. Díky této skutečnosti nebyla aktivita OSN proti apartheidu dostatečně účinná a v šedesátých letech zaznamenala jen malé úspěchy.

Působení OSN v boji proti apartheidu lze rozdělit do několika oblastí: diplomatické, vojenské a ekonomické. Velmi důležitou roli sehrála OSN především na poli diplomatickém a tedy v celosvětovém vnímání apartheidu jako rasistického režimu.¹⁹⁸ Jižní Afrika byla v průběhu 60. let vyloučena z působení v různých speciálních výborech OSN: roku 1956 z Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*), roku 1963 z Organizace OSN pro výživu a zemědělství FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*), ve stejném roce z Ekonomické komise pro Afriku ECA (*Economic Commission for Africa*), roku 1964 z Mezinárodní organizace práce ILO (*International Labour Organisation*) a dalších.¹⁹⁹ Organizaci spojených národů využívali aktivisté hnutí proti apartheidu z různých koutů světa ke koordinaci rozsáhlých mezinárodních hnutí. Valné shromáždění představovalo permanentní fórum pro kritiku Jižní Afriky.²⁰⁰ Započatá

¹⁹⁸ *Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů*, Informační centrum OSN v Praze, Praha 2005, s. 199.

¹⁹⁹ ORKIN, Mark, *Sanctions against Apartheid*, s. 119.

²⁰⁰ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 53.

jednání a témata otevřená v šedesátých letech vedla ke schválení konkrétních postupů a ekonomických sankcí v letech sedmdesátých a osmdesátých.

Další orgán OSN, který se kromě Valného shromáždění a Rady bezpečnosti OSN zabýval diskriminací v Jižní Africe, byla Komise pro lidská práva (*Commission on Human Rights*). Tato komise také vydávala každoroční zprávy o situaci v zemi a referovala o porušování lidských práv a svobod na území jihoafrického státu. Dne 30. listopadu 1973 vydala komise Mezinárodní úmluvu o potlačení a trestání zločinu apartheidu (*International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*). Praktiky jihoafrické vlády zde byly označeny za „zločin apartheidu“, který jako zločin proti lidskosti podléhá nepromlčitelnosti. Smluvní státy se podepsáním této úmluvy zavázaly „...přijmout jakákoliv legislativní nebo jiná opatření nezbytná k potlačení, jakož i k zabránění jakémukoliv povzbuzování ke zločinu apartheidu a obdobné politice rasové segregace nebo jejím projevům a k potrestání osob, které se takového zločinu dopustí“.²⁰¹ Zločin apartheidu nelze považovat za politický trestný čin a podléhá mezinárodní trestní odpovědnosti. Tato konvence byla podepsána 52 státy.

Zbrojní embargo a především ekonomické sankce přijaté v 70. a 80. letech, ke kterým se nakonec přidaly i vlády USA a Velké Británie, zaznamenaly ve spojení s krizí jihoafrického režimu úspěch. Činnost OSN měla na boji proti apartheidu nesporný podíl a také zásluhu na rozšiřování povědomí o apartheidu po celém světě. Součástí propagace OSN v boji proti apartheidu je také oficiální uctění památky obětí masakru v Sharpeville, který otevřel oči světové veřejnosti. Organizace spojených národů vyhlásila Mezinárodní den za odstranění rasové diskriminace (*International Day for the Elimination of Racial Discrimination*) právě na 21. března, tedy na den, kdy došlo k postřelení účastníků demonstrace v Sharpeville příslušníky jihoafrických policejních složek. Mezinárodní den za odstranění rasové diskriminace byl ustaven Valným shromážděním OSN již v roce 1966 a stal se pravidelnou příležitostí k projevům odporu vůči rasismu po celém světě.²⁰²

²⁰¹ *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*, [online], URL: http://www.un.org/documents/instruments/docs_en.asp?year=1970, © United Nations 2011, [cit. 20. června 2011].

²⁰² *Resolution GA no. 2142 (XXI), 24. 10. 1966, Elimination of all Forms of Racial Discrimination*, [online], URL: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r21.htm>, © United Nations 2011, [cit. 20. června 2011].

4.3. Sportovní bojkot

Velmi nevšední reakci na politiku apartheidu představoval sportovní bojkot Jižní Afriky, který započal také v šedesátých letech. Systém rasové segregace existoval samozřejmě i v jihoafrickém sportu, kde nebyl prostor pro soupeření sportovců z různých skupin obyvatel. Díky diskreditaci politiky apartheidu v šedesátých letech se jihoafričtí sportovci postupně stávali nežádoucími hosty mezinárodních sportovních akcí. Nesouhlas s jihoafrickou sportovní reprezentací, která se skládala pouze z bílých sportovců, vyvolal jednu z největších masových kampaní proti rasismu v dějinách sportu. Sportovní bojkot Jižní Afriky také rozvířil dlouhodobou diskuzi o politické angažovanosti v oblasti sportu.

Celosvětové sportovní klání na olympijských hrách se stalo další příležitostí, jak vyjádřit odpor vůči politice rasové segregace. Jihoafrická republika se naposledy účastnila olympijských her v roce 1960, kde se již ve stínu Sharpevillu ozvaly první protesty proti účasti jihoafrické sportovní výpravy. V témže roce se objevily také protesty při ragbyových a kriketových utkáních.²⁰³ Tyto požadavky podpořili samotní domácí představitelé hnutí odporu. V roce 1962 vznikl Jihoafrický ne – rasistický olympijský výbor SANROC (*South African Non – Racial Committee*), mezi jeho hlavní zakladatele patřil Dennis Brutus.²⁰⁴

Cílem této organizace se stala úplná sportovní izolace Jižní Afriky. Důležitým úspěchem SANROCu a zahraničních aktivistů byla neúčast Jižní Afriky na olympijských hrách v Tokiu. Mezinárodní olympijský výbor oficiálně zamítl účast jihoafrické sportovní delegace na dalších olympijských hrách v roce 1964 kvůli tomu, že týmy nebudou rasově integrovány. Jižní Afrika reagovala postavením SANROCu mimo zákon a uvězněním jejích vůdců. Vzhledem k perzekucím ze strany státu byli nakonec vůdci SANROCu donuceni odejít do exilu a svou činnost obnovit v Londýně.²⁰⁵

Jihoafrická vláda se v tomto případě dovolávala udržení politiky mimo oblast sportu a rozhodně nebyla ochotná přistoupit na požadavky olympijského výboru pro vytvoření celonárodního sportovního týmu. Další olympijské hry se konaly v Mexiku

²⁰³ NIXON, Rob, Apartheid on the Run: The South African Sports Boycott, *Transition* No. 58 (1992), s. 77.

²⁰⁴ *South African Non – Racial Committee*, [online], URL: <http://www.sanroc-online.com>, [cit. 23. června 2011].

²⁰⁵ NIXON, Rob, Apartheid on the Run: The South African Sports Boycott, s. 78.

roku 1968. Olympijský výbor byl připraven zvážit jihoafrickou účast v případě, že dojde k vytvoření rasově integrovaného týmu. Pokus o navrácení na olympijské hry se však setkal s masovým protestem a vlnou odporu 32 afrických a 8 dalších států, které avizovaly bojkot her v případě jihoafrické participace. V roce 1970 byla nakonec Jihoafrická republika vyloučena z celého olympijského hnutí. Jižní Afrika se tedy neúčastnila žádných dalších olympijských her až do pádu apartheidu. První olympijské hry, kterých se demokratická Jižní Afrika mohla zúčastnit, se konaly až v roce 1992 v Barceloně, kam byl vyslán národní tým založený již na nerasovém základě.

Sportovní bojkot Jižní Afriky podporovala i Organizace spojených národů. Valné shromáždění OSN se k této oblasti bojkotu přidalo rezolucí z roku 1968, která mimo jiné vyslovuje požadavek na „...ukončení kulturních, vzdělávacích, sportovních a dalších kontaktů s rasistickým režimem a organizacemi či institucemi v Jižní Africe, které fungují na principu apartheidu“.²⁰⁶ I v dalších rezolucích se OSN jasně staví proti uplatňování apartheidu i ve sportu. Jižní Afrika byla nakonec vyloučena nejen z olympijské účasti, ale také z dalších mezinárodních soutěží ve většině sportů. Objevily se také protesty proti olympijské účasti týmů, které si uchovaly sportovní kontakty s jižní Afrikou.

Jako příklad může sloužit hromadný bojkot olympijských her v roce 1976 ze strany afrických států, které tím protestovaly proti účasti Nového Zélandu. Nový Zéland si i přes celosvětový odpor proti apartheidu udržel tradiční kontakty s jihoafrickým ragbyovým týmem. Olympijské hry v Montrealu se tak konaly bez účasti afrických států.²⁰⁷ Tato situace vedla k podepsání Gleneagleské dohody (*Gleneagles Agreement*) v rámci Commonwealthu, která zavazovala všechny signatáře k ukončení jakýchkoli sportovních kontaktů s Jižní Afrikou.

OSN se v této oblasti angažovala dále ještě v 80. letech, kdy byla přijata Mezinárodní úmluva proti apartheidu ve sportu (*International Convention against apartheid in sports*), ve které se smluvní státy zavázaly odstranit apartheid z oblasti sportu ve všech jeho formách. Státy mohly podle této úmluvy odmítnout udělit víza jihoafrickým sportovcům. Zároveň byla založena Komise proti apartheidu ve sportu

²⁰⁶ Resolution GA no. 2396 (XXIII.), 2. 12. 1968, *The policies of apartheid of the Government of South Africa*, [online], URL: <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/r23.htm>, © United Nations 2011, [cit. 20. června 2011].

²⁰⁷ NIXON, Rob, *Apartheid on the Run: The South African Sports Boycott*, s. 78.

(*Commission against Apartheid in Sports*). Komise vytvořila seznam sportovců, kteří se účastnili sportovních kontaktů s Jižní Afrikou. Tato „černá“ listina byla oficiálně zpřístupněna, aby se posílil mezinárodní tlak na sportovce, kteří se tohoto jihoafrického bojkotu odmítali účastnit.

4.4. Africké státy a Organizace africké jednoty

Utuzování bělošské dominance v jihoafrickém státě nad většinou obyvatelstva se od začátku střetávalo s negativní odpovědí většiny nově vzniklých samostatných afrických států. Tyto státy v rámci svého členství v Commonwealthu nebo v OSN zastávaly aplikaci ekonomických sankcí a diplomatické izolace vůči Jižní Africe. Důležitým aspektem politického přístupu nových afrických států se stal důraz na rasovou rovnoprávnost v dekolonizovaném světě.

Již v roce 1960 reagovaly některé africké státy na incident v Sharpeville ostrými protesty. Ve dnech 7. – 10. dubna 1960 se konala v hlavním městě Ghany Akkře Konference pozitivní akce za mír a bezpečnost v Africe.²⁰⁸ Jedna z výsledných rezolucí byla odpovědí na incident v Sharpeville. „*Se zřetelem k situaci, která vznikla hromadným vražděním a masakrováním bezbranných mírumilovných demonstrantů proti rasové diskriminaci a segregaci v Jihoafrické unii...*“²⁰⁹ V textu se objevilo celkem 9 bodů, které doporučovaly budoucí postup vůči Jižní Africe. Vybízely k finanční pomoci obětem či k tomu, aby výzvy k odsouzení apartheidu byly rozeslány jednotlivým náboženským a dobročinným organizacím.

Africké státy měly zvážit hospodářské sankce, bojkot jihoafrického zboží a omezení diplomatických styků. Současně bylo v rezoluci doporučeno, aby africké státy vyvíjely diplomatickou aktivitu v Commonwealthu a v OSN za prosazení účinnějších sankcí. Závěrečný bod se věnoval správě Jihozápadní Afriky: „*Aby se podnikla opatření, jež by zbavila vládu Jihoafrické unie mandátu nad Jihozápadní Afrikou, jelikož vláda Jihoafrické unie dokázala svými nedávnými ukřutnostmi, jež*

²⁰⁸ Konference se zúčastnili i zástupci asijských a některých evropských států.

²⁰⁹ *Dokumenty k politickému vývoji Afriky (dokumenty z konferencí)*, Ministerstvo zahraničí, Praha 1968, s. 95.

*spáchala v Jižní Africe, že není hodna toho, aby se jí mandát nad jihozápadní Afrikou svěřoval.*²¹⁰

Již na začátku 60. let se nové africké státy shodly na tom, že rasová diskriminace a apartheid ohrožují mír na africkém kontinentě. Konsensus o rasové rovnoprávnosti sjednotil státy s často rozdílnými mezinárodními zájmy a ekonomickými vazbami. Tato zásada se také stala jednotícím prvkem mezi jednotlivými frakcemi²¹¹ v roce 1963, kdy došlo k založení Organizace africké jednoty.²¹² Konference v etiopské metropoli Addis Abebě ve dnech 22. – 25. května 1963 se zúčastnilo 31 států, Jižní Afrika nebyla pozvána. Zúčastněné státy se rozhodly založit OAU, ve které by měly být zastoupeny všechny státy kontinentu. Členské státy se dohodly prosazovat základní cíle organizace stanovené v Chartě OAU, mezi nimiž byl i boj proti kolonialismu ve všech jeho formách.²¹³

Organizace africké jednoty od začátku své existence zastávala jasný postoj k Jihoafrické republice. I na konferenci v Adis Abebě byla politika apartheidu projednávána a toto téma se stalo součástí Charty OAU. Druhý dodatek na téma – apartheid a rasová diskriminace – obsahuje mnohem konkrétnější postup pro „skoncování se zločinnou politikou apartheidu, kterou provádí jihoafrická vláda“.²¹⁴ Mezi požadavky se objevilo i okamžité propuštění Nelsona Mandely, Roberta Sobukweho a dalších politických vězňů. Oproti OSN a Commonwealthu neřešila OAU nikdy otázku domácí jurisdikce členského státu v jihoafrické otázce, ačkoli i zde bylo stanoveno pravidlo nevměšování. Ovšem Jižní Afrika nebyla součástí organizace. Politika apartheidu stála v rozporu se základními principy stanovenými v Chartě OAU, a dokud trvala bělošská dominance, nemohla se Jižní Afrika ani členským státem stát.

Aby odstranila všechny pozůstatky koloniálních dob, vytvořila OAU Africký výbor pro osvobození (*African Liberation Committee*), který měl shromažďovat a distribuovat finanční podporu pro osvobozené hnutí v zemích jako byla Jižní Afrika, Zimbabwe a Jihozápadní Afrika.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ V Africe se v této době objevila tři seskupení států: Casablanská skupina, Monrovijská skupina a Brazzavilleská skupina. Později zesílily snahy o uspořádání celoafrické konference.

²¹² KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 75.

²¹³ *Dokumenty k politickému vývoji Afriky (dokumenty z konferencí)*, s. 249.

²¹⁴ Tamtéž, s. 257.

Jihoafrická republika se dostala díky apelům OAU do diplomatické izolace na „černém“ kontinentě. Apartheid byl zařazován na jednání OAU v 60. letech pravidelně. Velmi podrobně se postupem proti apartheidu zabývala konference OAU v Káhiře, která se konala 17. – 21. července 1964, a také v Akkře 21. – 25. října 1965. Rezoluce vycházející z jednání hlav členských států navrhovaly konkrétní koordinaci v bojkotu Jižní Afriky a většinou se odvolávaly na opatření navrhované Valným shromážděním OSN.

Nově vzniklé státy na africkém kontinentě představovaly velmi silnou podporu v činnosti OSN. Aktivita afrických států v boji proti apartheidu představovala důležitý prvek v celém světovém odporu. *„Bez panafrického závazku k rasové rovnoprávnosti by nevzniklo žádné mezinárodní hnutí pro aplikaci sankcí proti Jižní Africe.“*²¹⁵

4.5. Spojené státy americké

Spojené státy americké představují samostatnou supervelmoc, jež sehrála důležitou roli v boji proti apartheidu. V této zemi vzniklo široké společenské hnutí, které se velmi aktivně snažilo působit na americkou vládu a podporovat zavedení jakýchkoli opatření a účinných sankcí proti Jižní Africe. V oficiální americké politice lze spatřit určitou ambivalenci mezi pragmatismem a idealismem, ostatně jako po celou dobu amerického působení ve světě. Americká filosofie byla založena na představě o výjimečnosti a jedinečném poslání amerického lidu, který by měl šířit demokracii a svobodu po celém světě.²¹⁶ Americké morální hodnoty však (nejen) v zahraniční politice stály v rozporu s praktickými zájmy v politické, vojenské a především ekonomické oblasti.

Jižní Afrika se v čase studené války stala důležitým spojencem USA na africkém kontinentě, kde se střetávaly ideologie bipolárního světa. Z vojenského hlediska byla poloha na jižním cípu Afriky velmi strategická, zvláště po rozpoutání arabsko – izraelského konfliktu, který způsobil uzavření Suezského průplavu. Zároveň byla nedaleko Kapského města vybudována důležitá námořní základna

²¹⁵ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 90.

²¹⁶ V angličtině je pro to zavedený termín: *exceptionalism*, který David Mauk a John Oakland vysvětlují tímto výčtem: výjimečná mise ve světě, rozdílná od ostatních zemí, idealistické hodnoty, vysoké aspirace a víra ve vlastní osud. MAUK, David; OAKLAND, John, *American Civilization*, London, New York, 2005, s. 2.

Simonstown, kde operovalo americké i britské námořnictvo. V neposlední řadě hrály rozhodující roli v americkém vztahu k Jižní Africe ekonomické investice a čilý námořní obchod. Území Jižní Afriky oplývalo vedle zlata a diamantů dalšími strategickými surovinami, jako byl chrom, mangan či uran.²¹⁷ Americké investice na jihoafrickém trhu rozhodně nepředstavovaly zanedbatelný argument pro udržení kladných vztahů a americká zahraniční politika se tak i přes proklamovaný důraz na dodržování lidských práv stavěla k jakýmkoli sankcím proti Jižní Africe od začátku velmi negativně.²¹⁸

Zatímco jednání vlády bylo motivováno logickými faktory, široký zájem o dění v Jižní Africe a ohlas protiapartheidního hnutí v americké společnosti je většinou považován za neobvyklý. Pozornost americké společnosti se totiž vždy více zaměřovala na domácí situaci a kvůli všeobecné nedůvěře vůči federální vládě se obyvatelstvo více zajímalo o regionální politiku. Přesto si dění v Jihoafrické unii vysloužilo velikou pozornost. Antiapartheidní kampaň apelující na vládu za ukončení kontaktů bývá někdy srovnávána s hnutím odporu vůči válce ve Vietnamu.²¹⁹

4.5.1 Hnutí proti apartheidu před rokem 1960

Již před rokem 1960 se v americké společnosti objevily reakce na postupné utužování diskriminačních opatření v Jižní Africe. Ale jednalo se spíše o ojedinělé akce, které stavěly na americkém všeobecném odporu vůči kolonialismu. Organizace, které vznikaly ve třicátých a čtyřicátých letech se tak orientovaly na všeobecnou eliminaci rasismu a vylepšení rasových vztahů ve Spojených státech i ve světě. Za příklad lze uvést Všeobecnou asociaci pro zlepšení černošského postavení UNIA (*Universal Negro Improvement Association*), kterou založil Marcus Garvey již během první světové války. Marcus Garvey, jenž jako první propagoval rovnost mezi jednotlivými rasami, se snažil prosadit myšlenku návratu afroameričanů do jejich rodné Afriky.²²⁰ Je považován za předchůdce masového hnutí černošského nacionalismu v USA, který se plně projevil až po druhé světové válce.²²¹ Jako další příklad může sloužit Národní asociace pro vzestup barevného obyvatelstva NAACP

²¹⁷ BOWMAN, Larry, The Strategic Importance of South Africa, In: MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, s. 372.

²¹⁸ HOLEČKOVÁ, Eva, Americké hnutí proti apartheidu, s. 28.

²¹⁹ Tamtéž s. 28.

²²⁰ KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, s. 95.

²²¹ *The New Encyclopedia Britannica*, 15th Edition, Vol. 12, s. 164.

(*National Association for Advancement of Coloured People*), kterou založil W. E. B. DuBois.²²²

Myšlenky antikolonialismu a panafricanismu se projevíly v organizaci založené roku 1937: Mezinárodní výbor afrických záležitostí ICAA (*International Committee on African Affairs*). Hlavní cíle organizace, která se roku 1941 přejmenovala na Radu afrických záležitostí CAA (*Council on African Affairs*), představovalo ukončení koloniálních panství a bílé nadvlády nad africkým kontinentem.²²³ Hnutí využívalo úzkého spojení a podobnosti mezi problémy černošského obyvatelstva v USA a na africkém kontinentě. Aktivisté z CAA se snažili působit na federální vládu i v Organizaci spojených národů. Organizovali četné demonstrace za práva afrického obyvatelstva na obou kontinentech a snažili se zvýšit povědomí veřejnosti o dějinách Afriky a afrického obyvatelstva. Hlavní pozornost rady se zaměřovala na situaci v Keni, Ghaně a v Jižní Africe. CAA navázala vztahy s jihoafrickým ANC a snažila se zviditelnit jeho činnost ve světě.²²⁴ Od nástupu Malanovy Národní strany v roce 1948 se CAA začala stavět proti politice apartheidu. Organizovala masové protesty proti segregáčním zákonům a podporovala stávkou horníků v Jižní Africe.²²⁵ Existence CAA ovšem trvala jen do roku 1955, kdy byla její působnost ukončena kvůli diskreditaci hlavních představitelů, kteří byli často levicově orientováni a v době působení senátora McCarthyho obviněni z podvrtné činnosti proti státu.²²⁶

Koloniální panství se po druhé světové válce začala rozpadat a antikolonialismus či antiimperialismus přestaly mít postupem doby ohlas v americké společnosti. Zvyšující se zájem o situaci v Jihoafrické unii korespondoval s nárůstem boje za práva černošského obyvatelstva v Americe. V padesátých letech se boj za občanská práva (*civil rights movement*) stal masovým sociálním hnutím, které bojovalo proti rasové segregaci ve Spojených státech – tzv. *separate – but –*

²²² BONNETT, Alstair, *Anti – racism*, s. 38.

²²³ *Council on African Affairs*, [online], URL: <http://www.blackpast.org/?q=aah/council-african-affairs-1942-1955>, Copyright 2007 – 2011, [cit. 1. července 2011].

²²⁴ *Council on African Affairs* [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/organization.php?name=Council+on+African+Affairs>, [cit. 1. července 2011].

²²⁵ Viz příloha č. 20.

²²⁶ Padesátá léta v USA poznamenalo ovzduší Studené války a v americké společnosti se objevil až paranoidní strach z komunismu a komunistických špiónů. Toto období „honu na čarodějnice“ je spojováno s osobností senátora Josepha Raymonda McCarthyho; často bývá tento trend v americké společnosti označován jako McCarthismus.

equal doctrine. Apartheidem diskriminované obyvatelstvo v Jižní Africe si získávalo sympatie amerických aktivistů.

Některé organizované protesty občanské neposlušnosti v Jižní Africe se podobaly protestním akcím ve Spojených státech. Jako příklad lze uvést autobusový bojkot, který zahájil incident v roce 1955 v Montgomery ve státě Alabama. Rosa Parks, žena černošského původu, byla uvězněna poté, co zaujala místo ve vyhrazené bílé sekci v autobuse a odmítla jej uvolnit bílému muži.²²⁷ Následný bojkot, který vedl mladý baptistický kazatel Martin Luther King, byl namířen proti městskému autobusovému systému. V Jižní Africe se největší autobusový bojkot odehrál o dva roky později v Alexandře, v černošské čtvrti Johannesburgu, a velmi často se opakoval na přelomu 50. a 60. let za účelem snížení cen přepravy pro černošské obyvatelstvo.²²⁸ V USA tak v padesátých letech vznikala hnutí solidarity specializovaná právě na jihoafrickou problematiku, která si získala mnoho příznivců především v následujícím desetiletí.

V roce 1952 byla v New Yorku založena organizace s názvem Američané pro jihoafrickou rezistenci (*Americans for South African Resistance*), chtěla pomoci ANC ve vzdoru proti diskriminačním zákonům apartheidu. O tři roky později došlo k rozšíření působnosti této organizace na celý kontinent a k jejímu přejmenování. Nyní je známa pod názvem Americký výbor pro Afriku ACOA (*American Committee on Africa*).²²⁹ Tento výbor se v následujících letech velmi angažoval v boji proti apartheidu a utlačování nebílého obyvatelstva v Jižní Africe.

V roce 1957 vypracovali aktivisté z ACOA dokument, který vešel ve známost jako Deklarace svědomí (*Declaration of Conscience*). Tato deklarace se snažila zviditelnit problémy nebílého obyvatelstva v Jižní Africe a upozornit na nemorálnost apartheidu.²³⁰ Apelovala na jihoafrickou vládu, aby zavedla rovná práva odpovídající zásadám ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Pod deklaraci připojila své podpisy více než stovka významných osobností své doby, jako byla Eleanor Rooseveltová, Albert Luthuli, John Gunter²³¹ či Martin Luther King. Eleanor Rooseveltová se později vyjádřila k tomu, proč právě tuto deklaraci podepsala. Ve vysvětlování svých

²²⁷ Viz příloha č. 21.

²²⁸ *The Alexandra Bus Boycott*, [online], URL: http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=pam19570000.040.044.000, © 2009, [cit. 1. července 2011].

²²⁹ LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, s. 235.

²³⁰ HOLEČKOVÁ, Eva, *Americké hnutí proti apartheidu*, s. 29.

²³¹ John Gunter (1901 – 1970) byl americký spisovatel a žurnalista.

motivů srovnala poměry ve Spojených státech amerických se situací v Jižní Africe s tím rozdílem, že v USA se poměry začínaly měnit k lepšímu. Otázka lidských práv „...nemůže být [podle jejich slov] domácí záležitostí jednoho národa, ale všech národů světa.“²³²

Mezi hlavní prostředky odporu proti apartheidu v USA před rokem 1960 patřily především vzdělávací kampaně, jejichž cílem bylo seznámit americkou veřejnost s problematikou rasové segregace v Jižní Africe. Monitorováním situace v Jihoafrické unii a následnými informačními akcemi se aktivisté snažili zvednout zájem americké veřejnosti o osudy černošského obyvatelstva v Africe. Do roku 1960 se však nejednalo o masové hnutí a většina kampaní trpěla nedostatečnou organizací. Období mezi lety 1945 – 1960 je považováno za první fázi amerického boje proti apartheidu, kdy se informace o existenci tohoto režimu teprve dostávaly do povědomí široké americké veřejnosti. Osobnosti jako W. E. B DuBois či Marcus Garvey úspěšně spojili domácí rasovou problematiku s ideály antikolonialismu a bojem za dodržování lidských práv po celém světě. Vytvořily tak vhodné podmínky pro rozvoj antiapartheidního hnutí ve Spojených státech amerických v následujících letech.

4.5.2. Sharpeville ve Spojených státech amerických

I americká společnost si v roce 1960 plně uvědomila nehumánnost režimu v Jihoafrické unii a krvavý důsledek politiky apartheidu oživil americký zájem o jih Afriky.²³³ Na počátku 60. let začala vznikat široká síť hnutí solidarity a různých občanských organizací, které sympatizovaly se snahou černošských osvobozeneckých skupin. Důležité pro rozvoj těchto organizací a zvýšení zájmu ve společnosti byly i osobní kontakty, které napomohly rozšířit povědomí o černošské emancipaci. Mnoho amerických občanů navštěvovalo nově vzniklé samostatné africké státy, kde pomáhali s vytvářením státního aparátu. Stejně tak se v USA objevila silná vlna emigrace z afrických zemí. Již dva dny po zmíněném incidentu v Sharpeville zorganizovali vůdci ACOA protestní pochod Washingtonem, který směřoval k jihoafrické ambasádě. Současně se během protestu objevila hesla vyzývající k bojkotu jihoafrického zboží a veškerého exportního materiálu. Tyto

²³² Eleanor Rooseveltová, *My day – Race Issue*, [online], URL: http://www.pbs.org/wgbh/amex/eleanor/sfeature/md_ri_08.html, [cit. 1. července 2011].

²³³ HOLEČKOVÁ, Eva, Americké hnutí proti apartheidu, s. 29.

požadavky se staly hlavním způsobem boje proti apartheidu v následujících desetiletích.

ACOA se snažil podpořit americké obyvatelstvo, aby se zapojilo do všeobecného odporu vůči apartheidu prostřednictvím vydávání informačních plakátů, brožur či letáků. Na přelomu dubna a května roku 1960 vydal výbor prospekt reagující na incident v Sharpeville s názvem: Kampaň pro záchranu Jižní Afriky, výzva k akci (*South Africa Emergency Campaign, Call to Action*).²³⁴ Brožura vévodí kresba znázorňující policejní příslušníky, u jejichž nohou leží mrtvá těla postřílených demonstrantů z Sharpeville.²³⁵

Pro úvod byla zvolena citace Alana Patona,²³⁶ kterou tento uznávaný spisovatel vyzval k mezinárodnímu odporu proti apartheidu: „*Afrikánští nacionalisté ... se změní pouze v případě, že vnitřní i vnější tlak se stane neudržitelným.*“²³⁷ Brožura informuje o incidentu v Sharpeville a vyzývá obyčejné americké občany k tomu, aby se i ve svém běžném životě zapojili do boje proti apartheidu. „*Afričané, barevní, Indové, bílí liberálové v Jižní Africe nás prosí o podporu a akci!*“ Američané zde byli vyzváni k bojkotu jihoafrického zboží, k účasti na protestních akcích či zaslání malé částky na podporu obětí režimu apartheidu. ACOA zde vyzývala čtenáře k zaslání dopisů Mezinárodnímu olympijskému výboru na protest proti účasti ryze bílého týmu na olympijských hrách. Další možnost, jak vyjádřit nesouhlas, představovalo zaslání dopisů jihoafrickému diplomatickému zástupci ve Washingtonu nebo státnímu tajemníkovi na protest proti krvavým událostem. Brožura obsahovala přesné adresy, na které měly být tyto protesty zaslány.

Na přelomu května a června svolali členové ACOA Konferenci pro záchranu Jižní Afriky (*Emergency Conference on South Africa*), která se konala v New Yorku. Na pořádání konference se podílely i další organizace jako NAACP či Americká

²³⁴ Council on African Affairs [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/organization.php?name=Council+on+African+Affairs>, [cit. 1. července 2011].

²³⁵ Viz příloha č. 22.

²³⁶ Alan Paton byl jihoafrický spisovatel a aktivista hnutí proti apartheidu. Největší úspěch zaznamenala jeho kniha *Cry, the Beloved Country*, která se stala bestsellerem v USA i ve Velké Británii.

²³⁷ *South Africa Emergency Campaign, Call for Action*, American Committee on Africa, [online], URL: http://africanactivist.msu.edu/document_metadata.php?objectid=32-130-B65, [cit. 1. července 2011].

společnost africké kultury (*American Society of African Culture*).²³⁸ Na konferenci se projednávaly účinné způsoby zapojení americké veřejnosti do hnutí odporu proti apartheidu. V informační brožuře vzešlé z konference lze vyčíst podrobnější popis již zmiňovaných způsobů bojkotu: například výčet importovaného zboží z Jižní Afriky do USA, americké investice v jihoafrickém obchodu a průmyslu, vzájemné turistické a sportovní kontakty. Konference se zabývala i otázkou oficiální americké zahraniční politiky vůči Jižní Africe a jejími postoji k apartheidu. Účastníci konference ocenili oficiální vyjádření USA k masakru a vystupování amerických zástupců v OSN. Vyjádřili ovšem politování nad skutečností, že se prezident Dwight D. Eisenhower osobně k incidentu nevyjádřil.²³⁹

V americké zahraniční politice nebyl postoj vůči apartheidu tak jasný jako v občanských hnutích. A v roce 1960 se plně projevila jistá politická „schizofrenie“. Ambivalence v amerických postojích byla výsledkem kontrastu mezi obvyklou svobodomyšlnou rétorikou a konkrétní realisticky postupující politickou praxí. Ministerstvo zahraničí se bez konzultace s Bílým domem vyjádřilo k incidentu v Sharpeville těmito slovy: „*Spojené státy americké odsuzují násilí ve všech jeho formách a doufají, že lid Jižní Afriky bude schopen dosáhnout zadostiučinění této křivdy mírumilovným způsobem. I když Spojené státy v praxi většinou nezasahují do vnitřních záležitostí vlád, se kterými mají normalizované vztahy, litujeme tragické ztráty na životech vyplývající z těch obranných opatření, která byla přijata proti demonstrantům v Jižní Africe.*“²⁴⁰ Prezident ani jeho poradci o chystaném prohlášení nevěděli a považovali to za politováníhodnou chybu, sám D. Eisenhower se tedy k tomuto incidentu již nevyjadřoval.²⁴¹

Projednávání situace v Jižní Africe se kvůli událostem v Sharpeville dostalo na pořad jednání Rady bezpečnosti OSN, kterého se účastnili i zástupci USA. Výsledná rezoluce OSN, která požadovala okamžité řešení jihoafrické krize, byla schválena za absence Francie a Velké Británie. USA se do hlasování rozhodly zapojit a rezoluci podpořily. V žádném případě se však americký postoj ve vztahu k Jižní Africe nezměnil i přes proklamované rozhořčení a nesouhlas s praktikami pretorijské

²³⁸ *Action Against Apartheid: What You Can Do about Racial Discrimination in South Africa*, American Committee on Africa, [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/document/metadata.php?objectid=32-130-B67>, [cit. 2. července 2011].

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ MINTER, William, HOVEY, Gail, COBB, Charles, *No Easy Victories: African Liberation and American Activists over a Half – Century, 1950-2000*, New Jersey 2008, s. 751.

²⁴¹ WHITE, George, *Holding the Line*, Oxford 2005, s. 104 – 105.

vlády. Eisenhowerova administrativa neměla v úmyslu uvádět do praxe jakákoli vojenská či ekonomická opatření proti Jižní Africe. Hlavní motivací pro udržení dobrých vztahů byl americký přístup k surovinovým i lidským zdrojům v této části kontinentu. Ještě v roce 1960 tak uzavřely Spojené státy s jihoafrickou vládou smlouvu o výrobě tří kontrolních stanic pro NASA.²⁴²

4.5.3. Rozvoj amerického hnutí proti apartheidu v 60. letech

Incident v Sharpeville vytvořil vhodnou situaci pro rozvoj hnutí proti apartheidu. Krvavý incident, ve kterém zemřeli nevinní domorodí obyvatelé, podnítil široký zájem veřejnosti a rozšířil řady aktivistů. Ti se v průběhu 60. let snažili vyvíjet konstantní tlak na americkou vládu a přimět politické představitele k přehodnocení diplomatických vztahů a ekonomických kontaktů s Jižní Afrikou. Boj za přijetí ekonomických a vojenských sankcí pokračoval v následujících třiceti letech a až na konci 80. let došlo k jejich reálnému prosazení. Důležitým úspěchem antiapartheidních hnutí v 60. letech bylo především rozšíření všeobecného povědomí o apartheidu v americké společnosti a vytvoření negativního obrazu.

Přes neochotu amerických politických představitelů rušit obchodní svazky s SAU lze již v prvních letech pozorovat výsledek tlaku veřejnosti v zahraniční politice. Povinností americké vlády se stalo alespoň slovně odsuzovat apartheid a rasové nespravedlnosti režimu. Největší kritiku z úst amerických politických vůdců získala Jižní Afrika v době Kennedyho administrativy.²⁴³ John F. Kennedy ve svých projevech všeobecně podporoval hnutí za občanská práva a rasovou rovnoprávnost. Ve svém proslovu k Valnému shromáždění OSN 20. října 1963 nezapomněl připomenout hrozbu apartheidu, která stojí proti americkým ideálům a přesvědčení. *„Věřím, že nejen náš národ, ale i ostatní multirasové společnosti dosáhnou standardu spravedlnosti. Stojíme proti apartheidu a všem formám útisku lidských bytostí. Neobhajujeme práva černých Afričanů proto, abychom odtud vyhnali bílé Afričany. Naším zájmem jsou práva všech lidí na rovnost před zákonem. A dokud*

²⁴² KARIS, G. Thomas, U. S. Policy toward Apartheid, From Truman to Ford, In: MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, s. 336.

²⁴³ Tamtéž.

*jsou lidská práva neoddělitelná, nemůže tato organizace zůstat nečinná, pokud jsou tato práva zneužívána a zanedbávána jakýmkoli jejím členským státem.*²⁴⁴

Součástí americké rétoriky tohoto období bylo velmi často slovo: „opovržení“, které mělo vyjadřovat postoj americké vlády k apartheidu.²⁴⁵ Kennedy souhlasil také s přistoupením na omezené zbrojní embargo. Toto zbrojní embargo ovšem opět neznamenal okamžitý a úplný zákaz prodeje veškerých zbraní a střeliva do Jižní Afriky, jaký si představovaly některé africké a asijské státy v OSN. Podle slov amerického zástupce v OSN Francise T. P. Plimptona znamenala americká zbrojní opatření vůči Jižní Africe to, že USA nebudou prodávat zbraně přímo využitelné pro prosazování politiky apartheidu: „*Abych to uvedl na pravou míru, Spojené státy americké přijaly a prosazují embargo na prodej zbraní vládě Jižní Afriky, pro státní či komerční účely, které by mohly být použity vládou k prosazování politiky apartheidu v Jižní Africe nebo v Jihozápadní Africe.*“²⁴⁶ Obchod s některými druhy defenzivních zbraní a vojenským materiálem tedy dále pokračoval. Johnsonova administrativa poté přikročila ke zpřísnění zbrojního embarga a některým dalším opatřením, například v oblasti námořní kooperace.

Apartheid se stal častým terčem kritiky v důležitých projevech významných osobností a sloužil jako ospravedlnění boje za občanská práva. Díky apartheidu se nejednalo o boj proti útlaku v jedné zemi, ale o mezinárodní boj proti diskriminaci. Velkým odpůrcem apartheidu se logicky stal i Martin Luther King²⁴⁷ či Malcolm X. Dne 10. prosince 1962, tedy na mezinárodní den lidských práv, sepsali Martin Luther King společně s Albertem Luthulim apel pro akci proti apartheidu. Apel upozorňuje na Deklaraci svědomí a nesplnění požadavků, které v ní byly obsaženy, jihoafrickou vládou. Naopak došlo ke zpřísnění apartheidního režimu a perzekucím diskriminované části populace.

Mezi výčtem vládních perzekučních opatření byl zahrnut i incident v Sharpeville a další menší krvavé incidenty, které již většinou světové pozornosti unikly či byly Sharpevillem zastíněny. Objevuje se zde politování nad dosavadní

²⁴⁴ *Address Before the 18th General Assembly of the United Nations, September 20, 1963*, [online], URL: <http://www.jfklibrary.org/Research/Ready-Reference/JFK-Speeches/Address-Before-the-18th-General-Assembly-of-the-United-Nations-September-20-1963.aspx>, [cit. 2. července 2011].

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Vyjádření Francise T. P. Plimptona z 19. října 1962, *Implementation of the U. S. Arms Embargo*, [online], URL: http://www.archive.org/stream/implementationof00unit/implementationof00unit_djvu.txt, [cit. 2. července 2011].

²⁴⁷ Viz příloha č. 23.

nečinností okolních států, které nechaly vzniknout Jihoafrickou republiku plně v rukou vlády prosazující rasovou segregaci. „*Republika apartheidu je dnes realitou pouze proto, že lidé a vlády světa nebyly ochotny uvalit karanténu.*“²⁴⁸ Opět se zde opakují požadavky na ekonomickou, diplomatickou i vojenskou karanténu Jižní Afriky. Pod tuto výzvu, která vyšla pod záštitou ACOA, se podepsalo více než 150 významných osobností.

Martin Luther King, který se řídil heslem „*nespravedlnost kdekoli je ohrožením spravedlnosti všude na světě*“,²⁴⁹ pokračoval ve svém boji proti apartheidu i v následujících letech až do svého zavraždění. V roce 1963 byl vytvořen Zvláštní výbor proti apartheidu v rámci OSN. Autorem prvního dopisu, který výbor při zahájení činnosti obdržel, byl opět Martin Luther King. V roce 1964 byl King oceněn za svůj nenásilný boj za občanská práva Nobelovou cenou míru. Na cestě do Osla, kde měl cenu převzít, se zastavil v Londýně. Zde Martin Luther King pronesl projev zaměřený speciálně na Jižní Afriku, kde opět vyzýval americkou i britskou vládu k přijetí účinných ekonomických sankcí. „*Pokud by se Spojené království a Spojené státy rozhodly zítra ráno již nenakupovat jihoafrické zboží, zlato a přijmout ropné embargo, pokud by se naši investoři a kapitalisté vzdali podpory rasové tyranie, apartheid by byl ukončen.*“²⁵⁰ Na trvajícím útlaku jihoafrického lidu pak nezapomněl upozornit ani při samotném přebírání Nobelovy ceny v Oslu.²⁵¹

Zvedající se důležitost jihoafrického vývoje v Jižní Africe dokládá i rozhodnutí Roberta F. Kennedyho přijmout pozvání Národní unie jihoafrických studentů (*National Union of South African Students*) a podniknout v doprovodu své ženy cestu po zemi, která se stala terčem světové kritiky.²⁵² Návštěvu Jižní Afriky

²⁴⁸ *Appeal for Action Against Apartheid – Statement issued jointly by Chief Albert Luthuli and Reverend Martin Luther King, Jr.*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4650>, © ANC 2011, [cit. 2. července 2011].

²⁴⁹ *Letter from a Birmingham Jail, 16. 4. 1963*, [online], URL: http://www.africa.upenn.edu/Articles_Gen/Letter_Birmingham.html, © 2010 African Studies Center, [cit. 3. července 2011].

²⁵⁰ Součástí jeho projevu zde je opět odkaz k Sharpevillu: „...vyvrcholilo střelením v Sharpevillu...“ Dr. Martin Luther King Jr., *Speech on South Africa, In London – December 1964*, [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/speeches/africaking.php>, [cit. 2. července 2011].

²⁵¹ „*Ocenili jste ještě jednou vůdce Luthuliho z Jižní Afriky, jehož zápas pro a za jeho lidi se neustále setkává s brutálním postupem lidské nehumánnosti.*“ *Martin Luther King's Acceptance Speech, on the Occasion of the Award of the Nobel Peace Prize in Oslo, December 10, 1964*, [online], URL: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1964/king-acceptance.html, Copyright © Nobel Media AB 2011, [cit. 2. července 2011].

²⁵² MINTER, William, HOVEY, Gail, COBB, Charles, *No Easy Victories: African Liberation and American Activists over a Half – Century, 1950 – 2000*, s. 761.

podnikl senátor státu New York v červnu roku 1966 a svou přítomností přilákal silnou pozornost médií.²⁵³ Návštěva předního amerického politika trvala pouhých 5 dní, od 4. do 9. června, ale způsobila senzaci v celé Jižní Africe. Tato událost vyvolala v utlačovaném obyvatelstvu víru v to, že se o jejich osud lidé ve světě zajímají, a Robert Kennedy byl domorodým obyvatelstvem přijat s nevídaným nadšením. Během svého pobytu v Jihoafrické republice navštívil i Alberta Luthuliho, se kterým hovořil o problémech Afrického národního kongresu a boje proti apartheidu. Podle deníku *New York Times* popsal Kennedy vůdce ANC jako toho „...nejcharismatictějšího muže, kterého potkal na svých cestách po světě“.²⁵⁴

Nejnadšenějšího přijetí se Kennedymu dostalo v Sowetu, chudinské čtvrti Johannesburgu. Zástupy nadšených obyvatel obklopile auto projíždějícího senátora a snažily se jej dotknout.²⁵⁵ Během těchto pěti červnových dnů navštívil nespočet škol, kostelů a pronesl několik „plamenných“ projevů. Věrný odkazu svého bratra důrazně apeloval na dodržování základních lidských práv a změnu přístupu pretorijské vlády k domorodému obyvatelstvu. Ačkoli jeho cílem nebyl přímý útok na jihoafrickou vládu, hlavní představitelé státu se s Kennedym odmítli setkat. Tato skutečnost se stala oblíbeným námětem karikatur.²⁵⁶ Senátor se tak setkal pouze s představiteli tzv. bílých liberálů, jež reprezentovali Alan Paton či Helen Suzman.²⁵⁷

Nejnámější často používaný citát, ve kterém Robert Kennedy připomněl podobnost vývoje USA i Jižní Afriky, pochází z projevu na univerzitě v Kapském městě předneseného 6. června 1966. „*Přišel jsem kvůli svému hlubokému zájmu o zemi osídlenou Nizozemci v polovině 17. století, poté převzatou Brity a nakonec samostatnou. Zemi, ve které byli domorodí obyvatelé napřed utlačováni, a vztahy s nimi zůstaly problematické do dnešních dnů... Zemi, která kdysi importovala otroky, a dnes se snaží smazat poslední stopy dřívějšího otroctví. Hovořím samozřejmě o Spojených státech amerických.*“²⁵⁸ Ve svých projevech proklamoval

²⁵³ Viz příloha.

²⁵⁴ Kennedy Sees Luthuli and Finds Him ‘Impressive’, *New York Times* 9. 6. 1966.

²⁵⁵ Viz příloha č. 25.

²⁵⁶ Viz příloha č. 26.

²⁵⁷ *RFK In the Land of Apartheid, Ripple of Hope* [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/back.php#a>, [cit. 2. července 2011].

²⁵⁸ *Robert F. Kennedy, University of Cape Town, South Africa, N.U.S.A.S. "Day of Affirmation" Speech June 6th, 1966*, [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/speeches/unicape.php>, [cit. 3. července 2011].

americkou opozici vůči jakékoli formě diskriminace a utlačování obyvatelstva doma i kdekoli ve světě.

Návštěva senátora Kennedyho znamenala i přes své krátké trvání opět zvýšení zájmu americké i světové společnosti o situaci v Jižní Africe. Přesto po svém návratu do USA se Robert Kennedy příliš v dalším boji proti apartheidu neangažoval.²⁵⁹ Ovšem jeho slova o „...vlnách naděje, které mohou vytvořit proud a smést ty nejmocnější zdi odporu a tyranie...“ daly naději utlačovanému obyvatelstvu Jižní Afriky.²⁶⁰

Americký boj proti apartheidu v 60. letech prezentuje spíše rétorická vyjádření nesouhlasu s politikou apartheidu. Významným pokrokem v tomto období je pokus o propojení organizací, které se angažují ve stejné oblasti, a jejich koordinaci. Proto bylo v roce 1962 vytvořeno seskupení s názvem Americké černošské zasedání pro Afriku (*American Negro Leadership Conference on Africa*), ve kterém se setkali zástupci různých organizací a na jehož založení se podílel i Martin Luther King.²⁶¹ Působnost tohoto uskupení však trvala pouze do konce 60. let.²⁶²

Hlavním úspěchem snahy aktivistů se stalo proniknutí základních informací o apartheidu do povědomí většiny obyvatel USA a oslovení i nižších sociálních vrstev. Velký ohlas zaznamenalo antiapartheidní hnutí především na univerzitní půdě a v akademických kruzích. Důležitou součástí protiapartheidního proudu tvořili právníci, kteří poskytovali právní ochranu nespravedlivě zatčeným a emigrantům z Jižní Afriky.²⁶³ Odpor vůči apartheidu, který se v 60. letech ujal v americké společnosti, vytvořil pevné základy pro nárůst v masové sociální hnutí 70. a především 80. let. Ve veřejných projevech se objevily myšlenky o společné odpovědnosti za dodržování lidských práv ve světě. Rasová diskriminace i v cizí

²⁵⁹ MINTER, Wiliam, HOVEY, Gail, COBB, Charles, *No Easy Victories: African Liberation and American Activists over a Half – Century, 1950 – 2000*, s. 761.

²⁶⁰ Tento citát se stal i názvem filmu o návštěvě Jižní Afriky Robertem Kennedym z roku 2009 – *RFK in the Land of Apartheid, Ripple of Hope. Robert F. Kennedy, University of Cape Town, South Africa, N.U.S.A.S. "Day of Affirmation" Speech June 6th, 1966*, [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/speeches/unicape.php>, [cit. 3. července 2011].

²⁶¹ American Negro Leadership Conference on Africa, [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/organization.php?name=American+Negro+Leadership+Conference+on+Africa> [cit. 3. července 2011].

²⁶² HOLEČKOVÁ, Eva, *Americké hnutí proti apartheidu*, s. 30.

²⁶³ Tamtéž.

zemi se tak stala mezinárodní otázkou a morální povinností americké společnosti bylo postavit se této hrozbě.

Závěr

Jižní Afrika se v důsledku kolonizačního procesu stala domovem mnoha národů, které přišly z různých koutů světa. Ve dvacátém století se zde plně prosadil africký nacionalismus a rasistická ideologie, která se vyvíjela na území dnešní Jihoafrické republiky již od příchodu prvních Evropanů. Soužití různých rasových skupin a nedorozumění mezi nimi dalo vzniknout ideji apartheidu, jež hlásala rovné příležitosti k vývoji v rámci rasové segregace. Politika tzv. „oddělené svobody“ se začala prosazovat již od vzniku Jihoafrické unie roku 1910 a k jejímu hlavnímu rozvoji ve všech oblastech života došlo v 50. a 60. letech. Režim apartheidu začala plně prosazovat Malanova Národní strana po svém vítězství ve volbách roku 1948. Pro posílení bělošské dominance v unii posloužilo zákonodárství, v jehož rámci byla plně zakotvena rasová nerovnost obyvatel. V Jihoafrické unii tak vznikl otevřeně rasistický režim, který lze srovnat pouze se dvěma příklady v historii. Úroveň rasistického zákonodárství se podobá situaci v Německu v období let 1933 – 1945. V druhé řadě lze také teorii apartheidu srovnat s americkou *separate – but – equal doctrine*.

V 50. a především 60. letech se nespokojenost domorodého a barevného obyvatelstva projevila organizovaným odporem vůči vládě a vládním nařízením. Až do roku 1960 se domácí rezistence projevovala nenásilnou formou neuposlechnutí předpisů a občanské neposlušnosti. Vedoucí představitelé jedné z nejvlivnějších organizací – Afrického národního kongresu – prosazovali nenásilný boj proti režimu apartheidu. Hlavním nástrojem boje se staly demonstrace, stávky a oficiální bojkoty. Současně se také snažili zviditelnit jihoafrický problém ve světě. V roce 1960 došlo k důležitému zvratu v dějinách Jižní Afriky, který změnil budoucí vývoj této země. Dne 21. března byla Panafrickým kongresem vyhlášena protestní akce proti pasovému zákonu, který byl symbolem útlaku nebělošského obyvatelstva. Shromáždění demonstrantů před policejní stanicí v Sharpeville skončilo krveprolitím. Po skončení střelby zůstalo na místě incidentu ležet 69 mrtvých a mnoho zraněných. Incident vešel do dějin jako masakr v Sharpeville.

V Jižní Africe způsobila tato událost krátkodobou krizi režimu, který musel přijmout silnější opatření k udržení vlády. ANC i PAC byly postaveny mimo zákon a v zemi zesílila perzekuce odpůrců apartheidu, kteří odešli do ilegality nebo také do

zahraničního exilu. Domácí boj proti apartheidu změnil původní nenásilný charakter. Nové ozbrojené složky obou kongresů Umkonto we Sizwe a Poqo byly vytvořeny po incidentu v Sharpeville a po následných represivních akcích státního aparátu. Incident také vyvolal obavy vládnoucí skupiny obyvatel, která se začala cítit ohrožena „hordou“ domorodého obyvatelstva a podporovali další utužování apartheidního systému. V referendu o vyhlášení republiky tak většina bělošského obyvatelstva hlasovala pro větší samostatnost země.

Dalekosáhlé důsledky se projevily v mezinárodních vztazích. Fotografie z incidentu se druhý den objevily v novinách po celém světě a vyvolaly zděšení především v zemích západní civilizace. Jižní Afrika byla v poválečném světě vnímána jako důležitý spojenec vítězných velmocí a aktivní člen mezinárodní diplomacie. Masakr v Sharpeville však velmi ovlivnil vnímání apartheidu v očích světové veřejnosti a poškodil reputaci jihoafrické vlády na mezinárodním poli. Prezentace politiky rasové segregace v médiích se posunula ke zcela negativnímu pólu a Jižní Afrika se stala tématem často diskutovaným v televizních i rozhlasových přenosech. Poválečný důraz na lidsko – právní tematiku zvýšil mezinárodní zájem o vývoj situace v Jižní Africe.

V 60. letech došlo k silnému rozvoji protiapartheidního hnutí v západní Evropě, severní Americe a dalších státech, kde si získalo téměř nevídanou popularitu a podporu i u nižších sociálních vrstev. Silný odpor vůči rasové diskriminaci se objevil v Kanadě, političtí představitelé vyslovili ostrou kritiku vůči postupu jihoafrické vlády. Protest proti masakru v Sharpevillu měl veliký ohlas i ve Velké Británii, Austrálii a Spojených státech amerických, v nichž aktivisté pořádali protestní pochody. Vyzývali své vlády k přijetí diplomatických a ekonomických sankcí, které by přiměly Jižní Afriku upustit od apartheidu. Ačkoli v 60. letech ještě snahy aktivistů nezaznamenaly výraznější úspěch u politických představitelů těchto zemí, stalo se alespoň povinností veřejně odsuzovat politiku apartheidu a všechny formy rasové diskriminace.

Tématika porušování lidských práv v Jižní Africe ovlivnila zahraniční politiku jednotlivých států i multilaterální vztahy v nadnárodních organizacích. Otázka přístupu k Jihoafrické unii (a později k Jihoafrické republice) se výrazně dotkla Commonwealthu, OSN a také OAU. V Britském společenství národů vyvolal

odpor k politice apartheidu debaty o přehodnocení přístupu k zásadě domácí jurisdikce členských států. Střetly se zde dva důležité principy, tedy neintervence a mnohonárodnostní podstata Commonwealthu. Dokonce se objevily spekulace o vyloučení Jižní Afriky ze společenství, neboť některé africké a asijské státy odmítaly sdílet členství se státem, který praktikuje rasovou diskriminaci. Rozsáhlá kritika ze strany těchto států, ale i podpora Kanady v otázce neslučitelnosti apartheidu s podstatou Commonwealthu, odradila Hendrika Verwoerda od podání žádosti ke znovupřijetí do společenství. V roce 1961 tak v důsledku debaty, která se rozvinula po masakru v Sharpeville vystoupila Jižní Afrika z Commonwealthu. Mezi členskými státy postupně převládl důraz na mnohonárodnostní princip společenství, který byl nakonec potvrzen v Singapurské deklaraci principů Commonwealthu.

Pro OSN se otázka apartheidu stala od roku 1960 pravidelným problémem, který řešilo především Valné shromáždění, ale i Rada bezpečnosti. Jižní Afrika byla členem organizace od samého začátku a Jan Smuts se výrazně podílel na jejím vzniku. Projevy politiky apartheidu stály však v přímém rozporu se základními principy, které proklamovala Charta OSN. Incident v Sharpeville podnítil generálního tajemníka OSN Daga Hammarskjölda k návštěvě Jižní Afriky. Jeho diplomatická aktivita ovšem nepřinesla očekávaný výsledek a jeho náhlá smrt znemožnila pokračování hovoru s jihoafrickou vládou. Vzhledem k tomu, že Jižní Afrika odmítla jakoukoli kritiku apartheidu jako vměšování do vnitřních záležitostí, začala mezi členskými státy debata o samotném principu domácí jurisdikce. Rasová rovnoprávnost se nakonec stala mezinárodní záležitostí, která ohrožovala mír po celém světě.

Organizace africké jednoty se angažovala proti Jižní Africe od svého založení. Již v Chartě OAU je možné najít vyjádření k apartheidu, který představoval „zločinecký“ režim. Na rozdíl od obou předchozích organizací OAU nemusela řešit otázku domácí jurisdikce, neboť Jižní Afrika nebyla členem a ani nebyla k založení pozvána.

Všechny tři organizace, Commonwealth, OSN i OAU, považovaly rasovou segregaci za mezinárodní problém, který již nespadá do oblasti domácích záležitostí, a za hrozbu celosvětového míru. Apartheid se neslučoval se základními principy těchto organizací. Boj proti rasové diskriminaci v Jižní Africe rezonoval

v poválečném světě v rámci zvedající se podpory dodržování lidských práv, a měl tedy výrazný vliv na formování morálních zásad moderní společnosti. Důležitou součástí boje proti apartheidu se stal také sportovní a kulturní bojkot Jižní Afriky, který se začal hojně rozvíjet také v 60. letech. Post – sharpevillový odpor vůči Jižní Africe způsobil její vyloučení z mezinárodních sportovních klání a také z olympijské účasti.

Velmi silný ohlas odporu vůči masakru v Sharpeville a následné debaty o nemorálnosti politiky apartheidu zasáhly i Spojené státy americké. Zde bylo antiapartheidní hnutí spojeno s domácím hnutím za občanská práva v samotných USA. Odkazy k incidentu v Sharpeville obsahovaly projevy Martina Luthera Kinga a dalších aktivistů. Boj za rasovou rovnoprávnost dostal i zde mezinárodní dimenzi. Ohlas antiapartheidních myšlenek lze vypožorovat i ve vysoké politice. Pro americké politické představitele se stalo povinností alespoň slovně atakovat politiku apartheidu. Proto je možné najít odsouzení jihoafrického režimu i v projevech prezidenta Johna F. Kennedyho, který navíc přijal omezené zbrojní embargo vůči Jižní Africe. Význam jihoafrické otázky v USA lze ilustrovat i na tom, že Robert Kennedy přijal pozvání do Jihoafrické republiky a při své návštěvě vyjádřil nesouhlas s politikou apartheidu a podporu zavedení rasové rovnoprávnosti v zemi.

Hlavním úspěchem protipartheidních hnutí v 60. letech se stalo rozšíření obecného povědomí o situaci v Jižní Africe. To vytvořilo vhodné základy pro rozvoj antiapartheidního hnutí v široké sociální hnutí, které v dějinách prakticky nemělo obdoby. Boj proti apartheidu se stal morální povinností vyspělé společnosti moderních států. Velmi důležitý podíl na tomto celosvětovém hnutí měl i incident v Sharpeville. Zmasakrování neozbrojených demonstrantů policejními složkami státu se stalo symbolem útlaku domorodého obyvatelstva. Tento incident určitým způsobem legitimizoval hnutí proti apartheidu a veřejně zdiskreditoval jihoafrickou vládu. Od roku 1960 musel „zločinecký“ režim čelit kritice z různých stran a postupem času se dostal do diplomatické izolace.

Sharpeville neztratil svou symbolickou hodnotu ani dnes. Dvacátý první březen byl OSN prohlášen Mezinárodním dnem za odstranění rasové diskriminace. Památku obětí apartheidu si tedy lidé připomínají dodnes. Sharpeville znamenal důležitý mezník v dějinách Jižní Afriky, ovšem nelze konstatovat, že představoval

jedinou událost, která podnítila proti – apartheidní aktivity v zahraničí. V následujících letech se objevily další incidenty, které měly podobný vliv. V sedmdesátých letech upoutala světovou veřejnost vzpoura v Sowetu. Dne 16. června 1976 použila policie střelné zbraně na několikatisícový zástup protestujících studentů. Během střelby zemřelo 23 místních studentů, mezi nimiž byly i děti. Incident v Sowetu utužil světové opovržení režimem apartheidu a připomněl zděšení z incidentu v Sharpeville. Masakr v Sharpeville byl však prvním projevem brutálnosti jihoafrického režimu, který otevřel oči světové veřejnosti.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Action Against Apartheid: What You Can Do about Racial Discrimination in South Africa, American Committee on Africa, New York 1960.

ANC Youth League Manifesto, African National Congress, 1944.

Apartheid in South Africa, Summary of the Report of the Special Committee on the Policies of Apartheid of the Government of the Republic of South Africa, United Nations, New York 1963.

BIKO, Steve, *I write what I like*, Oxford 1987.

Charter of the United Nation, United Nations, San Francisco, 26. 7. 1945.

Dokumenty k politickému vývoji Afriky (dokumenty z konferencí), Ministerstvo zahraničí, Praha 1968.

International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid South Africa Emergency Campaign, Call for Action, American Committee on Africa, New York 1960.

KING, Martin Luther, *Letter from a Birmingham Jail*, Birmingham, 16. 4. 1963.

LUTHULI, Albert, KING, Martin Luther, *Appeal for Action Against Apartheid*, 10. 12. 1962.

LUTHULI, Albert, *No Arms for South Africa*, African National Congress, 8. 5. 1963.

LUTHULI, Albert, *Statement by Albert Lutuli (Jointly with Dr. G. M. Naicker and Peter Brown) Appealing to the British People to Boycott South Africa*, 5. 12. 1959.

MANDELA, Nelson, *Conversation with myself*, London 2010.

MANDELA, Nelson, *Long Walk to Freedom*, London 1994.

Manifesto of Umkhonto we Sizwe, Leaflet issued by the Command of Umkhonto we Sizwe, African National Congress, 16. 12. 1961.

Mezinárodní úmluva o potlačení a trestání zločinů apartheidu, 1973.

Mezinárodní úmluva proti apartheidu ve sportu, New York 1985.

Monday 26th June, National Day of Protest and Mourning, African National Congress, 26. 6. 1950.

No Easy Walk to Freedom, Articles, Speeches and Trial Adresses of Nelson Mandela, London, Ibadan, Nairobi, Lusaka 1976.

NYERERE, Julius, *On the Boycott of South Africa*, Letter by Julius Nyerere to the editor of *Africa South*, 5. 10. 1959.

Programme of Action, Statement of Policy Adopted at the ANC Annual Conference, African National Congress, 17. 4. 1949.

ROOSEVELT, F. D., CHURCHILL, W. S., *The Atlantic Charter*, Newfoundland, 14. 8. 1941.

Singapore Declaration of Commonwealth Principles, Singapore, 1971.

The Freedom Charter, African National Congress, Cliptown, 26. 6. 1955.

Verwoerd aan die woord, Toesprake 1948 – 1962, Praetoria 1964.

Všeobecná deklarace lidských práv, Helsinky, 10. 12. 1948.

Seznam použitých zákonů

A) Jihoafrické unie:

Natives Land Act 1913

Natives Urban Areas Act 1923

Immorality Act 1927

Prohibition of Mixed Marriages Act 1949

Immorality Amendment Act 1950

Population Registration Act 1950

Group Areas Act 1950

Suppression of Communism Act 1950

Natives Act 1952

Reservation of Separate Amenities Act 1953

Bantu Education Act 1953

B) Jihoafrické republiky:

Unlawful Organizations Act 1960

Seznam použitých projevů:

Hendrik Frensch Verwoerd: *Bedankingswoord gerig aan mnr. Harold Macmillan, Eerste Minister van die Verenigde Koninkryk*, Cape Town, 3. 2. 1960.

Daniel François Malan: *Election Speech*, 1. 6. 1948

John F. Kennedy: *Address Before the 18th General Assembly of the United Nations*, 20. 9. 1963.

Martin Luther King Jr.: *Speech on South Africa*, London, 5. 12. 1964.

Martin Luther King Jr.: *Acceptance Speech, on the Occasion of the Award of the Nobel Peace Prize*. Oslo 10. 12. 1964.

Robert F. Kennedy: *"Day of Affirmation" Speech*, Cape Town, 6. 6. 1966.

Paul Maylam, *A Tragic Turning – point: Remembering Sharpeville Fifty Years on*, Grahamstown, 23. 3. 2010.

Nelson Mandela: *Speech by President Nelson Mandela at the Signing of the Constitution*, Sharpeville, 10. 12. 1996.

Albert Luthuli: *The Liberation Struggle is on in Earnest, Presidential Address to the 47th Annual Conference of the African National Congress*, Durban, 12. 12. 1959.

Pierre Berton: *Canada Must Show Some Moral Guts, Speech given in Committee of Concern for South Africa*, Ottawa, 23. 2. 1961.

Použití rezoluce OSN:

Resolution Adopted by the General Assembly no. 1904 (XVIII) United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, United Nations, 20. 11. 1963.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 103 (I), Persecution and Discrimination, United Nations, 19. 11. 1946.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 44 (I), Treatment of Indians in the Union of South Africa, United Nations, 8. 12. 1946.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 395 (V), Treatment of People of Indian Origin in the Union of South Africa, United Nations, 2. 12. 1950.

Resolution Adopted by the Security Council no. 134, Question Relating to the Situation in the Union of South Africa, United Nations, 1. 4. 1960.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 1598 (XV), Question of Race Conflict in South Africa Resulting from the Policies of Apartheid of the Government of the Union of South Africa, United Nations, 13. 4. 1961.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 1761 (XVII.), The Policies of Apartheid of the Government of the Republic of South Africa, United Nations, 20. 12. 1962.

Resolution Adopted by the Security Council 181, Resolution of 7. August 1963, United Nations, 7. 8. 1963.

Resolution Adopted by the General Assembly GA 1899 (XVIII), Question of South West Africa, United Nations, 13. 11. 1963.

Resolution Adopted by the General Assembly 1881, The Politics of Apartheid of the Republic of South Africa, United Nations, 11. 10. 1963.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 2142 (XXI), Elimination of all Forms of Racial Discrimination, United Nations, 24. 10. 1966.

Resolution Adopted by the General Assembly no. 2396 (XXIII.), The Policies of Apartheid of the Government of South Africa, United Nations, 2. 12. 1968.

Tisk:

The Times

The New York Times

The Guardian

Použité články z tisku:

Mr. Macmillan's Appeal to South Africans, *The Times*, 4. 2. 1960, s. 15.

Heard in Silence, *The Times*, 4. 2. 1960, s. 10.

Mr. Macmillan Concludes a Memorable Visit, *The Times*, 6. 2. 1960.

The Tragedy at Sharpeville, *The New York Times*, 22. 3. 1960.

Dozens killed in Sharpeville, *The Guardian*, 22. 3. 1960.

56 Killed in Riot near Johannesburg, *The Times*, 22. 3. 1960, s. 11.

South Africa Decides to Leave, *The Times*, 16. 3. 1961, s. 14.

Many shot in Back in Sharpeville Riot, *The New York Times*, 4. 5. 1960.

Kennedy Sees Luthuli and Finds Him 'Impressive', *New York Times* 9. 6. 1966.

Literatura:

ABEL, L. Richard, *Politics by Other Means, Law in the Struggle Against Apartheid, 1980 – 1994*, New York, London 1995.

ANKUMAN, A. Evelyn, *The African Commission on Human and People's Rights*, The Hague, London, Boston 1996.

BARRY, WILLIAMS, *Modern Africa 1870 – 1970*, London 1976.

BUDIL, Ivo T., *Válka Zuluů: Britsko – zulská válka v roce 1879*, Praha 2006.

BUDIL, Ivo T., *Jitro Árijců, Život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie*, Praha 2009.

BENTLEY, A. Kristina, SOUTHALL, Roger, *An African Peace Process*, Cape Town 2005.

BIRMINGHAM, David, *The Decolonization of Africa*, London 1995.

BLACKBURN, Robin, *The Making of New World Slavery, From the Baroque to the Modern 1492-1800*, London, New York 1997.

BOND, Patrick, *Against Global Apartheid; South Africa meets the World Bank, IMF and International Finance*, London, New York 2003.

BONNETT, Alstair, *Anti – racism*, London 2000.

BRENDALYN, P. Ambrose, *Democratization and the Protection of Human Rights in Africa*, London 1995.

BRIAN, Martin, *Justice Ignited: The Dynamics of Backfire*, Littlefield 2007.

CAMERON, Threwhella, *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika in Woord en Bleed*, Kaapstadt, Pretoria 1986.

COLEMAN, Max, *A Crime Against Humanity: Analysing the Repression of the Apartheid State*, Johannesburg, Bellville, Cape Town 1998.

CURTIN Philip; FEIERMAN Steven; THOMPSON Leonard; VANSINA Jan; *African History*, London 1978.

ČERNÝ, Václav, *Rasismus, jeho základy a vývoj*, Praha 1995.

DACÍK, Tomáš, *Člověk a rasa*, Brno 2001.

DAVENPORT, T. R. H., *South Africa; A modern History*, Hong Kong 1993.

DAVIS, V. Geoffrey, *Southern African Writing: Voyages and explorations*, Amsterdam, Atlanta 1994.

ELDREDGE, ELIZABETH A., *Power in Colonial Africa*, London 2007.

ELPICK, Richard, DAVENPORT, Elphick, *Christianity in South Africa, A political, social and cultural history*, Cape Town 1997.

EWANS, Martine, *European Atrocity, African Catastrophe: Leopold II., the Congo Free State and its Aftermath*, London 2002.

FAGE, J. D., *A History of Africa*, London, New York 2006.

Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů, Informační centrum OSN v Praze, Praha 2005.

FREDRICKSON, M. George, *White Supremacy; A Comparative study in American and South African History*, New York, Oxford 1981.

FREDRICKSON, M. George, *Racism, A Short Story*, New Jersey 2002.

FRYER, Marlene, *The Road to Democracy in South Africa, Vol. 1 (1960 – 1967)*, Cape Town 2004.

GIBSON, L. James, *Overcoming Apartheid, Can Truth Reconcile a Divided Nation*, New York 2004.

GORMAN, G. E., *The South African Novel in English since 1950*, Boston 1978.

GREADY, Paul, *The Era of Transitional Justice*, New York 2011.

GUMEDE, William Mervin, *Thabo Mbeki and the battle for the soul of the ANC*, London 2007.

HEYWOOD, Christopher, *A History of South African Literature*, Cambridge 2004.

HORN, Peter, *Writing my Reading: Essays on Literary Politics in South Africa*, Amsterdam, Atlanta 1994.

HRBEK, Ivan, *Dějiny Afriky*, Praha 1966, s. 45.

HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010.

CHAN, Stephen, *Exporting Apartheid: Foreign policies in Southern Africa 1978-1988*, London 1990.

ILLIFE, John, *Afrika a Afričané*, Praha 2001.

JOYCE, Peter, *The Making of a Nation, South Africa's Road to Freedom*, Cape Town 2007.

- KALLEY, A. Jacquellin; SCHOEMAN, Elna; ANDOR, L. E.; *Southern African Political History; Chronology of Key Political Events from Independence to Mid – 1997*, London 1999.
- KAMÍN, Tomáš, MACHALOVÁ, Tatiana, *Kritika rasy a rasismu*, Brno 2003.
- KILLIAN, G. D., *African Writers on African Writing*, London 1973.
- KITAHARA, MICHIO, *The African Revenge*, Ohio 1997.
- KLÍMA, Jan, *Poslední koloniální válka*, Praha 2001.
- KLOTZ, Audie, *Norms in International Relations, The Struggle Against Apartheid*, Ithaca, London 1995.
- KOSSEW, Sue, *Pen and Power: A Post – Colonial Reading of J. M. Coetzee and André Brink*, Amsterdam, Atlanta 1996.
- LA GUMA, Alex, *Apartheid; Collection of writing on South African Racism by South Africans*, London 1972.
- LEE, Emanoel, *To the Bitter End, A Photographic History of the Boer War 1899 – 1901*, London 1985.
- LESTER, Alan, *From Colonization to Democracy*, London, New York 1998.
- LIPTON, Merle, *Capitalism and Apartheid South Africa, 1910 – 1986*, Worcester 1986.
- LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, New York 2011.
- LOUW, Eric P., *The Rise, Fall and Legacy of Apartheid*, USA 2004.
- MAUK, David; OAKLAND, John, *American Civilization*, London, New York, 2005.
- MEER, Fatima, *Higher than Hope*, London 1990.
- MEMMI, Abert, *The Colonizer and the Colonized*, London 1990.
- MERMELSTEIN, David, *The Anti – Apartheid Reader*, New York 1987.
- MOSTER, Noel, *Frontiers; The Epic of South Africa's Creation and the tragedy of the Xhosa People*, London 1990.
- MURRAY, Rachel, *Human Rights in Africa*, Cambridge 2004.
- MWAKIKAGILE, Godfrey, *South Africa in Contemporary Times*, Praetoria 2008.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Čas soumraku, Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*, Praha 2004.

- NERAD, Filip, *Búrská válka*, Praha 2004.
- NIXON, Rob, *Homelands, Harlem and Hollywood*, New York, London 1994.
- NNAEMEKA, Obioma, NGOZI, Joy, *Engendering Human Rights*, Hampshire 2005.
- OLWAGE, Grant, *Composing apartheid, music for and against apartheid*, Witwaterstrand 2008.
- ORKIN, Mark, *Sanctions against Apartheid*, London 1989.
- ÖZGÜR, A. Özdemir, *Apartheid, the United Nations and peaceful change in South Africa*, New York 1982.
- POSEL, DEBORAH, *The Making of Apartheid 1948 – 1961*, Cape Town 1997.
- PRICE RICHARD, *Making Empire*, Cambridge 2008.
- RHODIE, N. J., *Apartheid: A Socio – historical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea*, Pretoria, Cape Town 1959.
- RICH, Paul B., *State Power and Black Politics in South Africa 1912 – 1951*, London 1996.
- ROLAND OLIVER, J. D. FAGE, *A Short History of Africa*, Victoria 1973.
- ROOS, Neil, *Ordinary Springbook; White Servicemen and Social Justice in South Africa 1939 – 1961*, Cornwall 2005.
- SANDERS, Mark, *Complicities: the intellectual and apartheid*, London 2002.
- SCHUERKENS, Ulrike, *Geschichte Afrikas*, Koln, Weimar, Wien 2009.
- SMITH, M. David, *Living Under Apartheid, Aspects of Urbanization and Social Changes in South Africa*, London 1986.
- STENGEL, Richard, *Mandela's Way, Lesson's on Life*, Kent 2010.
- SECHABA, Tsepo, ELLIS, Stephn, *Comrades against Apartheid: the ANC & the South African Communist Party in exile*, London 1992.
- The New Encyclopedia Britannica*, 15th Edition, Chicago 1991.
- THOMPSON, Leonard, *A History of South Africa*, New Haven, London 1990.
- TIBBLE, Anne, *African – English Literature*, London 1965.
- TRUMP, Martin, *Rendering Things Visible*, Athens 1990.
- TUCKER, Martin, *Africa in Modern Literature*, New York 1967.

- VEBTER, Lester, *When Mandela Goes*, Kent 2000.
- WALDMEIR, PATTI, *Anathomy of the Miracle*, London 1997.
- WARWICK, Peter, *The South African War, The Anglo – Boer War 1899 – 1902*, London 1980.
- WELSH, David, SPENCE, J. E., *Ending Apartheid*, London 2011.
- WHITE, George, *Holding the Line*, Oxford 2005.
- WOLPE, Harold, *Race, Class and the Apartheid State*, London, Addis Abeba, Paris 1988.
- WORDEN, Nigel, *Slavery in Duth South Africa*, London 1985.
- WORDEN, Nigel, *The Making of Modern South Africa; Conquest, Segregation and Apartheid*, Oxford, Cambridge 1996.
- WYK, Chris van, *Robert Sobukwe*, South Africa 2006.
- WYK, Chris van, *Walter Sisulu*, South Africa 2006.
- YOUSAF, Nahem, *Apartheid Narratives*, Amsterdam, New York 2001.
- ZEGEYE, Abebe, HARRIS, L. Richard, *Media, Identity and the Public Sphere in Post – Apartheid South Africa*, Leiden, Boston 2003.

Kvalifikační práce:

- NERAD, Filip, *Velká Británie a búrské státy: příspěvek ke studiu politiky v jižní Africe na sklonku viktoriánské éry*, Praha 2004. (rigorózní práce)
- PECH, Lukáš, *Běloši v Subsaharské Africe po roce 1960*, Olomouc 2006. (bakalářská práce)
- PECH, Lukáš, *Mezirasové vztahy v Jihoafrické Republice po pádu Apartheidu*, Olomouc 2009. (diplomová práce)
- PLOCHOVÁ, Dominika, *Komparace rasové politiky apartheidního režimu Jihoafrické republiky a nacistického režimu v Německu*, Praha 2010. (diplomová práce)
- HOLEČKOVÁ, Eva, *Dilema americko – jihoafrických vztahů konce sedmdesátých let a role protipartheidního hnutí v USA*, Praha 2002. (diplomová práce)

Články:

COETZER, P. W., PISANI, J. A. Du, BROODRYK, M., Protest Marches in South Africa, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 28, No. 4 (Dec., 1990), pp. 573 – 602.

EMERSON, Rupert, Dilemmas of American Policy on Africa, *Transition*, No. 25 (1966), pp. 10 – 16.

FORD, Christopher, Political Ideology and Conceptual Change: The Rise and Decline of Apartheid Racial Theory in South Africa 1960 – 1990, *Archiv Orientální* 60, 1992, č. 4, s. 370 – 388.

GIBB, Richard A., The Effect on the Countries of SADCC of Economic Sanctions against the Republic of South Africa, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 12, No. 4 (1987), pp. 398 – 412.

GILIOMEE, Hermann, The Making of the Apartheid Plan, 1929 – 1948, *Journal of Southern African Studies*, Vol. 29, No. 2 (Jun., 2003), pp. 373 – 392.

GURNEY, Christabel, A Great Cause: The Origins of the Anti – Apartheid Movement, June 1959 – March 1960, *Journal of Southern African Studies*, Vol 26., No. 1 (March 2000), s. 123 – 144.

HENSHAW, Peter, Canada and the "South African Disputes" at the United Nations, 1946-1961, *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*, Vol.33, No. 1 (1999), pp. 1 – 52.

HOLEČKOVÁ, Eva, Americké hnutí proti apartheidu, *Historický Obzor*, 15, 2004, č. 1. - 2., s. 27 – 36.

KOORTS, Lindie, An ageing anachronism: D. F. Malan as prime minister, 1948 – 1954, *Kronos* (Bellville), vol. 36, no. 1, Cape Town, Nov. 2010.

LACINA, Karel, Boj pokrokových sil Jižní Afriky proti politice apartheidu a jeho odraz v soudobé politice rasistů, *ČČH* 33, 1985, č. 1, s. 25 – 50.

LACINA, Karel, Historické zdroje apartheidu, *ČČH* 29, 1981, č. 1, s. 38 – 62.

LUKÁŠEK, Libor, Historie a současnost Jihoafrické republiky – od apartheidu k demokracii, *Mezinárodní vztahy* 1999, č. 2, s. 101 – 106.

NIXON, Rob, Apartheid on the Run: The South African Sports Boycott, *Transition*, No. 58 (1992), pp. 68 – 88.

PICKLES, John; WOODS, Jeff, South Africa's Homelands in the Age of Reform: The Case of QwaQwa, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, No. 4 (Dec., 1992), pp. 629 – 652.

PIRIE, G. H., ROGERSON, C. M., BEAVON, K. S. O., Covert power in South Africa: The geography of the Afrikaner Broederbond, In: *Area*, Vol. 12, No. 2, s. 97 – 104.

RODMAN, Kenneth A., Public and Private Sanctions against South Africa, *Political Science Quarterly*, Vol. 109, No. 2 (Summer, 1994), pp. 313 – 334.

SCHWARTZMAN, Kathleen C., Can International Boycotts Transform Political Systems? The Cases of Cuba and South Africa, *Latin American Politics and Society*, Vol. 43, No. 2 (Summer, 2001), pp. 115 – 146.

SMITH, Howard, Apartheid, Sharpeville and reporting of South Africa on BBC 1948 – 1961, *Historical Journal of Film, Radio and Television*, Vol. 13, No. 3 (1993), pp. 251 – 298.

Internetové zdroje:

African Activist Archive, [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/>, [cit. 15. července 2011].

African National Congress, [online], © ANC 2011, URL: <http://www.anc.org.za/>, [cit. 15. července 2011].

African Studies Center, [online], URL: <http://www.africa.upenn.edu/>, © 2010 African Studies Center, [cit. 15. července 2011].

An appalling science, *Sunday Times Heritage Project*, [online], URL: <http://heritage.thetimes.co.za/memorials/wc/RaceClassificationBoard/article.aspx?id=591128>, [cit. 15. července 2011].

BBC Archive, [online], URL: <http://www.bbc.co.uk/archive/>, © 2011, [cit. 15. července 2011].

CBS Digital Archives [online], URL: <http://archives.cbc.ca/>, Copyright © CBC 2011, [cit. 15. července 2011].

Council on African Affairs, [online], URL: <http://www.blackpast.org/?q=aah/council-african-affairs-1942-1955>, Copyright 2007 – 2011, [cit. 1. července 2011].

Digital Innovation South Africa, [online], © 2009, URL: <http://disa.nu.ac.za/>, [cit. 15. července 2011].

Eleanor Roosevelt, [online], URL: http://www.pbs.org/wgbh/amex/eleanor/sfeature/md_ri_08.html, [cit. 1. července 2011].

FOUCAULT, Michel, *Vorlesung vom 17. März 1976*, [online], URL http://www.momo-berlin.de/Foucault_Vorlesung_17_03_76.html, poslední úpravy 25. listopadu 2010, [cit. 20. dubna 2011].

FREDERICKSON, M. Georg, *The Historical Origins and Development of Racism*, [online], URL: http://www.pbs.org/race/000_About/002_04-background-02-01.htm, © 2003 California Newsreel, [cit. 28. května 2011].

A Tribute to Madiba – Nelson Rolihlahla Mandela, *Gallery Ezakwantu*, [online], URL: <http://www.ezakwantu.com/>, Copyright © 2011, [cit. 15. července 2011].

HAMILL, James, *South Africa and the Commonwealth part one: the years of acrimony*, [online], URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_n1554_v267/ai_17281259/?tag=mantle_skin;content, © 2010 CBS Interactive, [cit. 4. července 2011].

Implementation of the U. S. Arms Embargo, [online], URL: http://www.archive.org/stream/implementationof00unit/implementationof00unit_djvu.txt, [cit. 2. července 2011].

Informační centrum OSN v Praze, [online], URL: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>, Copyright © 2005 UNIC Praha, [cit. 15. července 2011].

John F. Kennedy, Presidential library and museum archive, [online], URL: <http://www.jfklibrary.org/Research/About-Our-Collections.aspx>, [cit. 15. července 2011].

KEYAN, Tomaselli, Freedom Square – Back to the Future, *Culture, communication and Media Studies*, [online], URL: http://ccms.ukzn.ac.za/index.php?option=com_content&task=view&id=320&Itemid=44, © 2007, [cit. 30. dubna 2011].

Nobelprize, [online], URL: <http://nobelprize.org/>, Copyright © Nobel Media AB 2011, [cit. 15. července 2011].

North Atlantic Treaty Organization, [online], URL: <http://www.nato.int/cps/en/SID-E8F86794-F9BD7079/natolive/index.htm>, [cit. 15. července 2011].

Rasismus, pohled do historie, *REXTER*, [online], URL: <http://www.rexter.cz/rasismus-pohled-do-historie/2006/11/01/>, © 2009 CBSS, o.s., [cit. 15. července 2011].

RFK in the Land of Apartheid, [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/about.php>, [cit. 15. července 2011].

Singapore Declaration of Commonwealth Principles 1971, [online], URL: http://www.thecommonwealth.org/shared_asp_files/GFSR.asp?NodeID=141097, [cit. 5. července 2011].

South Africa Communist Party, [online], URL <http://www.sacp.org.za>, © Copyright SACP 2009, [cit. 15. července 2011].

South African Government Information, [online], URL <http://www.info.gov.za>, last modified: 05 July 2010, [cit. 15. července 2011].

South African History Online, [online], Copyright © 1999 – 2008, URL: <http://sahistory.org.za/>, [cit. 15. července 2011].

South African Non – Racial Committee, [online], URL: <http://www.sanroc-online.com>, [cit. 23. června 2011].

The Nordic Africa Institute, [online], URL: <http://www.nai.uu.se/>, [cit. 15. července 2011].

United Nations, [online], URL: <http://www.un.org/en/>, Copyright © United Nations 2011, [cit. 15. července 2011].

Seznam příloh:

Příloha č. 1 – Vlajka Jihoafrické unie

Příloha č. 2 – Louis Botha v době búrských válek

Příloha č. 3 – Jan Christiaan Smuts

Příloha č. 4 – Průkaz identity z období jihoafrické unie

Příloha č. 5 – James Hertzog

Příloha č. 6 - Daniel F. Malan

Příloha č. 7 – Hendrik Frensch Verwoerd

Příloha č. 8 – Porovnání půdy vyhrazené pro domorodé obyvatelstvo zákonem z roku 1913 (7%) a z roku 1936 (13%)

Příloha č. 9 – Zástup účastníků konference v Kliptownu 1955

Příloha č. 10 – Robert Sobukwe

Příloha č. 11 – Nelson Mandela pálí svůj pas

Příloha č. 12. – Mapa Jihoafrické unie – Sharpeville

Příloha č. 13 – Fotografie z místa incidentu v Sharpeville

Příloha č. 14 – Logo Kopí národa (*Umkonto we Sizwe*)

Příloha č. 15 – Znak Jihoafrické unie

Příloha č. 16 – Text písně: *Ballad of Sharpeville*

Příloha č. 17 – Dumile Feni: *Massacre in Sharpeville*

Příloha č. 18 – John G. Diefenbaker

Příloha č. 19 – Dag Hammarskjöld

Příloha č. 20 – Fotografie z protestů pořádaných CAA

Příloha č. 21 – Rosa Parks

Příloha č. 22 – South Africa Emergency Campaign, Call to Action

Příloha č. 23 – Martin Luther King

Příloha č. 24 – Robert F. Kennedy na návštěvě v Jižní Africe

Příloha č. 25 – Karikatury vztahující se k návštěvě Roberta Kennedyho v Jižní Africe

1. Vlajka Jihoafrické unie

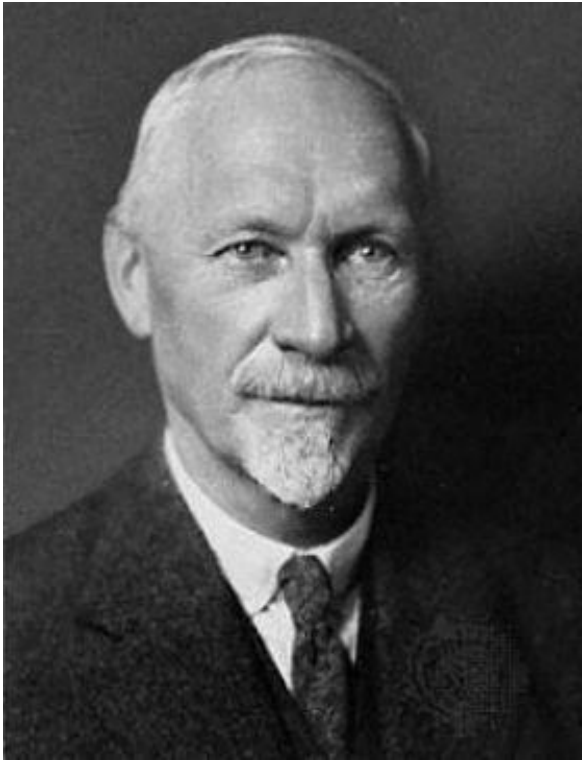
South Africa 1928 – 1994, *Flags of the World*, [online], URL: http://flagspot.net/flags/za_old.html, [cit. 20. dubna 2011].

2. Louis Botha v době búrských válek

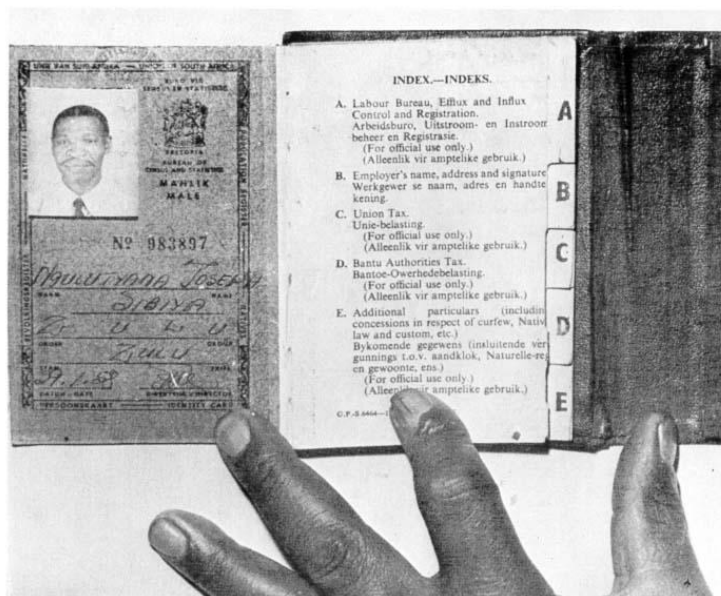
LEE, Emanoel, *To the Bitter End, A Photographic History of the Boer War 1899 – 1901*, London 1985, s. 94.

3. Jan Christiaan Smuts

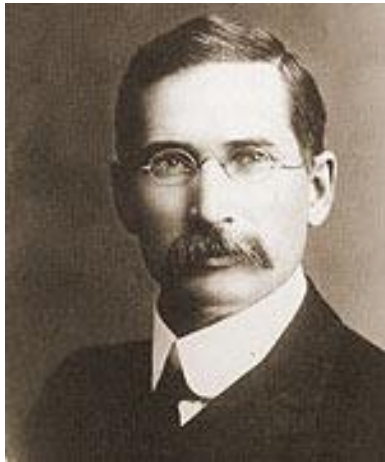
Jan Christiaan Smuts, *Biographies*, [online], URL: <http://zar.co.za/smuts.htm>, Copyright © ZAbra.co.za January 2007, [cit. 20. dubna 2011].

4. Průkaz identity Jihoafrické republiky

Women's Day – South Africa, *Creative Roots*, [online], URL: <http://creativeroots.org/2009/08/women%E2%80%99s-day-south-africa/>, © Copyright 2009-2011 Creative Roots, [cit. 15. července 2011].

5. James Barry Munnik Hertzog

J. B. M. Hertzog, *South African History Online*, [online], URL: <http://www.sahistory.org.za/people/james-barry-munnik-hertzog>, Copyright © 1999–2008, [cit. 15. července 2011].

6. Daniel F. Malan

Afrikaner – Broederbond, *Encyclopedia Britannica*, [online], URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/8470/Afrikaner-Broederbond>, © 2011 Encyclopædia Britannica, [cit. 15. července 2011].

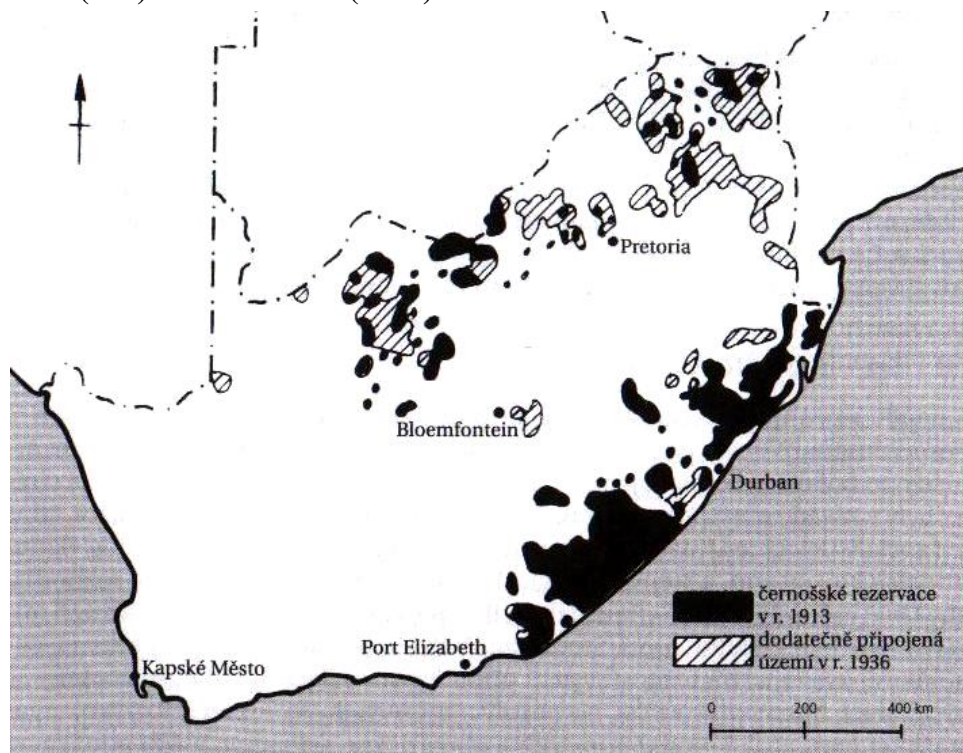
7. Hendrik Frensch Verwoerd, architekt apartheidu

Dr. Sy Ed. H. F. Verwoerd

Verwoerd aan die woord, Toesprake 1948-1962, Praetoria 1964.

8. Porovnání půdy vyhrazené pro domorodé obyvatelstvo zákonem z roku 1913 (7%) a z roku 1936 (13%)

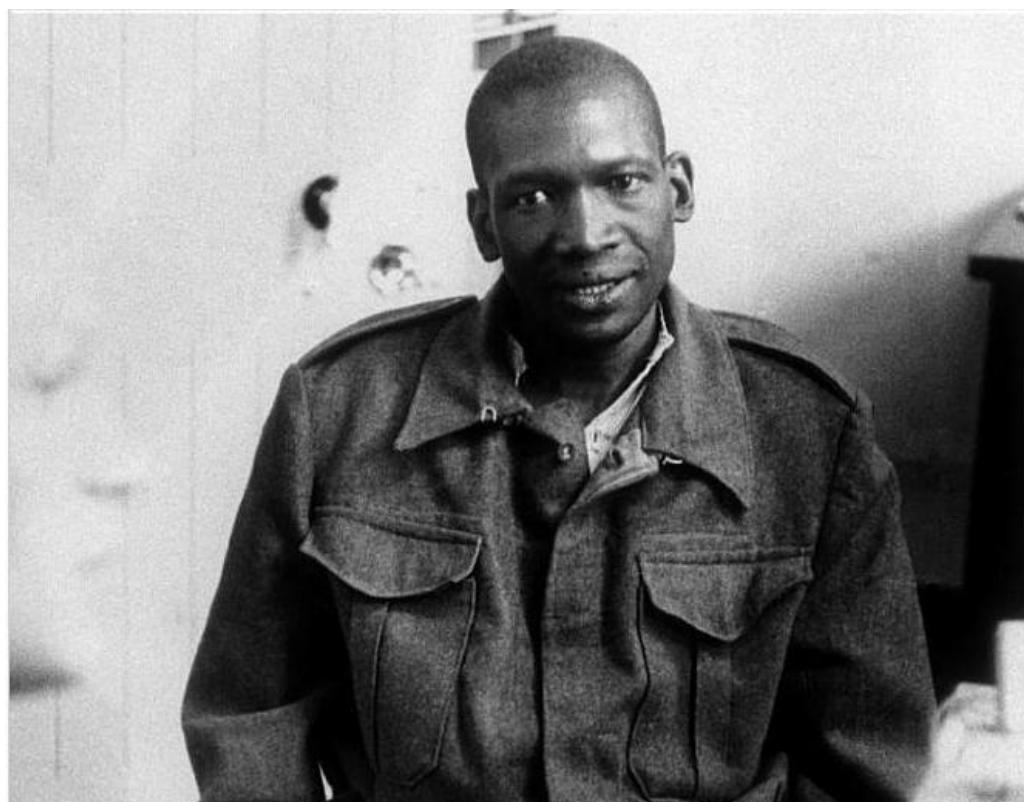
HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010, s. 173.

9. Zástup účastníků konference v Kliptownu 1955.

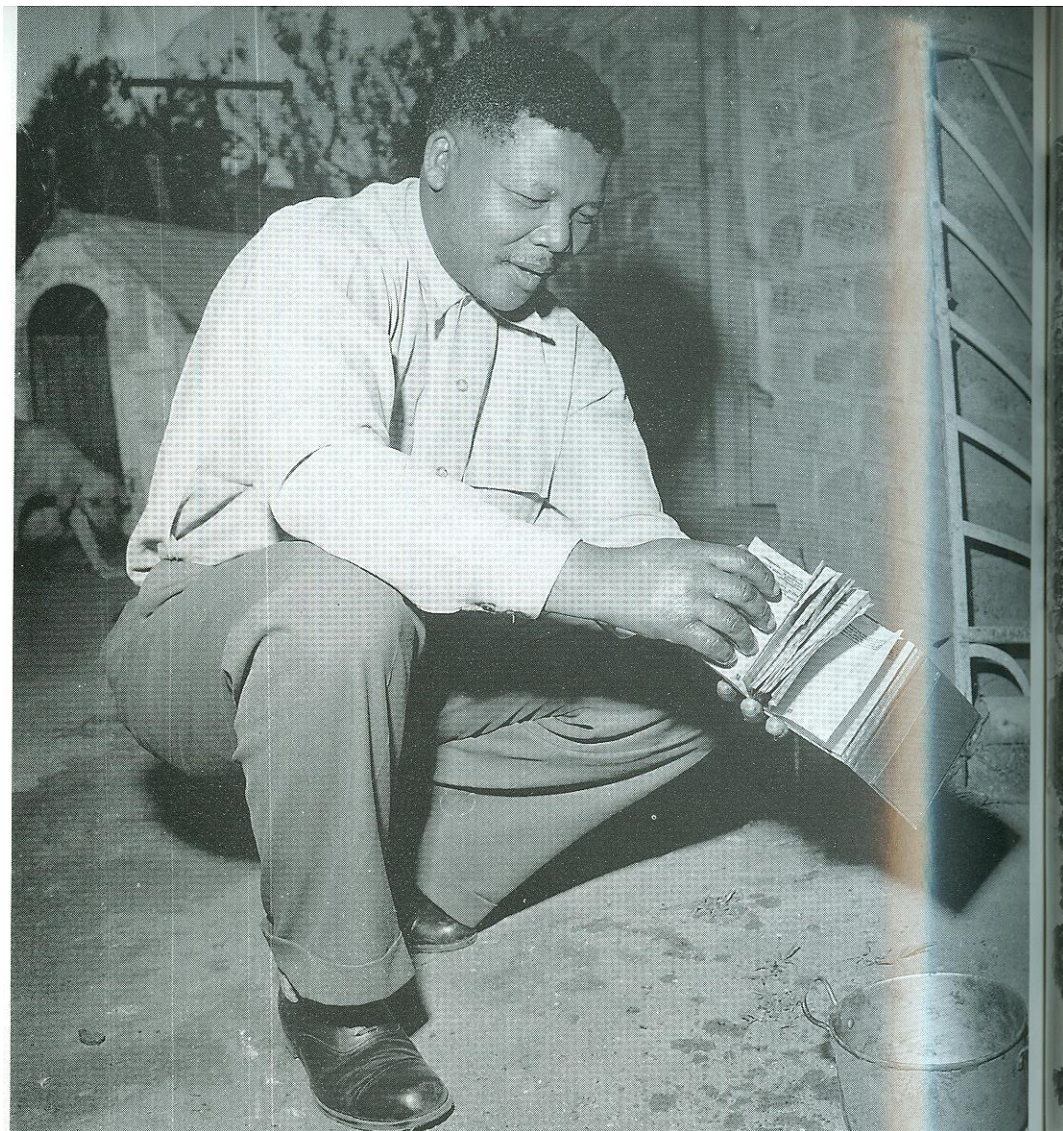
WYK, Chris van, *Walter Sisulu*, South Africa 2006, s. 28.

10. Robert Sobukwe

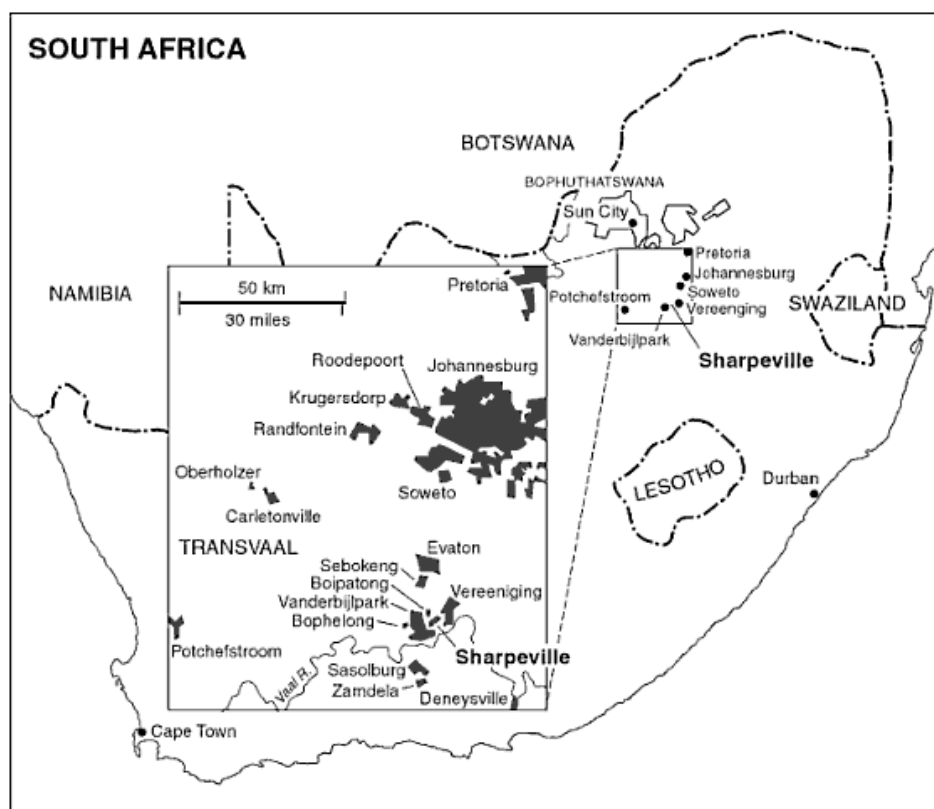
WYK, Chris van, *Robert Sobukwe*, South Africa 2006.

11. Nelson Mandela páli svůj pas

THOMPSON, Leonard, *A History of South Africa*, New Haven, London 1990.

12. Mapa Jihoafrické unie – Sharpeville

LODGE, Tom, *Sharpeville, Massacre and its Consequences*, s. XX.

13. Fotografie z místa incidentu v Sharpeville

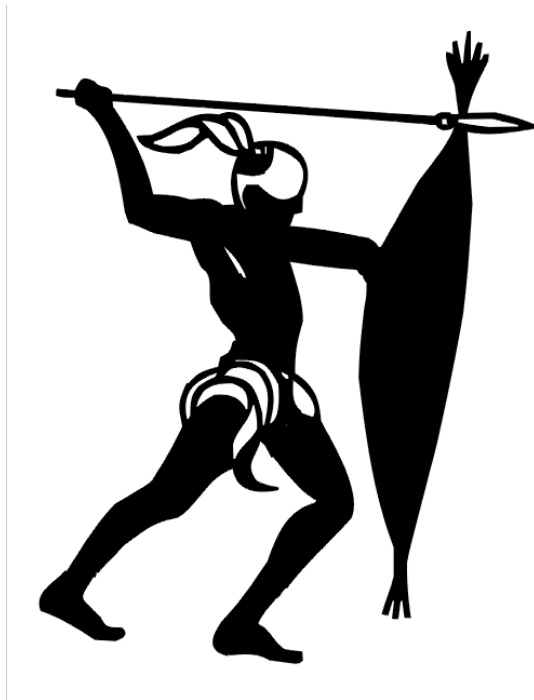

OLUGABAL, Diop, 50th Anniversary of the Sharpeville massacre, *The Burning Spear Newspaper Online*, [online], URL: http://uhurunews.com/story?resource_name=50th-anniversary-of-the-sharpeville-massacre, © 2006-2011 Uhuru News, [cit. 16. července 2011].

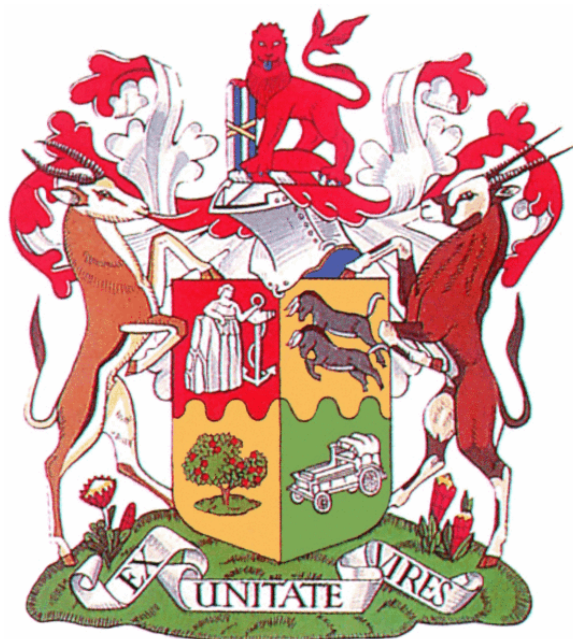
Gallery Ezakwantu, [online], URL: <http://www.ezakwantu.com/Gallery%20Nelson%20Mandela%20-%20Madiba.htm>, Copyright © 2011, [cit. 15. července 2011].

14. Logo Kopí národa (*Umkhonto we Sizwe*)

Manifesto of Umkhonto we Sizwe Leaflet issued by the Command of Umkhonto we Sizwe, 16th December 1961, *African National Congress*, [online], URL: <http://www.anc.org.za/show.php?id=77>, © ANC 2011, [cit. 16. července 2011].

15. Znak Jihoafrické unie

South Africa 1928 – 1994, *Flags of the World*, [online], URL: http://flagspot.net/flags/za_old.html, [cit. 20. dubna 2011].

16. Text: *Ballad of Sharpeville*

From the Cape to South West Africa
From the Transvaal to the sea,
In farm and village, shanty town,
The Pass Law holds the people down,
The pass of slavery, DOM PASS!
The pass of slavery.
The morning wind blows through the land,
It murmurs in the grass:
And every leaf of every tree
Whispers words of hope to me,
This day will end the pass, DOM PASS!
This day will end the pass.

The sun comes up on Sharpeville town,
And drives the night away,
The word is heard in every street,
Against the Pass Law we will meet,
No – one will work today, DOM PASS!
No – one will work today.
It was on the twenty first of March,
The day of Sharpeville shame,
Hour by hour the crowd did grow
One voice that cried, "The pass must go!"
It spoke in freedom's name, DOM PASS!
It spoke in freedom's name.

Outside the police headquarter' s fence
The Sharpeville people stand,
Inside the fence the white men pace,
Drunk with power and pride of race
Each with a gun in hand, DOM PASS!
Each with a gun in hand.
The Sharpeville crowd waits patiently
They talk and laugh and sing,
At eleven-fifteen the tanks come down
Roll through the streets of Sharpeville town
To join the armoured ring, DOM PASS!
To join the armoured ring.

Neighbour talks to neighbour
And the kids play all around,
Until, without a warning word,
The sound of rifle fire is heard
And men fall to the ground, DOM PASS!
And men fall to the ground.
The panic-stricken people run
To flee the wild attack;
The police reload and fire again
At running children, women, men,
And shoot them in the back, DOM PASS!
And shoot them in the back.

Sixty-seven Africans
Lay dead there on the ground;
Apartheid's harvest for a day,
Three times their number wounded lay,
Their blood stained all around, DOM PASS!
Their blood stained all around.
There's blood on the men who fired the guns,
On the men who made the laws;
There's blood on the hands of the Whitehall ranks
Who gave the thugs their guns and tanks,
Who help in oppression's cause, DOM PASS!
Who help in oppression's cause.

17. Dumile Feni: *Massacre in Sharpeville*

Resistance Art: the memory of apartheid, *ARThropophagyas*, [online], URL: <http://dastenras.wordpress.com/2011/03/21/resistance-art-the-memory-of-apartheid-arte-de-resistencia-a-memoria-do-apartheid/>, [cit. 20. dubna 2011].

18. John G. Diefenbaker

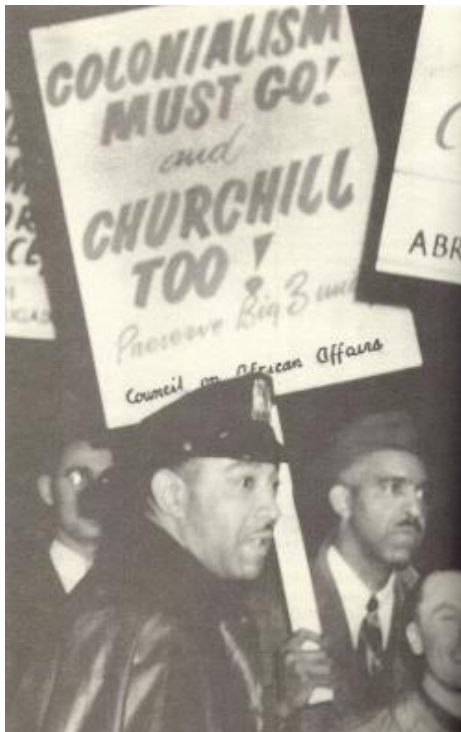
John G. Diefenbaker, *Encyclopedia Britannica*, [online], URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/162591/John-G-Diefenbaker>, © 2011 Encyclopædia Britannica, [cit. 15. července 2011].

19. Dag Hammarskjöld

Dag Hammarskjöld, [online], URL: <http://www.daghammarskjold.se/images/dag-hammarskjold-smile.jpg>, © Hagberg Media AB, [cit. 15. července 2011].

20. Fotografie z protestů pořádaných CAA

African Activist Archive, [online], URL: <http://africanactivist.msu.edu/>, [cit. 15. července 2011].

21. Rosa Parks

Out of the Archive, [online], URL: <http://wufilmarchive.wordpress.com/>, [cit. 15. července 2011].

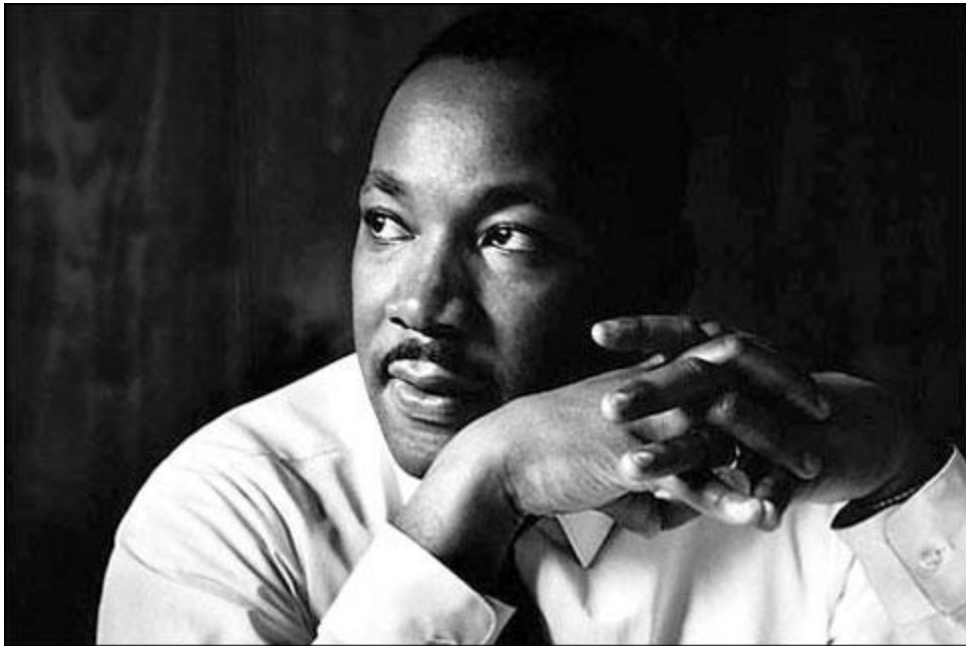
22. South Africa Emergency Campaign, Call to Action

Eme

South Africa Emergency Campaign, Call for Action, American Committee on Africa, [online], URL: http://africanactivist.msu.edu/document_metadata.php?objectid=32-130-B65, [cit. 1. července 2011].

23. Martin Luther King

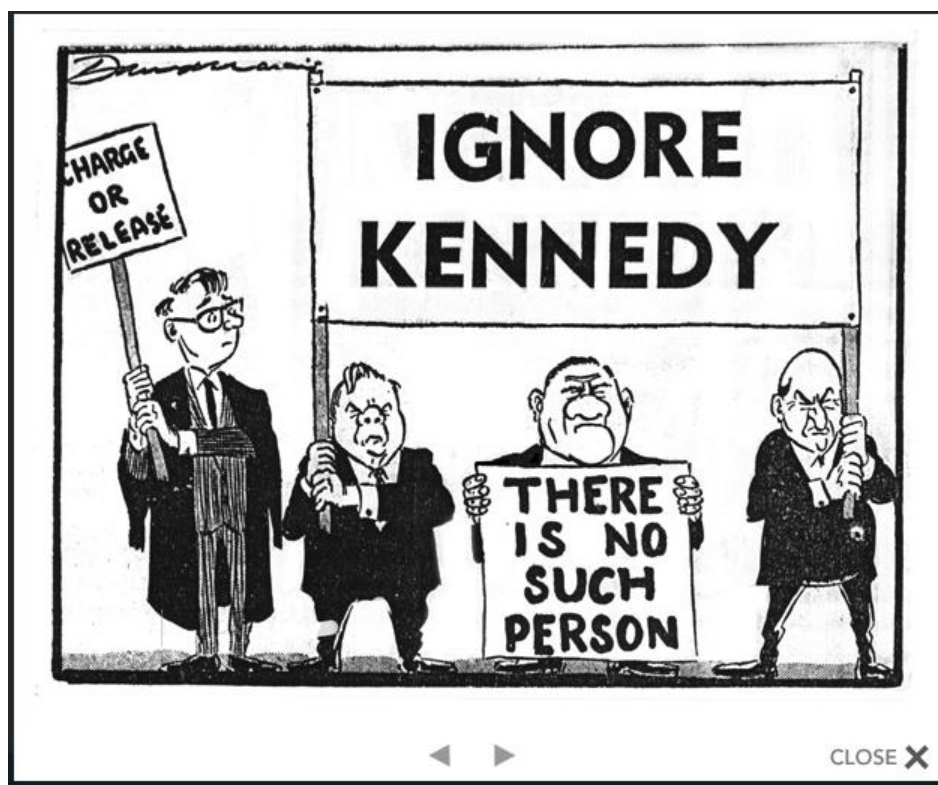
The Legacy of Martin Luther King: Injustice Anywhere Is a Threat to Justice Everywhere, *Activism News*, [online], URL: <http://electronicintifada.net/content/legacy-martin-luther-king-injustice-anywhere-threat-justice-everywhere/6829>, © 2000-2011 electronicIntifada.net, [cit. 15. července 2011].

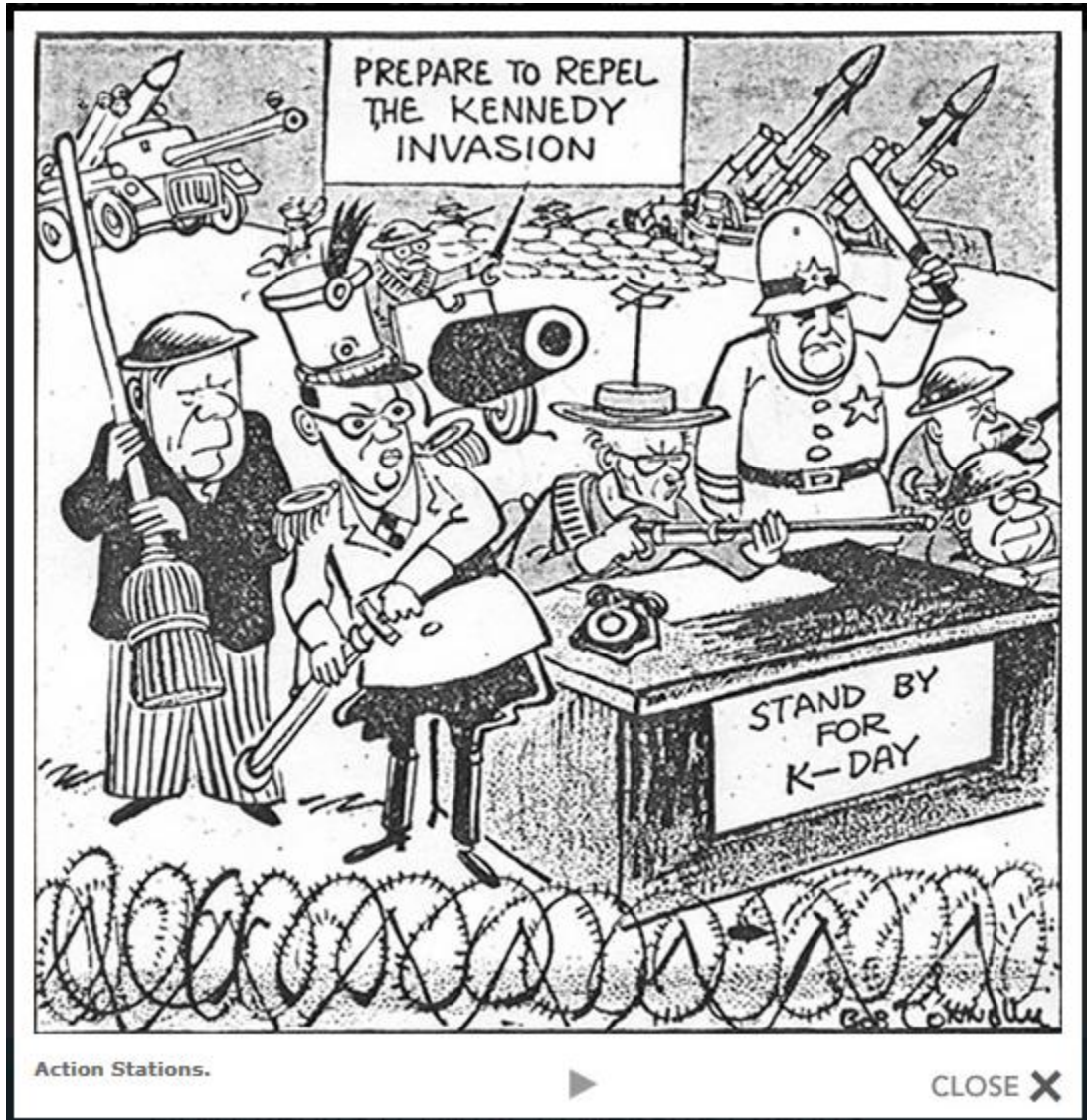
24. Robert F. Kennedy v Jižní Africe

RFK in the Land of Apartheid, [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/about.php>, [cit. 15. července 2011].

25. Karikatury vztahující se k návštěvě Roberta Kennedyho v Jižní Africe

RFK in the Land of Apartheid, [online], URL: <http://rfksafilm.org/html/about.php>, [cit. 15. července 2011].